

UHASSELT

KNOWLEDGE IN ACTION

KU LEUVEN

Maastricht University

Faculteit Rechten

master in de rechten

Masterthesis

Begrenzing vrije meningsuiting op sociale media

Bénédict Reymen

Scriptie ingediend tot het behalen van de graad van master in de rechten, afstudeerrichting rechten

PROMOTOR :

Prof. dr. David HALJAN

De transnationale Universiteit Limburg is een uniek samenwerkingsverband van twee universiteiten in twee landen: de Universiteit Hasselt en Maastricht University.

UHASSELT

KNOWLEDGE IN ACTION

www.uhasselt.be

Universiteit Hasselt
Campus Hasselt:
Martelarenlaan 42 | 3500 Hasselt
Campus Diepenbeek:
Agoralaan Gebouw D | 3590 Diepenbeek

2024
2025

Maastricht University

Faculteit Rechten

master in de rechten

Masterthesis

Begrenzing vrije meningsuiting op sociale media

Bénédict Reymen

Scriptie ingediend tot het behalen van de graad van master in de rechten, afstudeerrichting rechten

PROMOTOR :

Prof. dr. David HAJAN

Maastricht University

Faculteit Rechten

master in de rechten

Masterthesis

De vrijheid van meningsuiting op sociaal mediaplatform Facebook: handhaving van misbruik van vrije meningsuiting

Bénédict Reymen

Scriptie ingediend tot het behalen van de graad van master in de rechten.

PROMOTOR:

Prof. dr. David HALJAN

SAMENVATTING

De vrijheid van meningsuiting is een fundamenteel mensenrecht dat als zodanig bescherming geniet. Tegelijk is dit recht niet absoluut en zijn er wel degelijk grenzen aan die op hun beurt ook worden beschermd. In de voorliggende masterscriptie werd de vrijheid van meningsuiting in relatie tot het sociale mediaplatform Facebook onderzocht samen met de handhavingsmechanismen om de beperkingen aan de vrijheid van meningsuiting te reguleren.

De context van de centrale onderzoeksvraag is het sociale mediaplatform Facebook, maar het onderzoek werd van meet af aan breed open getrokken om vervolgens de link te leggen naar Facebook.

De kern van de scriptie is het rechtsfilosofisch onderzoek naar de vrijheid van meningsuiting. Dit biedt een filosofische verdieping van waaruit de scriptie vertrekt. Er werd eerst onderzocht waarom het recht op vrije meningsuiting belangrijk is. Vervolgens werd uitgediept waarom dit recht niet absoluut is en dus begrensd. Hiervoor werden in essentie drie rechtsfilosofische redenen naar voor geschoven met name sociale orde, verhindering van schade en menselijke waardigheid.

Na de rechtsfilosofische benadering van (de begrenzing van) het recht op vrije meningsuiting werd het brede wettelijk kader ervan in de Belgische en internationale context onderzocht.

Na die brede rechtsfilosofische en juridische fundamenteën, werd ingezoomd op de handhavingsmechanismen in relatie tot de begrenzing van de vrije meningsuiting in de specifieke context van het sociale mediaplatform Facebook. Aansluitend werd de doeltreffendheid van die handhavingsmechanismen geëvalueerd. Die evaluatie vormde ten slotte de basis voor een voorzichtige aanzet van aanbevelingen die het debat omtrent de begrenzing van de vrije meningsuiting op sociale mediaplatformen zoals Facebook kan voeden...

DANKWOORD

Deze masterscriptie vormt het sluitstuk van mijn vijfjarige opleiding Rechten aan de Universiteit Hasselt. Ik had het voorrecht om een onderzoek te voeren over een actueel en boeiend thema, namelijk de grenzen aan het recht op vrije meningsuiting op het sociale mediaplatform Facebook en de effectiviteit van de handhavingsmechanismen hiervoor. Het schrijven van dit onderzoek was nooit mogelijk geweest zonder de ondersteuning en begeleiding van een aantal cruciale personen. Daarom wil ik uitdrukkelijk mijn dank aan hen betuigen.

Mijn dank gaat in eerste plaats uit naar mijn promotor prof. dr. David Haljan voor zijn kritische blik, nauwgezette feedback en geduld. Dit heeft mijn onderzoek ongetwijfeld naar een hoger niveau getild en me uitgedaagd om dieper te graven. Zijn begeleiding heeft ertoe bijgedragen dat ik mijn blik op de problematiek verruimde en mijn kennis en vaardigheden aanscherpte. Hij heeft aldus een cruciale rol gespeeld in het voeren van het onderzoek en het inhoudelijk vorm geven van de scriptie waarvoor mijn welgemeende appreciatie.

Daarnaast wil ik graag mijn ouders bedanken voor hun onvoorwaardelijke steun gedurende het schrijven van deze masterscriptie. Zij moedigden mij aan op de moeilijke momenten. Aangezien mijn ouders beiden ook Rechten hebben gestudeerd, wisten zij kritische beschouwingen te geven om me uit te dagen en mijn denkproces richting te geven. Hun ondersteuning was heel waardevol.

Ik wil ook mijn vrienden bedanken. Zij boden altijd een luisterend oor en wisten me op de juiste manier aan te moedigen. Om te eindigen gaat mijn bijzondere dank uit naar mijn vriendin, die mij enorm ondersteund heeft gedurende het hele proces.

Bénédict Reymen

Genk, 1 mei 2025

INHOUDSTAFEL

SAMENVATTING	2
DANKWOORD	3
LIJST VAN GEBRUIKTE AFKORTINGEN	6
INLEIDING.....	7
<i>Situering</i>	<i>7</i>
<i>Probleemstelling</i>	<i>7</i>
<i>Relevantie</i>	<i>7</i>
<i>Onderzoeksvragen, methodologie en structuur van het onderzoek.....</i>	<i>8</i>
<i>Afbakening</i>	<i>9</i>
<i>Onderzoeksmethode.....</i>	<i>10</i>
HOOFDSTUK 1. FORMELE OMKADERING	11
1.1 <i>Begrip en begrenzing vrijheid van meningsuiting</i>	<i>11</i>
1.1.1 <i>Vrijheid om gedachten, meningen of ideeën te ontvangen of te verspreiden</i>	<i>11</i>
1.1.2 <i>Ongeacht de aard van de communicatie</i>	<i>12</i>
1.1.3 <i>Meningsuiting</i>	<i>13</i>
1.1.4 <i>Grenzen aan vrije meningsuiting</i>	<i>14</i>
1.1.4.1 <i>Maatschappelijke normen</i>	<i>15</i>
1.1.4.2 <i>Soft law</i>	<i>15</i>
1.1.4.3 <i>Wettelijke grenzen</i>	<i>16</i>
1.2 <i>Sociale mediaplatformen.....</i>	<i>16</i>
1.2.1 <i>Sociale mediaplatformen, gebruikers en onderlinge relaties</i>	<i>16</i>
1.2.2 <i>Werking van sociaal mediaplatform Facebook</i>	<i>19</i>
1.3 <i>Deelconclusie.....</i>	<i>20</i>
HOOFDSTUK 2. RECHTSFILOSOFISCH KADER	21
2.1 <i>Belang van vrije meningsuiting</i>	<i>21</i>
2.1.1 <i>Democratie.....</i>	<i>21</i>
2.1.2 <i>Waarheidsvinding</i>	<i>23</i>
2.1.3 <i>Individuele autonomie</i>	<i>25</i>
2.2 <i>Belang van beperkingen op vrije meningsuiting</i>	<i>26</i>
2.2.1 <i>Sociale orde</i>	<i>26</i>
2.2.2 <i>Voorkomen van schade.....</i>	<i>28</i>
2.2.3 <i>Menselijke waardigheid.....</i>	<i>29</i>
2.3 <i>Deelconclusie.....</i>	<i>30</i>
HOOFDSTUK 3. WETTELIJK KADER.....	32
3.1 <i>Nationale wetgeving omtrent (de begrenzing van) vrijheid van meningsuiting.....</i>	<i>33</i>
3.1.1 <i>Belgische Grondwet</i>	<i>33</i>
3.1.2 <i>Belgisch Strafwetboek</i>	<i>35</i>
3.1.3 <i>Wet Elektronische Communicatie.....</i>	<i>38</i>
3.2 <i>Internationale wetgeving omtrent (de begrenzing van) vrijheid van meningsuiting</i>	<i>38</i>
3.2.1 <i>Artikel 10 EVRM</i>	<i>38</i>
3.2.2 <i>Artikel 11 HGEU</i>	<i>42</i>
3.2.3 <i>Artikel 19 IVBPR.....</i>	<i>43</i>
3.3 <i>Deelconclusie.....</i>	<i>45</i>

HOOFDSTUK 4. HANDHAVINGSMECHANISMEN EN HUN EFFECTIVITEIT	46
4.1 <i>Juridische handhavingsmechanismen</i>	47
4.1.1 Nationaal niveau	47
4.1.2 Internationaal niveau	50
4.1.3 Effectiviteit juridische handhavingsmechanismen	52
4.2 <i>Niet-juridische handhavingsmechanismen.....</i>	53
4.2.1 Gebruiker.....	53
4.2.2 Groepsbeheerder.....	53
4.2.3 Facebook zelf.....	54
4.2.4 Effectiviteit niet-juridische handhavingsmechanismen	56
4.3 <i>Deelconclusie.....</i>	57
HOOFDSTUK 5. AANBEVELINGEN	59
5.1 <i>Aanbeveling 1: Sensibiliseer en versterk alle Facebook-actoren in hun handhavingsrol</i>	59
5.2 <i>Aanbeveling 2: Streef naar meer transparantie over beleid en werking van Facebook.....</i>	60
CONCLUSIE	61
BIBLIOGRAFIE	62

LIJST VAN GEBRUIKTE AFKORTINGEN

AI	Artificiële intelligentie
EVRM	Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens
EHRM	Europees Hof voor de Rechten van de Mens
Gw.	Gecoördineerde Grondwet van 17 februari 1994, <i>BS</i> 17 februari 1994
GwH	Grondwettelijk Hof
HGEU	Handvest van de Grondrechten van de Europese Unie
HvC	Hof van Cassatie
i.c.	In casu
IVBPR	Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten
IVESCR	Internationaal Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten
OBW	Oud Burgerlijk Wetboek
NBW	Nieuw Burgerlijk Wetboek
Sw.	Strafwetboek
UVRM	Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens
VEU	Verdrag Europese Unie
VWEU	Verdrag betreffende de Werking van de Europese Unie
VN	Verenigde Naties
WEC	Wet Elektronische Communicatie

INLEIDING

Situering

1. Heeft u ooit beledigende berichten ontvangen op sociale media, of bent u in aanraking gekomen met dergelijke uitlatingen? In het huidige digitale tijdperk spelen sociale mediaplatformen een cruciale rol in de manier waarop mensen met elkaar communiceren en hun opinies naar de buitenwereld uitdragen.¹ De platformen zorgen er enerzijds voor dat het publieke debat wordt verrijkt doordat ze aan al hun gebruikers de mogelijkheid bieden om op een open manier hun mening te delen met elkaar. Het ontstaan van nieuwe communicatievormen zoals memes, hashtags, likes en zoveel meer hebben de vrije meningsuiting meer dimensies gegeven. De sociale mediaplatformen hebben m.a.w. de grenzen van de vrije meningsuiting verlegd.

2. Hoewel de vrijheid van meningsuiting op sociale media ongetwijfeld opportuniteiten biedt, brengt deze vrijheid ook uitdagingen met zich mee. De lage drempel om op sociale mediaplatformen met elkaar te kunnen communiceren heeft geleid tot een toename van misbruik van de vrije meningsuiting, zoals onder andere via haatberichten en beledigingen.²

Probleemstelling

3. De vrije meningsuiting is een fundamenteel mensenrecht dat nationaal en internationaal erkend en verankerd is. Het lijkt aannemelijk dat dit recht niet absoluut is en met andere woorden begrensd kan worden. De vraag die hier logischerwijze uit voortvloeit is tot welke extensie die vrijheid reikt of ingeperkt kan worden. Een antwoord op die vraag is niet eenduidig. De snel evoluerende maatschappij en tijdsgeest, de cultuur, de individuele ervaring maken dat meningen die in het verleden probleemloos vrij konden worden geuit, vandaag als grensoverschrijdend kunnen worden ervaren.³ In deze masterscriptie wordt het sociale mediaplatform Facebook als case onderzocht om de vrijheid van meningsuiting en de begrenzingsmogelijkheden ervan te onderzoeken. Daarbij wordt onderzocht welke handhavingsmechanismen er spelen en in welke mate deze effectief zijn.

Relevantie

4. Dit onderzoek heeft zowel een theoretische als een praktische relevantie.⁴ Wat de theoretische relevantie betreft, zal dit onderzoek in de eerste plaats een brede inkijk geven op (de beperking van) de vrije meningsuiting op sociale mediaplatformen i.c. Facebook vanuit de rechtsfilosofische benadering die de onderzoeksvraag in een ruimere dan de louter juridische context plaatst. Daarnaast zal het huidige wettelijke kader en de huidige handhavingsmechanismen die (de

¹ M. OPGENHAFFEN en B. VAN BELLE, *Sociale media en journalistiek*, Leuven, Lannoo, 2012, 6.

² <https://theconversation.com/online-likes-for-toxic-social-media-posts-prompt-more-and-more-hateful-messages-218220>.

³ <https://pub.be/nl/social-media-managers-trekken-aan-alarmbel-over-forse-toename-online-haat/>.

⁴ L. KESTEMONT en P. SCHOUKENS, *Rechtswetenschappelijk schrijven*, Leuven, Acco, 2020, 23.

begrenzing van) de vrije meningsuiting reguleren, worden geanalyseerd en geëvalueerd. Het betreft hierbij zowel de juridische als de niet-juridische handhavingsmechanismen.

Voorts heeft het onderzoek ook een praktische relevantie. De masterscriptie brengt de rechtsfilosofische benadering en de huidige juridische elementen omtrent de (begrenzing) van de vrije meningsuiting op Facebook in één gestructureerd document samen. Vanuit de evaluatie van de bestaande handhavingsmechanismen worden bovendien een aantal aanbevelingen geformuleerd die het debat omtrent de begrenzing van de vrije meningsuiting op sociale mediaplatformen zoals Facebook kan voeden.

Onderzoeksvragen, methodologie en structuur van het onderzoek

5. Deze masterscriptie heeft als centrale onderzoeksvraag: *'Welke grenzen zijn er aan het recht op vrije meningsuiting op het sociale mediaplatform Facebook en hoe effectief zijn de handhavingsmechanismen hiervoor?'*

Om een antwoord op deze centrale onderzoeksvraag te formuleren, gaan we in op de hiernavolgende subonderzoeksvragen⁵:

- (1) *'Wat wordt verstaan onder het recht op vrije meningsuiting en sociale mediaplatformen i.c. Facebook?'*
- (2) *'Wat is vanuit filosofisch oogpunt het belang van vrijheid van meningsuiting én van de begrenzing ervan en hoe komt dit juridisch tot uiting?'*
- (3) *'Welke (juridische en niet-juridische) mechanismen zijn er en hoe effectief zijn deze om de grenzen aan de vrije meningsuiting op het sociale mediaplatform Facebook te handhaven?'*
- (4) *'Welke aanbevelingen zijn er op vlak van handhavingsmechanismen om de grenzen aan de vrije meningsuiting op het sociale mediaplatform Facebook te handhaven?'*

6. De vier subonderzoeksvragen worden beschrijvend en deels evaluerend benaderd. Ze komen chronologisch aan bod in de hoofdstukken 1 tot en met 5. In de aansluitende conclusie wordt de centrale onderzoeksvraag gebald beantwoord.

7. In het eerste hoofdstuk wordt het begrip recht op vrije meningsuiting beschreven en wordt de begrenzing van dit recht al rudimentair benaderd. Vervolgens wordt ingegaan op sociale mediaplatformen. Sociale mediaplatformen, gebruikers en hun onderlinge relaties worden omschreven. Daarna wordt kort toegelicht hoe het sociale mediaplatform Facebook werkt. In essentie biedt dit openingshoofdstuk aldus een antwoord op de eerste subonderzoeksvraag met name: *'Wat wordt verstaan onder het recht op vrije meningsuiting en sociale mediaplatformen i.c. Facebook?'*

8. In het tweede hoofdstuk volgt eerst een filosofische benadering van het belang van het recht op vrije meningsuiting. Vanuit een analyse van de zienswijzen van diverse filosofen worden drie kernargumenten pro vrijheid van meningsuiting gedestilleerd met name het voeden van een gezonde

⁵ L. KESTEMONT en P. SCHOUKENS, *Rechtswetenschappelijk schrijven*, Leuven, Acco, 2020, 29.

democratie, het komen tot een proces van waarheidsvinding en het waarborgen van individuele autonomie. Vervolgens wordt de filosofische studie verdergezet om het waarom van de begrenzing van voormeld recht te duiden. Ook hier wordt verwezen naar filosofen om te komen tot de noodzakelijke begrenzing van het recht op vrije meningsuiting met name omwille van het handhaven van de sociale orde, het voorkomen van schade en het garanderen van de menselijke waardigheid. Dit hoofdstuk biedt aldus een antwoord het eerste deel van de tweede subonderzoeksvraag *'Wat is vanuit filosofisch oogpunt het belang van vrijheid van meningsuiting én van de begrenzing ervan en hoe komt dit juridisch tot uiting?'* Dit hoofdstuk geeft de lezer een aantal diepere inzichten mee ter voorbereiding van het daaropvolgende hoofdstuk.

9. In het derde hoofdstuk wordt vanuit de nationale en internationale regelgeving het recht op vrije meningsuiting én de begrenzing ervan onderzocht. Per wetgevingsbron wordt stil gestaan bij de juridische verankering van enerzijds het recht op vrije meningsuiting en anderzijds de begrenzing van dit recht. Waar mogelijk wordt de link gelegd naar het sociale mediaplatform Facebook. Dit hoofdstuk beantwoordt aldus het tweede deel van de tweede onderzoeksvraag met name *'Wat is vanuit filosofisch oogpunt het belang van vrijheid van meningsuiting én van de begrenzing ervan en hoe komt dit juridisch tot uiting?'* Dit hoofdstuk geeft de lezer de globale juridische contouren met van de (beperking) op de vrije meningsuiting mee ter voorbereiding van het volgende hoofdstuk.

10. In het vierde hoofdstuk wordt ingezoomd op de handhavingsmechanismen in relatie tot de begrenzing van de vrije meningsuiting in de specifieke context van het sociale mediaplatform Facebook. Zowel de juridische als de niet-juridische handhavingsmechanismen worden onder de loep genomen. Aansluitend wordt de doeltreffendheid van die handhavingsmechanismen geëvalueerd. Daarmee is een antwoord gegeven op de subonderzoeksvraag *'Welke (juridische en niet-juridische) mechanismen zijn er en hoe effectief zijn deze om de grenzen aan de vrije meningsuiting op het sociale mediaplatform Facebook te handhaven?'*

11. De evaluatie van de handhavingsmechanismen uit het vorige hoofdstuk vormt de basis voor een voorzichtige aanzet van aanbevelingen om het debat omtrent de begrenzing van de vrije meningsuiting op sociale mediaplatformen zoals Facebook verder te voeden. Daarmee wordt de laatste subonderzoeksvraag *'Welke aanbevelingen zijn er op vlak van handhavingsmechanismen om de grenzen aan de vrije meningsuiting op het sociale mediaplatform Facebook te handhaven?'* beantwoord.⁶ De masterscriptie wordt afgerond met een algemene conclusie omtrent de centrale onderzoeksvraag.

Afbakening

12. In het kader van deze masterscriptie bakenen we de scope van het onderzoek af tot het populaire sociale mediaplatform Facebook. Er zal bijgevolg geen specifieke aandacht worden besteed aan andere sociale mediaplatformen zoals TikTok, Snapchat, Whatsapp, enz. Dit belet evenwel niet dat

⁶ L. KESTEMONT en P. SCHOUKENS, *Rechtswetenschappelijk schrijven*, Leuven, Acco, 2020, 66.

de analyse en conclusies eveneens (deels) van toepassing zijn op andere sociale mediaplatformen dan Facebook.

13. Het onderzoek werd afgerond op 15 april 2025. Relevante ontwikkelingen die zich sedertdien zouden hebben voorgedaan zijn niet mee verwerkt in deze masterscriptie.

Onderzoeksmethode

14. Deze masterscriptie start vanuit een rechtsfilosofisch onderzoek om van daaruit aansluiting te vinden bij een rechtsdogmatisch onderzoek. Het rechtsfilosofische aspect komt aan bod in hoofdstuk twee en richt zich op een bespreking van de fundamentele rechtvaardigingen voor (beperkingen op) de vrijheid van meningsuiting, met verwijzingen naar filosofen zoals onder meer Mill, Waldron, Habermas en Fish. Het rechtsdogmatische aspect komt aan bod in de daarop volgende hoofdstukken en analyseert de geldende regelgeving en juridische handhavingsmechanismen rondom de (beperkingen op) de vrijheid van meningsuiting inzonderheid op Facebook.

HOOFDSTUK 1. FORMELE OMKADERING

15. De vrijheid van meningsuiting neemt een centrale plaats in binnen deze masterscriptie. Het eerste hoofdstuk is een introductie en omkadering die een goed begrip van de volgende hoofdstukken ondersteunt. Allereerst wordt vrijheid van meningsuiting als begrip uiteengezet. Vervolgens wordt aangegeven hoe de vrije meningsuiting kan worden beperkt met name vanuit maatschappelijke normen, soft law en wettelijk bindende grenzen. Elk van deze drie categorieën wordt kort toegelicht. Vervolgens wordt ingegaan op sociale mediaplatformen. Sociale mediaplatformen, gebruikers en hun onderlinge relaties worden omschreven. Daarna wordt kort toegelicht hoe het sociale mediaplatform Facebook werkt.

1.1 Begrip en begrenzing vrijheid van meningsuiting

1.1.1 Vrijheid om gedachten, meningen of ideeën te ontvangen of te verspreiden

16. Het recht op vrije meningsuiting omvat de vrijheid om gedachten, meningen of ideeën te ontvangen en te verspreiden.⁷ Dit recht wordt in de doctrine als tweeledig beschouwd: enerzijds is er het recht om ideeën, gedachten en opvattingen te ontvangen, wat men ook wel het 'passieve' aspect van de vrijheid van meningsuiting noemt.⁸ Het 'passieve' aspect impliceert dat ieder individu de vrijheid heeft om toegang te krijgen tot verschillende vormen van informatie, nieuwsbronnen en opinies zonder belemmering of censuur.

Anderzijds is er het meer 'actieve' aspect, dat het recht inhoudt om deze ideeën, gedachten en opvattingen uit te dragen en te delen met anderen.⁹ Dit betekent dat individuen de vrijheid hebben om zelf hun gedachten, meningen en ideeën uit te drukken.¹⁰ Een individu kan zonder belemmering schrijven, spreken, of publiceren wat hij of zij denkt. Deze vrijheid strekt zich uit tot diverse media en platforms, zoals kranten, boeken, televisie, internet en ook sociale media. Hierdoor krijgt het recht op vrije meningsuiting niet alleen een persoonlijke, maar ook een collectieve dimensie.¹¹ Dit geeft mensen de mogelijkheid om op basis van een breed scala aan perspectieven hun eigen inzichten en meningen vorm te geven.

Daarenboven houdt het recht op vrijheid van meningsuiting in dat iedereen vrij is om informatie te verzamelen uit verschillende (rechts)bronnen, en op basis daarvan een goed onderbouwde mening te vormen.¹² Deze informatie kan verzameld worden via nieuwsmedia, sociale media, onderzoeksrapporten of meer informele kanalen zoals gesprekken of interviews. Op deze manier

⁷ R. CLAYTON, H. TOMLINSON, *Privacy and Freedom of expression*, New York, Oxford University Press, 2010, 266-267.

⁸ K. LEMMENS, *La presse et la protection juridique de l'individu. Attention aux chiens de garde!*, Brussel, Larcier, 2004, 148-149.

⁹ EHRM 7 december 1976, nr. 5493/72, Handyside/United Kingdom, §49; EHRM 28 september 1999, nr. 22479/93, Öztürk/Turkije, §64.

¹⁰ J. VELAERS, *De beperkingen van de vrijheid van meningsuiting*, Antwerpen, MAKLU Uitgevers, 1991, 33-34.

¹¹ J. VELAERS, *De beperkingen van de vrijheid van meningsuiting*, Antwerpen, MAKLU Uitgevers, 1991, 12-14.

¹² M. BARENDT, *Freedom of speech*, New York, OUP Oxford, 2005, 39-40.

draagt de vrijheid van meningsuiting bij aan een sterk geïnformeerde en betrokken samenleving, die in staat is om actief deel te nemen aan het publieke debat.

17. Het recht op een vrije meningsuiting is verankerd in artikel 19 van de Grondwet. Het is één van de meest fundamentele en gewichtige rechten in een samenleving.¹³ Het recht op vrije meningsuiting zorgt niet alleen voor een stevige basis voor individuele zelfontplooiing, maar is ook essentieel voor het beschermen van een gezond maatschappelijk debat en het versterken van een open en pluriforme samenleving waarbij er respect is voor andermans gedachtegoed.¹⁴

18. Het belang van de vrijheid van meningsuiting is meerdere malen benadrukt, zowel door Belgische als internationale rechtspraak. Binnen de Belgische rechtspraak werd de invloedrijke waarde van de vrijheid van meningsuiting meerdere malen benoemd, zowel door het GwH als het HvC.¹⁵ Het GwH stelde in een arrest dat er geen sprake kan zijn van een democratie zonder het recht op vrije meningsuiting te waarborgen. Volgens het Hof is de mogelijkheid om op een vrije manier met elkaar in dialoog te gaan net één van de kenmerken van een gezonde democratie.¹⁶

De vrijheid van meningsuiting is ook door het EHRM duidelijk aangestipt als fundamenteel recht. In de baanbrekende arresten *Handyside*¹⁷ en *Perna*¹⁸ heeft het Hof expliciet gesteld dat de vrijheid van meningsuiting één van de fundamentele is van een democratische samenleving en een cruciale voorwaarde vormt voor de vooruitgang van een samenleving. In beide arresten benadrukte het Hof dat deze vrijheid niet alleen van belang is wanneer het gaat over positieve uitingen, dit zijn uitingen die als positief of onschuldig ervaren worden, maar ook bij meningen die 'beledigend, choquerend of verontrustend' kunnen zijn. Dit werd in de latere rechtspraak van het Hof meermaals bevestigd en geconcretiseerd.¹⁹ Doordat dit belang zo ver reikt, garandeert deze vrijheid een ruimte voor een gezonde maatschappelijke uitwisseling van meningen. Dat voorkomt dat bepaalde stemmen of bepaalde perspectieven worden gecensureerd.

1.1.2 Ongeacht de aard van de communicatie

19. Het recht op vrije meningsuiting is de vrijheid om gedachten, meningen of ideeën te ontvangen en te verspreiden, ongeacht de aard van de communicatie.²⁰ Bijgevolg worden alle vormen van communicatie beschermd, zowel mondelinge als schriftelijk communicatie.²¹ Mondelinge communicatie kan zich onder andere openbaar maken door het houden van publieke toespraken en

¹³ GwH 28 oktober 2021, nr. 157/2021, B.12.1; EHRM 8 juli 1986, nr. 9815/82, Lings/Austria, §41.

¹⁴ J. HABERMAS, *The Structural Transformation of the Public Sphere*, Cambridge, The MIT Press, 1989, 239-241.

¹⁵ GwH 7 februari 2001, nr. 10/2001; GwH 3 december 2009, nr. 195/2009, overw. B.27.1.; GwH 11 maart 2009, nr. 40/2009, overw. B.49.1; Hof van Cassatie 23 mei 2011, nr. 20110523-1.

¹⁶ GwH 3 december 2009, nr. 195/2009, overw. B.27.1.

¹⁷ EHRM 7 december 1976, nr. 5493/72, *Handyside/Verenigd Koninkrijk*, §49.

¹⁸ EHRM 6 mei 2013, nr. 48898/98, *Perna/Italië*.

¹⁹ EHRM, 23 september 1998, nr. 55/1997/939/1045, *Lehideux en Isorni/Frankrijk*, §55; EHRM 17 september 2009, nr. 13936/02, *Manole/Moldavië*.

²⁰ Rb. Namen (9e k.) 11 oktober 2016, *AM* 2017, afl. 1, 99; R. CLAYTON en H. TOMLINSON, *Privacy and Freedom of expression*, New York, Oxford University Press, 2010, 266.

²¹ GwH 15 januari 2009, nr. 9/2009, overw. B.20.

informele of formele gesprekken.²² Schriftelijke communicatie kan uitgedrukt worden via boeken, brieven, nieuwsartikelen, essays en zoveel meer.²³

Daarnaast is de vrijheid van meningsuiting ook van toepassing in de context van audiovisuele media.²⁴ Audiovisuele media zoals documentaires, films, televisieprogramma's en meer bieden de mogelijkheid voor een vrije culturele expressie die ervoor zorgt dat er een diversiteit van stemmen in de samenleving ontstaat.

De vrijheid van meningsuiting strekt zich ook uit tot commerciële uitingen, zoals bijvoorbeeld reclameboodschappen.²⁵ Dit aspect van de vrijheid van meningsuiting draagt niet alleen bij aan de economische ontwikkeling van een samenleving, maar stelt consumenten ook in staat om een weldoordachte keuze te maken op basis van de informatie die ze ontvangen.

20. Het online uitwisselen van meningen op sociale mediaplatformen valt eveneens onder de vrijheid van meningsuiting en de bescherming ervan.²⁶ Het sociale mediaplatform Facebook waarbij er communicatie plaatsvindt tussen gebruikers onderling valt bijgevolg onder de bescherming van de vrije meningsuiting. De communicatie op Facebook kan allerlei vormen aannemen: chatberichten, foto's, video's, enz. In zowel Belgische als Europese rechtspraak heeft men aangenomen dat de vrijheid van meningsuiting zich ook uitstrekt tot het verspreiden van meningen in de vorm van foto's of video's.²⁷ In de huidige samenleving zijn de sociale mediaplatformen uitgegroeid tot één van de meest invloedrijke middelen voor de uiting en uitwisseling van meningsuitingen.

1.1.3 Meningsuiting

21. Een meningsuiting, ook wel een waardeoordeel genoemd, dient duidelijk te worden onderscheiden van feiten.²⁸ Daarom is het van belang het onderscheid duidelijk af te bakenen. Een meningsuiting is een eigen, subjectieve uiting van bepaalde feiten. Ze steunen op de persoonlijke perceptie van feiten en houden vaak elementen van interpretatie of speculatie in. Een voorbeeld is een vermoeden omtrent een bepaalde gebeurtenis, waarbij de uiting hiervan de indruk van de spreker reflecteert. Het is het gebruiken van woorden, handelingen of artistieke middelen om tot uiting te brengen wat men voelt, denkt of ervaart.²⁹ Het gebruik van deze middelen kan op verschillende manieren plaatsvinden en kan verschillende vormen aannemen. Het is een handeling waarbij persoonlijke gevoelens of ideeën worden omgezet in een concrete uitdrukking daarvan. Zo

²² RvS 7 augustus 2000, nr. 89.217, Van Rossen.

²³ A. STONE, F. SCHAUER, *The Oxford Handbook of Freedom of Speech*, Oxford, Oxford University Press, 2021, 160; K. GREENAWALT, *From the Bottom Up: Selected Essays*, Oxford, Oxford University Press, 2016, 347.

²⁴ Zie art. 38 Decr.VI.Gem. 27 maart 2009 betreffende de radio-omroep en de televisie (voortaan: Vlaams mediadecreet) dat bepaalt: 'De vrijheid van meningsuiting is gewaarborgd voor omroepactiviteiten. De omroepactiviteiten zijn vrij en kunnen, onder voorbehoud van wat hierna is bepaald voor omroepdiensten, aan geen enkele vormvereiste of voorafgaande controle worden onderworpen.'

²⁵ RvS 18 mei 1999, nr. 80.282, Van Der Vinck e.a., TBP 200/4, 346.

²⁶ GwH nr. 69/2003, 14 mei 2003.

²⁷ Cass. 27 april 2007, NJW 2007, 897 en AM 2007/4, 377; EHRM 16 januari 2014, nr. 13258/09, Lillo-Stenberg en Sæther/Noorwegen.

²⁸ EHRM 24 februari 1997, nr. 19983/92, De Haes en Gijssels/België, §42; EHRM 8 juli 1986, nr. 9815/82, Lingens/Oostenrijk, §46;

²⁹ R. PERRY, 'Civil Liability for Cyberbullying', UC Irvine Law Review, 12 april 2019, 9.

een uitdrukking kan in allerlei vormen voorkomen, zoals in tekst, beeld of geluid. In de context van sociale mediaplatformen zal een meningsuiting voornamelijk voorkomen uit een tekstbericht, foto of video. Een feit daarentegen is een objectieve weergave van de werkelijkheid zoals deze bestaat.³⁰

22. Het onderscheid tussen een meningsuiting of waardeoordeel enerzijds en een feit anderzijds vereist een zorgvuldige analyse waarbij er rekening wordt gehouden met de context waarin de uiting of feit zich voordoet.³¹ Dit is essentieel om de juiste juridische gevolgen toe te kennen. Volgens het EHRM is het niet altijd gemakkelijk te bepalen of een verklaring een mening is, dan wel een feit.³² Volgens het Hof ligt het verschil erin dat het bewijs van een meningsuiting niet mogelijk is, terwijl dat bij een feit wel zo is. Het Hof stelt zelfs dat het bewijs van een meningsuiting de vrijheid van meningsuiting schendt.³³ Een voorbeeld hierbij: indien een misbruik van een uiting gekwalificeerd wordt als een meningsuiting of waardeoordeel, zal dit strafbaar gesteld kunnen worden. A contrario kan een uiting die als een feit wordt gekwalificeerd, nooit aanleiding geven tot strafbaarstelling.³⁴

23. In juridische termen verwijst een meningsuiting naar het overbrengen van ideeën, denkbeelden, inlichtingen of informatie.³⁵ Dit begrip dient op een zeer brede manier geïnterpreteerd te worden, zodat het de diversiteit aan menselijke uitingen volledig omvat. Een meningsuiting is niet beperkt tot het uiten van persoonlijke gevoelens, maar strekt zich uit tot het geheel van reflecties of ideeën.³⁶ Zo kan een meningsuiting gaan over filosofische, wetenschappelijke, politieke, ethische of religieuze ideeën.³⁷ Een meningsuiting kan ook gericht zijn op het (louter) delen van inlichtingen of feitelijke informatie. Dit kan gaan om het verspreiden van nieuws, het geven van educatieve inhoud of het rapporteren van bepaalde grensoverschrijdende berichten op sociale mediaplatformen.

24. Met de achtergrond van het begrip meningsuiting rijst de vraag wanneer er sprake is van een misbruik ervan. Dit zal in het volgende deelhoofdstuk besproken worden.

1.1.4 Grenzen aan vrije meningsuiting

25. Zoals hierboven aangetoond is de vrijheid van meningsuiting volgens de wetgeving en rechtspraak een fundamenteel recht in een democratische samenleving. Desondanks kan deze vrijheid niet onbeperkt worden uitgeoefend, omdat een onbeperkte uitoefening van de vrijheid tot schadelijke gevolgen voor anderen kan leiden. Één van de schadelijke gevolgen die kunnen intreden door een onbegrensde uitoefening van de vrije meningsuiting op sociale mediaplatformen is de schending van andermans rechten, bijvoorbeeld doordat iemands reputatie aangetast wordt door een beledigend bericht op Facebook. Om deze reden zijn er grenzen gekoppeld aan de vrijheid van

³⁰ T. POLLMANN, *De letteren als wetenschappen: een inleiding*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 1999, 88.

³¹ *Ibid.*

³² EHRM 3 december 2009, nr. 15469/04, Aleksandr Krutov/Rusland, §29.

³³ EHRM 9 juni 2009, nr. 17095/03, Cihan Öztürk/Turkije, §29.

³⁴ R. PERRY, *Civil Liability for Cyberbullying*, UC Irvine Law Review, Forthcoming, 2019, 9.

³⁵ J. VELAERS, *De beperkingen van de vrijheid van meningsuiting*, Antwerpen, MAKLU Uitgevers, 1999, 48.

³⁶ EHRM 7 december 1976, nr. 5493/72, Handyside/Verenigd Koninkrijk.

³⁷ R. SENELLE, *Commentaar op de Belgische Grondwet*, Brussel, Ministerie van Buitenlandse Zaken, Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking, 1974, 37.

meningsuiting. De overschrijding van deze grenzen maakt een misbruik van de vrije meningsuiting uit. In de volgende alinea's wordt kort ingegaan op de categorieën van grenzen.

26. Er zijn grenzen waarachter de vrije meningsuiting niet meer als legitiem of toelaatbaar wordt bestempeld.³⁸ Deze grenzen kunnen in drie hoofdcategorieën worden onderverdeeld: maatschappelijke normen, soft law en wettelijke grenzen. Volgens de geldende rechtsleer en rechtspraak is er sprake van een misbruik van de vrijheid van meningsuiting op Facebook wanneer een persoon bepaalde maatschappelijke normen, soft law of wettelijk bindende grenzen van meningsuiting overschrijdt.³⁹ Er zijn argumenten die deze beperkingen op de vrije meningsuiting rechtvaardigen. Deze argumenten zullen in hoofdstuk 2, nl. het rechtsfilosofisch hoofdstuk, uitvoerig aan bod komen.

1.1.4.1 Maatschappelijke normen

27. Maatschappelijke normen zijn zeer breed gedragen sociale, ideologische normen die de richting aangeven van aanvaardbaar gedrag binnen een samenleving.⁴⁰ Ze stellen onder meer dat meningen met respect voor de menselijke waardigheid dienen te worden geuit, dat er verantwoordelijkheid moet worden genomen voor de wijze waarop die uitingen worden verspreid en dat schade aan individuen of groepen als gevolg van een uiting zoveel mogelijk dient te worden voorkomen, enz.⁴¹ Hoewel deze normen richtinggevend zijn om aanvaardbaar gedrag, sociale orde en een publiek debat uit te lokken, hebben zij geen juridisch bindend karakter. Net omdat ze een breed draagvlak hebben, zijn maatschappelijke normen echter wel de voedingsbodem voor soft law en wettelijke grenzen aangaande de vrijheid van meningsuiting.

1.1.4.2 Soft law

28. Soft law omvat beginselen en richtlijnen die niet juridisch bindend zijn.⁴² Soft law heeft een zekere regulerende werking, maar kan niet of moeilijk juridisch worden afgedwongen in tegenstelling tot wetgeving. De communityrichtlijnen op het sociale mediaplatform Facebook zijn soft law. Ze beschrijven transparant voor de 'community' van Facebook wat wel en niet is toegestaan⁴³ en vormen als het ware een gedragscode.

29. Facebook geeft zelf aan dat deze richtlijnen gebaseerd zijn op feedback van mensen en het advies van experts op het gebied van bijvoorbeeld technologie, openbare veiligheid en mensenrechten. Om ervoor te zorgen dat iedereen gehoord wordt, ontwikkelde Facebook richtlijnen

³⁸ E. LIEVENS, P. VALCKE en D. STEVENS, 'Vrijheid van meningsuiting' in *Praktijkboek recht en internet*, Brugge, Vanden Broele, 2005, 19-21; D. VOORHOOF, 'Vrijheid van meningsuiting' in J. VANDE LANOTTE en Y. HAECK (eds.), *Handboek EVRM, Deel 2 Artikelsgewijze commentaren, I*, Antwerpen, Intersentia, 2004, 923-926; Brussel 12 februari 2014, *Jb.Markt.* 2014, 533.

³⁹ D. VOORHOF, J. VANDE LANOTTE, G. GOEDERTIER, Y. HAECK en J. GOOSSENS, *Belgisch publiekrecht*, Die Keure, 2015, 533.

⁴⁰ R. COHEN, *The Limits of Free Expression*, Palgrave Macmillan UK, 2001, 11-24; S. WHITTEN, *A Republican Theory of Free Speech*, Oxford, Oxford University Press, 2021, 71-78.

⁴¹ *Ibid.*

⁴² <https://www.ecchr.eu/en/glossary/hard-law-soft-law/>.

⁴³ <https://transparency.meta.com/nl-nl/policies/community-standards/>.

waarin ruimte is voor verschillende meningen en overtuigingen. Die richtlijnen worden geregeld bijgewerkt en geactualiseerd. Ze gelden voor iedereen op Facebook, wereldwijd, en voor alle typen content, waaronder door AI gegenereerde content.

30. De communityrichtlijnen zijn online beschikbaar op Facebook. Ze hebben betrekking op diverse thema's. Enkele voorbeelden van thema's zijn pesten en intimidatie, haatdragend gedrag, geweld en aanzetten tot geweld. Voor elk thema zijn de richtlijnen online te raadplegen. Ze geven een duidelijke begripsomschrijving van elke thema en beschrijven het beleid van Facebook eromheen, met name hoe Facebook omgaat met geposte inhoud over het thema en vanuit welke achterliggende doelen. Er wordt daarbij gebruik gemaakt van niveaus of gradaties. In essentie maakt Facebook een onderscheid tussen (1) inhoud die niet is toegestaan en (2) inhoud waarvoor aanvullende informatie of context nodig is, inhoud die is toegestaan met een waarschuwingsscherm of inhoud die is toegestaan maar alleen kan worden bekeken door volwassenen van 18 jaar en ouder.⁴⁴

1.1.4.3 Wettelijke grenzen

31. Zowel nationale als internationale regelgeving stelt grenzen aan de vrijheid van meningsuiting.⁴⁵ Nationaal gaat het om de Belgische Grondwet, het Belgische Sw. en meerdere specifieke wetten. Internationaal betreft het voornamelijk verdragen zoals het EVRM en het IVBPR. Dergelijke regelgeving is bindend en juridisch afdwingbaar. In Hoofdstuk 3 wordt hierop uitgebreid ingegaan.

1.2 Sociale mediaplatformen

1.2.1 Sociale mediaplatformen, gebruikers en onderlinge relaties

1.2.1.1 Sociale mediaplatformen

32. Sociale mediaplatformen kunnen op verschillende manieren omschreven worden. Auteurs Gebicka en Heinemann stellen dat sociale mediaplatformen *'webgebaseerde diensten zijn waarmee individuen een openbaar of publiek profiel opbouwen binnen een beperkt forum, om een lijst van andere gebruikers met wie ze een connectie delen (bijvoorbeeld vrienden op Facebook) en om hun lijst met connecties en die van anderen binnen het systeem te bekijken en te doorkruisen.'*⁴⁶

33. Sociale mediaplatformen zijn platformen met het specifieke doel om gebruikers ervan de mogelijkheid te bieden om bepaalde inhoud te creëren en deze inhoud ook te delen met andere mensen.⁴⁷ Het platform zet in op de interactie tussen de gebruikers door hulpmiddelen aan te reiken die een vlotte interactie in de hand werken. Voorbeelden van zo'n hulpmiddelen zijn de functie voor het geven van likes en de functie voor het delen van commentaren. Het platform staat bijgevolg tussen een poster (een gebruiker) en een lezer (een andere gebruiker). Een sociaal mediaplatform

⁴⁴ <https://transparency.meta.com/nl-nl/policies/community-standards/>.

⁴⁵ J. VELAERS, *De beperkingen van de vrijheid van meningsuiting*, Antwerpen, MAKLU Uitgevers, 1999, 9-11.

⁴⁶ A. GEBICKA, A. HEINEMANN, *Social Media & Competition Law*, Amsterdam, Kluwer, 2014, 152.

⁴⁷ V. TAPRIAL, P. KANWAR, *Understanding Social Media*, Londen, Bookboon, 2012, 8.

fungeert daardoor als tussenpersoon tussen meerdere gebruikers door de verspreiding van inhoud te faciliteren.

34. Sociale mediaplatformen maken deel uit van een groter geheel, namelijk dat van online platformen. De term 'online platform' verwijst naar *'een onderneming die actief is op twee (of meer)zijdige markten, die het internet gebruikt om interacties mogelijk te maken tussen twee of meer verschillende maar van elkaar afhankelijke groepen gebruikers, om waarde te genereren voor ten minste één van de groepen.'*⁴⁸ Het belangrijkste kenmerk van een online platform is dat het interacties tussen verschillende gebruikersgroepen mogelijk maakt. Een online platform fungeert altijd als digitale tussenpersoon tussen verschillende gebruikers. Online platformen houden sociale media in, maar ook zoekmachines (bv. Google), online marktplaatsen (bv. Amazon) of audiovisuele platformen (bv. Spotify).

35. De laatste decennia zijn er tal van sociale mediaplatformen bijgekomen. Het platform Whatsapp, het platform Snapchat en recentelijk het mediaplatform Tiktok zijn daar voorbeelden van.⁴⁹ Nog andere voorbeelden van sociale mediaplatformen die in de 21^e eeuw hun ontstaan kenden zijn: Facebook, Instagram, X (het voormalige Twitter), YouTube, LinkedIn, BeReal, Threads, ... In dit onderzoek wordt er gefocust op Facebook als sociaal mediaplatform.

1.2.1.2 Gebruikers

36. Gebruikers op een sociaal mediaplatform zoals Facebook kunnen op twee manieren interageren met inhoud: als poster en als lezer. Langs de ene kant kunnen gebruikers allerlei inhoud (foto's, tekstberichten, video's, ...) posten. Langs de andere kant kunnen ze inhoud bekijken, 'liken' of 'disliken', erop reageren of het bericht verder verspreiden door het te delen. Op deze manier ontstaat er een interactie op het sociale mediaplatform.

37. Een poster op Facebook kan worden omschreven als een gebruiker, hetzij een individu of organisatie, die inhoud of data invoert binnen de omgeving van het sociale mediaplatform Facebook. De poster vormt als het ware de bron van informatie voor andere gebruikers door inhoud te delen.⁵⁰ Door verschillende vormen van inhoud of data te publiceren neemt een poster deel aan de dynamiek die kenmerkend is voor het sociale mediaplatform Facebook. De inhoud die een poster kan delen varieert van tekstberichten, foto's, video's tot andere vormen van inhoud zoals links, memes, enz. Belangrijk om hierbij te vermelden is het feit dat 'likes' of 'dislikes' geen inhoud vormen die gedeeld wordt door een poster. Enkel lezers kunnen het geposte bericht van de poster 'liken' of 'disliken'.

⁴⁸ European Commission, Public Consultation on the Regulatory Environment for Platforms, Online Intermediaries Data and Cloud Computing and the Collaborative, ECONOMY 5 (2015), <https://ec.europa.eu/digital-agenda/en/news/public-consultation-regulatory-environment-platforms-onlineintermediaries-data-and-cloud>.

⁴⁹ B. KONDA, M. GANWAR, *Social Media and Society*, Hillsborough, Laxmi Book Publication, 2024, 104.

⁵⁰ Door verschillende vormen van inhoud of data te publiceren neemt een poster deel aan de dynamiek die kenmerkend is voor het sociale mediaplatform Facebook.

38. Een lezer van een sociaal mediaplatform is een gebruiker die geposte inhoud van een poster consumeert door de inhoud te lezen. Een lezer kan op de inhoud reageren of ervoor kiezen om de inhoud te 'liken' of 'disliken'. Daarnaast kan een lezer het geposte bericht delen met andere personen.

1.2.1.3 Onderlinge relaties

39. Door de uitwisseling van inhoud staan de gebruikers en het sociaal mediaplatform in relatie met elkaar. Het begrijpen van de onderlinge relaties is relevant voor het onderzoek naar de (begrenzing) van de vrije meningsuiting op Facebook en de geldende handhavingsmechanismen die in hoofdstuk vier uitgebreid aan bod komen. Hierna worden de onderlinge relaties op het sociale mediaplatform Facebook beschreven.

40. Een eerste relatie op Facebook is deze tussen de gebruikers in hun hoedanigheid van poster en/of lezer. Deze relatie is in se een niet-juridische relatie.⁵¹ De lezer of poster wordt niet gevraagd om een formeel bindend contract te accepteren dat voorziet in een juridisch bindende relatie tussen hen. De relatie tussen hen ontstaat doordat ze interageren met elkaar via inhoud, nl. het posten van en reageren op inhoud. Deze interacties tussen hen worden geregeld door de communityrichtlijnen. Deze richtlijnen creëren evenwel geen juridische relatie tussen gebruikers⁵², maar zijn wel van belang omdat ze grenzen aan de vrije meningsuiting op Facebook aangeven.

Hoewel er geen direct juridische relatie bestaat tussen de gebruikers onderling, betekent dit niet dat hun eventuele misbruik van vrije meningsuiting onbestraft blijft. Op een indirecte manier bestaat er tussen hen wel een juridische relatie, wanneer een poster een meningsuiting zou delen die wettelijke grenzen overschrijdt zoals in het geval van laster of eerroof. De lezer kan in dit geval een vordering instellen bij de burgerlijke rechter of strafrechter. Dit toont aan dat de vrijheid van meningsuiting ook zonder een directe juridische relatie tussen gebruikers begrensd is en gehandhaafd kan worden.

41. Een tweede relatie op Facebook is deze tussen de gebruikers (posters en lezers) en het sociale mediaplatform Facebook. Het betreft een juridische relatie tussen beide partijen die juridische rechten en plichten creëert ten opzichte van elkaar.⁵³ Wanneer een persoon of organisatie zich aanmeldt op Facebook dient deze akkoord te gaan met de algemene voorwaarden, ook wel gebruikersvoorwaarden genoemd, en het privacybeleid. Hierdoor ontstaat er een contract tussen gebruikers en het sociaal mediaplatform.⁵⁴ Dit contract is omwille van zijn juridische aard ook juridisch afdwingbaar.⁵⁵ Wanneer een gebruiker of Facebook de regels in de algemene voorwaarden of het privacybeleid schendt, kunnen er langs beide kanten maatregelen genomen worden en juridische consequenties volgen omdat de handhaving dit zo voorschrijft.⁵⁶ Door dit contract wordt er bescherming geboden voor beide partijen. Voor de gebruiker bieden de gebruikersvoorwaarden

⁵¹ E. CELESTE, A. HELDT, C. KELLER, *Constitutionalising Social Media*, Londen, Bloomsbury Publishing, 2022, 282-283.

⁵² *Ibid.*

⁵³ <https://www.facebook.com/terms/>.

⁵⁴ J. M. BALKIN, *Free Speech in the Algorithmic Society: Big Data, Private Governance, and New School Speech Regulation*, Oxford, Oxford University Press, 2018, 1163-1164.

⁵⁵ HvJ 4 juli 2023, nr. C-252/21 ECLI:EU:C:2023:537, §28.

⁵⁶ <https://www.facebook.com/terms/>.

een erkenning en bescherming van zijn rechten op Facebook. Voor Facebook houdt de bescherming in dat het platform zich telkens kan beroepen op deze voorwaarden om ervoor te zorgen dat gebruikers zich conform de richtlijnen gedragen. Dit juridisch contract zorgt voor een stabielere en veiligere online omgeving.

42. De derde relatie is tenslotte deze het sociale mediaplatform Facebook en de Belgische staat. De relatie tussen deze twee partijen wordt bepaald door Belgische en Europese wetgeving, met specifieke Belgische instanties die verantwoordelijk zijn voor toezicht en handhaving. Een voorbeeld van Belgische wetgeving die van toepassing is op Facebook is bijvoorbeeld het Belgische Strafwetboek. Op vlak van Europese regelgeving valt Facebook onder meer onder de Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG/GDPR) – EU, van toepassing in België⁵⁷ die regels schept voor Facebook omtrent het omgaan met persoonsgegevens van gebruikers en met de Gegevensbeschermingsautoriteit als Belgische toezichthouder. Een ander Europees voorbeeld is de Digital Services Act die Facebook oplegt transparanter te zijn over contentmoderatie, algoritmes en risicoanalyses.⁵⁸

1.2.2 Werking van sociaal mediaplatform Facebook

43. In de hedendaagse maatschappij zijn smartphones een alomtegenwoordig onderdeel van het dagelijks sociaal leven. Het merendeel van de bevolking beschikt over een smartphone, die via internet toegang biedt tot Facebook, vaak in de vorm van een app. Facebook biedt aan gebruikers de mogelijkheid om zich uit te drukken, meningen te delen en deel te nemen aan publieke discussies, wat direct verband houdt met de vrijheid van meningsuiting. Om Facebook te gebruiken, moet men eerst een account aanmaken waarbij persoonlijke gegevens, zoals e-mailadres en telefoonnummer, moeten worden verstrekt. De gebruiker is verplicht de gebruikersvoorwaarden te accepteren, een cruciaal juridisch document dat de spelregels van het platform vastlegt.⁵⁹ Het accepteren van de gebruikersvoorwaarden betekent dat je instemt met de communityrichtlijnen van Facebook waarin wordt bepaald wat je wel of niet mag delen op het platform.⁶⁰ Deze richtlijnen kunnen invloed hebben op de vrijheid van meningsuiting, omdat ze bepalen welke soorten uitingen wel of niet toegestaan zijn op het platform. Facebook behoudt zich het recht voor om content te verwijderen of gebruikers te schorsen wanneer ze meningen uiten die in strijd zijn met deze richtlijnen, bijvoorbeeld wanneer de uitingen als haatzaaiend of beledigend worden beschouwd.⁶¹ Dit roept de vraag op in hoeverre dergelijke restricties gerechtvaardigd zijn en of ze de vrijheid van meningsuiting niet onterecht inperken, terwijl gebruikers zich vaak beroepen op hun recht om zich online vrij uit te drukken. Het spanningsveld tussen het beperken van de vrije meningsuiting door het handhaven van platformregels en het beschermen van de vrije meningsuiting is daarmee een essentieel punt van discussie in het gebruik van het sociale mediaplatform Facebook.

⁵⁷ <https://www.facebook.com/business/help/225009134722945>.

⁵⁸ Europese Verordening 2022/2065 betreffende de digitale diensten.

⁵⁹ <https://www.facebook.com/legal/terms>.

⁶⁰ E. CELESTE, A. HELDT, C. KELLER, *Constitutionalising Social Media*, Londen, Bloomsbury Publishing, 2022, 18-20.

⁶¹ <https://www.facebook.com/legal/terms>.

44. Na aanmelding en acceptatie van de gebruikersvoorwaarden van Facebook, krijg je toegang tot het platform en kan je actief deelnemen aan gesprekken.⁶² Dit betekent dat je de vrijheid hebt om berichten te plaatsen, te reageren op anderen, foto's en video's te delen, en deel te nemen aan discussies binnen groepen of via privéberichten. Facebook biedt hiermee een digitaal platform waar je jouw mening kan uiten en vrij kan communiceren. Toch moet deze vrijheid altijd binnen de wettelijke en ethische grenzen blijven, om een veilige en respectvolle omgeving voor alle gebruikers te waarborgen. In de volgende twee hoofdstukken worden de ethische en wettelijke grenzen onder de loep genomen.

1.3 Deelconclusie

45. Het eerste hoofdstuk gaf een duiding van de kernbegrippen die centraal staan in dit onderzoek, met name de vrijheid van meningsuiting en sociale mediaplatformen. De vrijheid van meningsuiting werd als begrip uitvoerig geanalyseerd in al zijn componenten. Daarnaast werd de beperking van de vrije meningsuiting al kort geïntroduceerd vanuit maatschappelijke normen, soft law en wettelijke grenzen. Vervolgens werd ingegaan op sociale mediaplatformen. De sociale mediaplatformen, gebruikers en hun onderlinge relaties werden omschreven. Daarna werd vermeld hoe het sociale mediaplatform Facebook werkt. Met dit hoofdstuk is er een voldoende introductie voor een goed begrip van de hiernavolgende hoofdstukken.

⁶² https://www.facebook.com/help/487151698161671/?helpref=hc_fnav.

HOOFDSTUK 2. RECHTSFILOSOFISCH KADER

46. In dit hoofdstuk wordt een rechtsfilosofisch onderzoek gevoerd naar de vrijheid van meningsuiting. Het hoofdstuk wordt opgesplitst in twee delen. Het eerste deel onderzoekt de waarde van de vrijheid van meningsuiting vanuit een filosofisch perspectief en biedt een kritische analyse van de onderliggende waarden die deze vrijheid ondersteunen. Er wordt hier een antwoord geboden op de vraag waarom de vrijheid van meningsuiting van groot belang is. Het tweede deel richt zich op de noodzakelijkheid van beperkingen op de vrijheid van meningsuiting, waarbij er een diepgaande discussie wordt gevoerd over de rechtvaardigingsgronden voor het stellen van dergelijke beperkingen. Toegepast op het sociale mediaplatform Facebook, wordt in dit deel onderzocht waarom beperkingen op de vrije meningsuiting in bepaalde omstandigheden noodzakelijk zijn.

2.1 Belang van vrije meningsuiting

47. Het belang van de vrije meningsuiting kan niet onderschat worden. De vrijheid van meningsuiting vormt een fundamentele pijler van een democratische samenleving, omdat zij de uitwisseling van ideeën, kritische reflectie en intellectuele vooruitgang bevordert. Dit belang wordt breed erkend binnen de filosofische wereld en wordt ondersteund door verschillende filosofische denkers.⁶³ Jürgen Habermas en Jack Balkin benadrukken het belang van de vrije meningsuiting als een belangrijke voorwaarde voor een gezonde democratie.⁶⁴ John Stuart Mill en Ronald Dworkin stellen dat de vrije meningsuiting relevant is in het proces van respectievelijk waarheidsvinding en individuele autonomie.⁶⁵

2.1.1 Democratie

48. Één van de meest doorslaggevende argumenten om het belang van de vrije meningsuiting aan te tonen is dat deze vrijheid een onmiskenbaar instrument is voor een gezonde democratie.⁶⁶ De vrijheid van meningsuiting voedt de democratie. In hedendaagse democratieën wordt de soevereiniteit van het volk veiliggesteld door verkiezingen en parlementaire vertegenwoordiging. Binnen het parlement vindt een dynamisch proces van meningsuiting plaats, waarin uiteenlopende ideeën met elkaar in interactie treden en de meest doordachte voorstellen zich uiteindelijk onderscheiden.⁶⁷ Om de belangen van de burgers adequaat te vertegenwoordigen, is het essentieel dat parlementsleden inzicht hebben in de uiteenlopende opvattingen en behoeften van de bevolking.

⁶³ Bvb. J.S. MILL, *On Liberty*, Oxford, Oxford University Press, 1859, 28-40; R. DWORKIN, *Freedom's Law: The Moral Reading of the American Constitution*, Oxford, Oxford University Press, 1996, 200-212; J.M. BALKIN, *Digital speech and democratic culture: a theory of freedom of expression for the information society*, New York, Yale University School, 2004, 4-16.

⁶⁴ J. HABERMAS, *The Structural Transformation of the Public Sphere*, Cambridge, The MIT Press, 18-21; J. M., BALKIN, *Digital speech and democratic culture: a theory of freedom of expression for the information society*, New York, Yale University School, 5.

⁶⁵ J.S. MILL, *On Liberty*, Oxford, Oxford University Press, 1859, 28-31; R. DWORKIN, *Freedom's Law: The Moral Reading of the American Constitution*, Oxford, Oxford University Press, 1996, 200-202.

⁶⁶ J. M. BALKIN, *Digital speech and democratic culture: a theory of freedom of expression for the information society*, New York, Yale Law School, 2004, 3.

⁶⁷ J. M. BALKIN, *Digital speech and democratic culture: a theory of freedom of expression for the information society*, New York, Yale Law School, 2004, 4-6.

Wanneer slechts een beperkt spectrum aan meningsuitingen binnen het parlement vertegenwoordigd is en een aanzienlijk deel aan meningen van de samenleving wordt uitgesloten, verliest de democratie haar wezenlijke betekenis en blijft zij slechts een schijnconstructie.⁶⁸ Net zoals een parlement vormt Facebook een forum voor debat waarbij gebruikers de mogelijkheid krijgen om hun meningen en ideeën te delen. Facebook stelt mensen in staat om hun stem te laten horen buiten de formele politieke instellingen om.

49. Habermas geeft vorm aan dit argument. Hij betoogt dat een vrije meningsuiting een noodzakelijke voorwaarde is voor een gezonde democratie.⁶⁹ Hij benadrukt daarbij de noodzaak van een open, publiek debat. Door een rationeel en inclusief debat tussen burgers kan de democratie volgens hem volledig tot leven komen. Dit discours dient vrij te zijn van externe dwang en onderliggende machtsstructuren, zodat meningsuitingen worden beoordeeld op hun inhoudelijke waarde in plaats van op strategische of economische belangen.⁷⁰ In dit opzicht is volgens Habermas de vrijheid van meningsuiting essentieel, omdat zij de voorwaarde vormt voor een open dialoog waarin diverse perspectieven kunnen worden gehoord en kritisch geëvalueerd. Balkin treedt Habermas bij in zijn argumentatie. Volgens Balkin is de vrije meningsuiting zo essentieel omdat het individuen in staat stelt om vrijelijk deel te nemen aan de verspreiding van ideeën en het creëren van betekenissen die hen op hun beurt helpen om te groeien als persoon.⁷¹

50. Habermas betoogt dat een gezonde democratie slechts kan functioneren wanneer iedere burger de vrijheid heeft om informatie te delen, ideeën te bespreken en kritiek te uiten zonder daarbij angst te hebben voor censuur of repressie.⁷² Mensen moeten volgens Habermas vrij zijn om hun meningen met elkaar te kunnen uitwisselen. Dit proces van een rationeel en open debat stelt individuen in staat om gezamenlijk tot weloverwogen en legitieme besluitvorming te komen. Daardoor werkt de uitwisseling van meningsuitingen als een filter waarbij de meest overtuigende standpunten uiteindelijk zullen doorstromen tot in de besluitvorming. Volgens Habermas hangt de effectiviteit van het democratisch proces niet alleen af van de garantie om een vrije meningsuiting te hebben, maar ook van de mate waarin meningsuitingen serieus worden genomen en rationele argumentatie de norm vormt binnen het publieke debat. Habermas betoogt dat diegene die zijn mening op een vrije manier uit hiervoor ook verantwoordelijkheid moet nemen. Ieder individu draagt verantwoordelijkheid voor de rationaliteit, juistheid en waarachtigheid van die mening.⁷³ De vrijheid van meningsuiting is aldus voor hem geen middel om eender wat te verspreiden, maar veronderstelt een verantwoordelijkheidszin met een bereidheid tot dialoog en wederzijds respect.⁷⁴ In de context van Facebook zijn er naar mijn mening ook irrationele debatten terug te vinden waarbij een poster een andere gebruiker zonder rationaliteit beledigt. Vanuit de visie van Habermas dragen irrationele

⁶⁸ *Ibid.*

⁶⁹ J. HABERMAS, *The Structural Transformation of the Public Sphere*, Cambridge, The MIT Press, 1991, 236-241.

⁷⁰ J. HABERMAS, *The Structural Transformation of the Public Sphere*, Cambridge, The MIT Press, 1991, 51-54.

⁷¹ J.M. BALKIN, *Digital Speech and Democratic Culture: A Theory Of Freedom Of Expression For The Information Society*, New York, Yale Law School, 2004, 3-5.

⁷² J. HABERMAS, *The Structural Transformation of the Public Sphere*, Cambridge, MIT Press, 1991, 29-31.

⁷³ J. HABERMAS, *The Theory of Communicative Action*, Cambridge, Polity Press, 2015, 286-292.

⁷⁴ J. HABERMAS, *The Theory of Communicative Action*, Cambridge, Polity Press, 2015, 294-296.

en onbezonnen meningsuitingen niet bij aan een gezonde democratie.⁷⁵ De meningsuitingen moeten gesteund zijn op rationele argumentatie. Vanuit dit perspectief benadrukt Habermas dat de vrije meningsuiting niet enkel fungeert als een individueel recht, maar tevens als een gezamenlijk goed dat bijdraagt aan maatschappelijke consensusvorming.

51. Tegelijkertijd erkent Habermas dat de publieke sfeer kwetsbaar is voor verstoringen, zoals de invloed van massamedia.⁷⁶ Habermas stelt dat manipulatie het open en publieke debat ondermijnt. Op het sociale mediaplatform Facebook bestaat de kans op manipulatie door de inzet van algoritmen die bepalen welke informatie gebruikers van het platform te zien krijgen. Habermas waarschuwt dat de oorspronkelijke idealen van de publieke sfeer in gevaar komen wanneer communicatie wordt gedomineerd door politieke, economische of culturele elites via manipulatieve praktijken in plaats van door kritische en redelijke argumentatie.⁷⁷ Balkin treedt Habermas hierin bij. Balkin vindt dat een publieke sfeer slechts democratisch is wanneer iedereen, en niet enkel de politieke, economische of culturele elites, een eerlijke kans krijgt om deel te nemen aan de ontwikkeling van ideeën en betekenissen die hen vormen.⁷⁸ Hiermee stellen Habermas en Balkin dat de vrije meningsuiting pas ten volle aan een gezonde democratie kan bijdragen wanneer het publieke debat beschermd wordt door (handhavings)mechanismen tegen externe beïnvloeding en manipulatie.

2.1.2 Waarheidsvinding

52. John Stuart Mill kaart het belang van de vrije meningsuiting aan door te stellen dat de vrijheid een doorslaggevende rol speelt in het proces van waarheidsvinding.⁷⁹ Het belang van waarheidsvinding wordt niet alleen door Mill aangekaart, maar wordt door talrijke bekende filosofen hoog aangeprezen.⁸⁰ Plato beschreef de waarheid als de puurste vorm van kennis⁸¹, filosoof Friedrich Nietzsche stelde dat waarheid de hoogste filosofische zorg was⁸², John Locke beschreef waarheidsvinding als het meest verheven vermogen van de ziel⁸³, enz.

53. De vrijheid van meningsuiting is van cruciaal belang voor het ontdekken van de waarheid in een samenleving. Het faciliteren van de uitwisseling van meningen en ideeën door middel van een open debat biedt individuen de mogelijkheid om in contact te komen met een breed scala aan perspectieven over uiteenlopende thema's.⁸⁴ Deze diversiteit aan inzichten bevordert niet alleen het kritisch denken van individuen, maar het stimuleert ook hun intellectuele groei. Wanneer individuen worden blootgesteld aan verschillende standpunten, worden ze als het ware uitgedaagd om over hun

⁷⁵ S. WHITE, *The Recent Work of Jürgen Habermas, Reason, Justice and Modernity*, New York, Cambridge University Press, 1988, 10-14.

⁷⁶ H. WESSLER, *Habermas and the media*, Cambridge, Polity Press, 2018, 109-112.

⁷⁷ Habermas, *Political Communication in Media Society*, Frankfurt, International Communication Association, 2006, 415-416.

⁷⁸ J.M. BALKIN, *Digital Speech and Democratic Culture: A Theory Of Freedom Of Expression For The Information Society*, New York, Yale Law School, 2004, 4.

⁷⁹ J.S. MILL, *On Liberty*, Oxford, Oxford University Press, 1859, 30-37.

⁸⁰ A. STONE, F. SCHAUER, *The Oxford Handbook of Freedom of Speech*, Oxford, Oxford University Press, 2021, 51-52.

⁸¹ Plato, 'Apology' in Benjamin Jowett, *The Dialogues of Plato*.

⁸² F. NIETZSCHE, *Beyond Good and Evil*, CreateSpace Independent Publishing Platform, 2017, 33.

⁸³ J. LOCKE, *An Essay Concerning Human Understanding*, Pennsylvania, Pennsylvania State University, 1999, 23.

⁸⁴ K. GREENAWALT, *Free Speech Justifications*, Oxford, Oxford University Press, 1989, 131.

eigen meningen te reflecteren en ze te evalueren, hetgeen leidt tot een juistere en diepere kijk op complexe vraagstukken. Facebook speelt in het kader van waarheidsvinding een belangrijke rol. Enerzijds biedt Facebook een digitale ruimte waar burgers hun meningen op een toegankelijke en vrije manier kunnen delen met elkaar. Gebruikers komen hierdoor op Facebook in contact met alternatieve perspectieven die ze kunnen beoordelen op hun juistheid. Op die manier creëert Facebook de mogelijkheid voor waarheidsvinding binnen een pluralistische samenleving.

54. De centrale rol van waarheidsvinding wordt door Mill uitvoerig belicht in zijn invloedrijke werk *On Liberty*. De vrijheid van meningsuiting is essentieel voor de zoektocht naar waarheid, gezien we als mensen fundamenteel feilbaar zijn.⁸⁵ Mill betoogt hierbij verder dat het noodzakelijk is om een open geest te behouden, zelfs ten aanzien van ideeën die op het eerste zicht onjuist lijken.⁸⁶ Mill is van mening dat, in plaats van deze ideeën onmiddellijk te verwerpen, we ze de ruimte moeten geven om geuit te worden, zodat ze kunnen worden onderworpen aan kritische reflectie en debat.⁸⁷ Dit proces van het publiekelijk uiten en uitdragen van meningen stelt ons in staat om onze eigen overtuigingen te testen en bij te stellen. Mill stelt zelfs dat een ogenschijnlijk onjuiste stelling net waardevol kan zijn, omdat het ons helpt te begrijpen waarom we deze als onwaar beschouwen, waardoor onze kennis en begrip verder verdiept worden.

55. Volgens Mill is de waarheid niet een eigendom die door één individu of groep kan worden geclaimd, maar eerder iets dat zich ontvouwt door een dynamisch en open debat tussen verschillende perspectieven.⁸⁸ Het is juist door het toelaten van diverse meningen, en door deze kritisch te onderzoeken, dat we de mogelijkheid hebben om onwaarheden te elimineren en dichterbij de waarheid te komen.⁸⁹ Mill ziet dit debat niet alleen als een manier om kennis te vergaren, maar ook als een morele plicht van de samenleving. De onderdrukking van meningen, hoe onjuist ze ook lijken, zou volgens Mill het proces van waarheidsvinding verstoren, doordat het de cruciale mogelijkheden wegneemt om deze ideeën te bevragen en te verbeteren.⁹⁰ Zo wordt de vrijheid van meningsuiting naar zijn mening niet alleen een individuele kwestie, maar een collectief goed dat ten dienste staat van de menselijke vooruitgang in kennis en wijsheid.⁹¹ Bovendien pleit Mill ervoor dat de overheid in het zoeken naar deze waarheidsvinding een onafhankelijke, neutrale rol moet innemen en bijgevolg de burgers niet mag beperken in hun recht op vrije meningsuiting.⁹² Door de interactie van verschillende meningen en het open debat dat daaruit voortvloeit wordt de maatschappelijke vooruitgang bevorderd en komt de vrije meningsuiting volledig tot leven.⁹³ Het waarborgen van de vrije meningsuiting is niet enkel van belang voor de bescherming van individuele rechten, maar ook voor het vinden van de waarheid in een wereld vol complexe materies.

⁸⁵ J.S. MILL, *On Liberty*, Oxford, Oxford University Press, 1859, 32.

⁸⁶ J.S. MILL, *On Liberty*, Oxford, Oxford University Press, 1859, 28-31.

⁸⁷ J.S. MILL, *On Liberty*, Oxford University Press, 1859, 36-38.

⁸⁸ A. STONE, F. SCHAUER, *The Oxford Handbook of Freedom of Speech*, Oxford, Oxford University Press, 2021, 482-484.

⁸⁹ J.S. MILL, *On Liberty*, Oxford, Oxford University Press, 1859, 105.

⁹⁰ J.S. MILL, *On Liberty*, Oxford, Oxford University Press, 1859, 106-109.

⁹¹ *Ibid.*

⁹² J.S. MILL, *On Liberty*, Oxford, Oxford University Press, 1859, 32-38.

⁹³ *Ibid.*

2.1.3 Individuele autonomie

56. Naast de argumenten van democratie en waarheidsvinding is de vrijheid van meningsuiting van essentieel belang voor het waarborgen van individuele autonomie.⁹⁴ Volgens bekende filosofen Kant en Dworkin moet individuele autonomie begrepen worden als het vermogen om als uniek persoon te functioneren en je leven te leiden op een manier die overeenstemt met je eigen waarden en overtuigingen, vrij van externe beperkingen zoals die opgelegd door de overheid.⁹⁵

57. Volgens Kant en Dworkin stelt de vrijheid van meningsuiting individuen in staat om op een autonome manier meningen te uiten, keuzes te maken en, als men dat als individu wenst, deel te nemen aan het publieke en open debat. Autonomie wordt hier gezien als een fundamenteel recht dat individuen in staat stelt om hun eigen overtuigingen en waarden te ontwikkelen en uit te drukken, wat hen helpt hun volledige potentieel te realiseren en bij te dragen aan een gezonde democratie.⁹⁶ Facebook versterkt individuele autonomie doordat het platform een ruimte biedt voor het delen van persoonlijke meningsuitingen. Het delen van meningsuitingen en ideeën op Facebook leidt tot een betere zelfkennis en ontwikkeling van gebruikers. Het kunnen deelnemen aan publieke discussies zorgt ervoor dat gebruikers hun eigen overtuigingen kunnen versterken of wijzigen en zich op die manier kunnen ontwikkelen tot autonome burgers.

58. De vrijheid van meningsuiting stelt individuen in staat om een leven te leiden als zelfstandige en onafhankelijke wezens. Waarom is deze individuele autonomie belangrijk? Dit is cruciaal voor zelfontwikkeling en zelfontplooiing, omdat het voor individuen de ruimte biedt om hun meningen en visies te uiten. Door hun meningen of visies te uiten, kunnen zij een eigen ethische identiteit ontwikkelen met eigen fundamentele waarden.⁹⁷

59. Daarnaast kunnen individuen door middel van de vrijheid van meningsuiting op een vrije en ongebonden wijze invloed uitoefenen op de normen en waarden die in hun samenleving heersen.⁹⁸ Deze vrijheid stelt hen in staat om kritiek te leveren op de bestaande normenhiërarchie, wat een essentieel aspect is van de democratische samenleving. Volgens auteur Whitten biedt de vrije meningsuiting individuen de mogelijkheid om deel te nemen aan wat zij de 'publieke rede' noemt, een proces waarin mensen vrij zijn om op een open en rationele manier te discussiëren over maatschappelijke kwesties die hen aangaan.⁹⁹ In deze context fungeert de vrije meningsuiting als een instrument van participatie, waarmee individuen hun ideeën en zorgen kunnen delen, wat bijdraagt aan de collectieve besluitvorming en het kritisch beoordelen van maatschappelijke normen.

⁹⁴ R. DWORKIN, *Freedom's Law: The Moral Reading of the American Constitution*, Oxford, Oxford University Press, 1996, 200-201; W. SADURSKI, *Freedom of Speech and Its Limits*, Dordrecht, Kluwer, 1999, 8.

⁹⁵ Geciteerd van I. KANT, *An Answer to the Question: What is Enlightenment?*, Cambridge, Cambridge University Press, 2006, 5; R. DWORKIN, *Freedom's Law: The Moral Reading of the American Constitution*, New York, Harvard University Press, 1996, 200-201.

⁹⁶ M. BONOTTI, J. SEGLOW, *Freedom of expression*, Londen, Philosophy Compass, 2021, 2-3.

⁹⁷ K. GREENAWALT, *Speech Crime, and the Uses of Language*, Oxford, Oxford University Press, 1989, 26-27; M. BONOTTI, J. SEGLOW, *Freedom of Expression*, Londen, Philosophy Compass, 2021, 3.

⁹⁸ S. WHITTEN, *A Republican Theory of Free Speech*, New York, Palgrave Macmillan, 2021, 190.

⁹⁹ S. WHITTEN, *A Republican Theory of Free Speech*, New York, Palgrave Macmillan, 2021, 23.

Bovendien biedt dit participatieve proces mijn inziens ook de mogelijkheid om te discussiëren en debatteren over kwesties die niet direct verband houden met het eigen leven van een individu, maar die wel van maatschappelijk belang zijn voor het individu. Een treffend voorbeeld hiervan is een advocaat die de belangen van zijn cliënt verdedigt. Ook al raakt deze kwestie de advocaat niet persoonlijk, zijn vermogen om zijn mening te uiten en invloed te kunnen uitoefenen voor de rechtbank in het belang van de cliënt is van cruciaal belang voor de rechtsgang en de sociale rechtvaardigheid binnen de maatschappij. Door deze mogelijkheden hebben individuen niet alleen toegang tot de vrijheid van meningsuiting, maar kunnen zij ook daadwerkelijk invloed uitoefenen op hun omgeving, wat hen in staat stelt om hun individuele autonomie te realiseren en te behouden.

In die zin vormt de vrije meningsuiting een fundament voor de persoonlijke vrijheid en participatie van een individu binnen de samenleving, waardoor een individu niet alleen zijn eigen leven vorm geeft, maar ook bijdraagt aan een bredere sociale rechtvaardigheid binnen de samenleving.

2.2 Belang van beperkingen op vrije meningsuiting

60. Beperkingen op de vrijheid van meningsuiting zijn essentieel om een evenwicht te behouden tussen de vrijheid om zich individueel te uiten en de bescherming van fundamentele rechten en sociale harmonie.¹⁰⁰ Hoewel deze vrijheid een kernwaarde is binnen democratische samenlevingen, kan een onbeperkte uitoefening ervan schadelijke gevolgen hebben, zoals haatzaaien of beledigingen. Door weloverwogen beperkingen te hanteren die gebouwd zijn op onderliggende fundamentele waarden, kunnen samenlevingen waarborgen dat de vrije meningsuiting niet ten koste gaat van de gelijkheid, veiligheid en waardigheid van anderen.¹⁰¹ De uitdaging is om een rechtvaardig evenwicht te vinden tussen een open debat en de bescherming tegen schadelijke uitlatingen.

61. Hoewel de vrijheid van meningsuiting algemeen erkend wordt als een fundamenteel recht¹⁰², erkennen verschillende filosofen dat dit recht niet onbegrensd is. Filosofen zoals Fish en Waldron waarschuwen voor een onbegrensde vrijheid van meningsuiting die kan resulteren in een ondermijning van het democratische discours.¹⁰³ Beperkingen op de vrijheid van meningsuiting zijn noodzakelijk om sociale orde te creëren, schade te voorkomen en de menselijke waardigheid te garanderen.

2.2.1 Sociale orde

62. In *There is No Such Thing as Free Speech, and It's a Good Thing Too* betoogt Fish dat een absolute vrijheid van meningsuiting een illusie is, omdat volgens hem meningsuitingen altijd

¹⁰⁰ W. SADURSKI, *Freedom of Speech and Its Limits*, Dordrecht, Kluwer, 1999, 35-38; C. COORS, "Opinion or defamation? Limits of free speech in online customer reviews in the digital era", *Communications Law* 2015, Vol. 20(3), (72) 72.

¹⁰¹ E. LIEVENS, P. VALCKE en D. STEVENS, 'Vrijheid van meningsuiting' in *Praktijkboek recht en internet*, Brugge, Vanden Broele, 2005, 20.

¹⁰² GwH 28 oktober 2021, nr. 157/2021 d.d. 28 oktober 2021, B.12.1; EHRM 7 december 1976, nr. 5493/72, Handyside/Verenigd Koninkrijk, §49.

¹⁰³ J. WALDRON, *Free Speech Apart From Law*, New York, New York University, 2022, 107-124; S. FISH, *There's No Such Thing As Free Speech*, Oxford, Oxford University Press, 1994, 107-113.

functioneren binnen sociale, politieke en juridische kaders.¹⁰⁴ Hij stelt dat elke samenleving inherent beperkingen oplegt aan meningsuitingen en dat het concept van een absolute vrijheid van meningsuiting een misleidend liberaal ideaal is. Volgens Fish is het dan ook essentieel om te erkennen dat beperkingen op de vrije meningsuiting noodzakelijk zijn. Het debat moet zich volgens hem niet richten op de vraag of dergelijke beperkingen gerechtvaardigd zijn, maar eerder over welke beperkingen legitiem en rechtvaardig zijn.

63. Fish argumenteert dat meningsuitingen nooit neutraal of vrij van context is. Ze zijn altijd ingebed in machtsstructuren en sociale normen.¹⁰⁵ Meningsuitingen zijn volgens hem niet louter communicatiemiddelen, maar ook instrumenten van sociale regulering en machtsuitoefening. Deze machtsuitoefening ondermijnt de individuele autonomie en waarheidsvinding binnen een samenleving.¹⁰⁶ Door de dominantie van bepaalde machtsrijke groepen zouden andere individuen geen gelijke toegang hebben tot het publieke debat waardoor op die manier de individuele autonomie en waarheidsvinding verstoord wordt. Door de uitgeoefende macht zullen niet alle meningen verspreid worden en op die manier zal het proces van waarheidsvinding sterk beperkt worden. Bovendien brengt Fish's visie, dat meningsuitingen ingebed zijn in machtsstructuren, belangrijke zorgen met zich mee voor het functioneren van een gezonde democratie. Een gezonde democratie veronderstelt een vrije en gelijke uitwisseling van meningsuitingen, maar Fish's visie haalt dit ideaal onderuit door te stellen dat er geen gelijk gewicht van meningsuitingen is, maar dat meningsuitingen van machtsgroepen in de praktijk meer gewicht hebben. In de context van Facebook is deze machtsstructuur ook zichtbaar. Facebook bepaalt met behulp van algoritmes welke meningsuitingen gebruikers te zien krijgen. Deze algoritmes versterken bepaalde inhoud zodat hun zichtbaarheid verhoogd wordt. Concreet houdt dit in dat polariserende en commercieel waardevollere meningsuitingen meer zichtbaarheid op Facebook krijgt, terwijl genuanceerde meningen vaker op de achtergrond komen.¹⁰⁷ Om deze redenen ziet Fish beperkingen op de vrije meningsuiting niet als willekeurig of uitsluitend onderdrukkend. In plaats daarvan beschouwt hij ze als een onvermijdelijk en noodzakelijk onderdeel van elke sociale orde. Zonder enige vorm van regulering of beperking zouden de meest invloedrijke groepen het publieke debat domineren. Dit zou de schijn wekken van een neutrale en onbelemmerde vrijheid van meningsuiting, terwijl in werkelijkheid ongelijkheden worden versterkt.

Fish benadrukt dat de roep om 'absolute' vrijheid van meningsuiting vaak een strategisch middel is van dominante groepen om hun positie te behouden.¹⁰⁸ Door onbeperkte meningsuitingen te verdedigen, worden bestaande machtsverhoudingen verborgen en barrières genegeerd waar minderheidsgroepen mee te maken krijgen. De eis van absolute vrijheid van meningsuiting functioneert daardoor als een ideologisch instrument. In de praktijk marginaliseert het bepaalde stemmen, in plaats van een gelijk speelveld te creëren tussen individuen in de samenleving. Fish

¹⁰⁴ S. FISH, *There's No Such Thing as Free Speech*, Oxford, Oxford University Press, 1994, 107-109.

¹⁰⁵ S. FISH, *There's No Such Thing as Free Speech*, Oxford, Oxford University Press, 1994, 109-114.

¹⁰⁶ S. FISH, *There's No Such Thing as Free Speech*, Oxford, Oxford University Press, 1994, 113-118.

¹⁰⁷ S. WYNN-WILLIAMS, *Careless People*, New York, Macmillan Press, 2025, 24-31.

¹⁰⁸ S. FISH, *There's No Such Thing as Free Speech*, Oxford, Oxford University Press, 1994, 114-115.

stelt daarom dat regulering niet alleen onvermijdelijk is, maar ook noodzakelijk. Het bevordert sociale orde binnen de samenleving en zorgt voor een rechtvaardigere verdeling van ideologische macht.

64. Het argument van Fish toont aan dat beperkingen op de vrije meningsuiting noodzakelijk zijn. In onze context zouden beperkingen op Facebook niet alleen een keuze van Facebook moeten zijn, maar een noodzakelijkheidsvoorwaarde voor elk sociaal mediaplatform. Het pleidooi van Fish vormt een argument om te stellen dat regulering van meningsuitingen op Facebook een noodzakelijke voorwaarde is om een ordelijke en veilige online omgeving te handhaven.

2.2.2 Voorkomen van schade

65. Hoewel Mill het belang van (een bijna absolute) vrije meningsuiting benadrukt, stelt hij duidelijk dat de vrijheid van meningsuiting beperkt dient te worden wanneer een persoon schade veroorzaakt aan een ander persoon.¹⁰⁹ Mill hecht veel belang aan intellectuele en maatschappelijke vrijheid, maar erkent dat bepaalde uitingen een directe dreiging voor anderen kunnen vormen en om die reden beperkt moeten worden op basis van het schadebeginsel. In zijn bekende filosofische werk *On Liberty* beschrijft hij dit schadebeginsel als gerechtvaardigde beperking voor de vrije meningsuiting. Voor Mill is dit beginsel de enige legitieme basis waarop de overheid de vrijheid van haar burgers mag inperken.¹¹⁰ Het schadebeginsel omvat het recht voor een staat om enkel beperkingen aan iemands vrije meningsuiting op te leggen als diens meningsuiting directe en aantoonbare schade toebrengt aan anderen, zoals bedreigingen of oproepingen tot geweld ten aanzien van één of meerdere personen.

66. Mill maakt expliciet het onderscheid tussen het ervaren van aanstoot of belediging enerzijds en daadwerkelijke schade anderzijds. Hij beschouwt deze begrippen niet als gelijkwaardig binnen het debat over beperkingen op de vrijheid van meningsuiting. Volgens Mill mag een meningsuiting niet louter beperkt worden omdat een individu of groep deze als kwetsend, beledigend of moreel verwerpelijk ervaart.¹¹¹ Hij betoogt dat een divers publiek discours, waarin uiteenlopende en zelfs confronterende opvattingen worden geuit, essentieel is voor het functioneren van een vrije en democratische samenleving.

Voor Mill is het van cruciaal belang te voorkomen dat overheden meningsuitingen beperken op basis van subjectieve gevoelens van gekwetsheden, omdat dit zou kunnen leiden tot een cultuur van censuur die het vrije denken en de open dialoog ondermijnt. Dit standpunt onderstreept de waarde die Mill hecht aan de bijna onvoorwaardelijke bescherming van meningsuiting als fundament voor waarheidsvinding in de samenleving. Tegelijkertijd erkent Mill de noodzaak van een pragmatische benadering, waarin de bescherming van de rechten van anderen altijd prioriteit moet krijgen, wat de basis vormt voor de toepassing van het schadebeginsel als gerechtvaardigde beperking van de vrijheid van meningsuiting.

¹⁰⁹ J.S. MILL, *On Liberty*, Oxford, Oxford University Press, 1859, 151-155.

¹¹⁰ R. CLAASSEN, *Huis van de vrijheid*, Amsterdam, Ambo, 2011, 49-50.

¹¹¹ M. BELL, *John Stuart Mill's Harm Principle and Free Speech: Expanding the Notion of Harm*, Washington, Cambridge University Press, 2021, 164-166.

67. Dit argument krijgt bijzondere relevantie in de context van beperkingen op de vrije meningsuiting op Facebook. Met toepassing van de invalshoek van Mill mag Facebook slechts een beperking op de vrije meningsuiting opleggen als de uitingen aan anderen directe en daadwerkelijke schade veroorzaken. Als een mening slechts als beledigend wordt ervaren zonder dat er directe en daadwerkelijke schade wordt veroorzaakt, zou Mill pleiten voor een onbeperkte vrijheid van meningsuiting.

68. Filosoof Waldron bekritiseert het schadebeginsel van Mill en legt de lat om beperkingen op de vrije meningsuiting in te voeren lager dan Mill. Volgens Waldron mag de vrije meningsuiting ook beperkt worden wanneer de meningsuiting indirecte schade veroorzaakt aan individuen of groepen, daar waar Mill benadrukt enkel meningsuitingen te beperken die directe schade aan individuen of groepen veroorzaken.¹¹² Waldron pleit voor een beperking van de vrije meningsuiting voor het beschermen van sociale en politieke gelijkwaardigheid van alle burgers.

2.2.3 Menselijke waardigheid

69. Beperkingen op de vrije meningsuiting zijn ook van belang om de menselijke waardigheid te garanderen.¹¹³ Waldron betoogt dat beperkingen op de vrije meningsuiting gerechtvaardigd zijn wanneer uitlatingen de menselijke waardigheid aantasten en daarmee sociale samenhang en democratische participatie onder druk zetten. In *The Harm in Hate Speech* stelt hij dat grensoverschrijdende meningsuitingen niet alleen individuen kwetsen, maar ook structureel de sociale status van minderheden ondermijnt.¹¹⁴ Dit creëert een vijandige omgeving waarin bepaalde groepen zich uitgesloten en gemarginaliseerd voelen, waardoor hun volwaardige deelname van de samenleving wordt belemmerd. Om een inclusieve en rechtvaardige publieke sfeer te waarborgen, acht Waldron het noodzakelijk dat grensoverschrijdende meningsuitingen gereguleerd worden. Dit betekent niet dat elke controversiële mening verboden moet worden, maar wel dat er een grens ligt waar de vrije meningsuiting overgaat in het schaden van de sociale status van anderen. Beperkingen aan grensoverschrijdende meningen dienen volgens hem dan ook niet primair om gevoelens van andere individuen te beschermen, maar om te garanderen dat alle burgers als gelijken worden behandeld met respect voor hun menselijke waardigheid waardoor ze zonder angst kunnen deelnemen aan het maatschappelijk leven.

70. Waldron omschrijft 'menselijke waardigheid' als de gelijke status en rechten die ieder individu in een samenleving heeft, ongeacht hun achtergrond of identiteit. Deze menselijke waardigheid is essentieel voor een rechtvaardige samenleving, waarin iedereen gelijke kansen geniet.¹¹⁵ In de context van beperkingen op de vrije meningsuiting betekent dit volgens Waldron dat niemand door uitlatingen als minderwaardig of onwaardig mag worden behandeld. Meningsuitingen die de

¹¹² J. WALDRON, *The Dignity of A Human Lifetime*, New York University of Law, Public Law Research Paper Forthcoming, 2024, 2-5.

¹¹³ J. WALDRON, *The Dignity of A Human Lifetime*, New York University of Law, Public Law Research Paper Forthcoming, 2024, 1-2.

¹¹⁴ B. LEITER, *Waldron on the Regulation of Hate Speech*, Chicago, Harvard University Press, 2012, 3-4.

¹¹⁵ J. WALDRON, *The Harm in Hate Speech*, Cambridge, Harvard University Press, 2012, 105-111.

waardigheid van individuen ondermijnen, bijvoorbeeld door hen te beledigen, kunnen volgens hem het fundament van sociale gelijkheid aantasten.¹¹⁶ Daarnaast benadrukt Waldron dat meningsuitingen ook beperkt mogen worden wanneer grensoverschrijdende uitingen gericht zijn op minderheidsgroepen waarbij niet alleen de slachtoffers van dergelijke uitlatingen geschaad worden, maar ook de sociale cohesie verzwakt en de democratische deelname van deze groepen belemmert.¹¹⁷ Waldron stelt dat het recht om niet als minderwaardig behandeld te worden zwaarder weegt dan het recht om onbeperkt de vrije meningsuiting uit te oefenen, omdat schade die wordt veroorzaakt door het ontkennen van deze waardigheid negatieve gevolgen heeft voor het goed functioneren van een inclusieve en rechtvaardige samenleving.

Waldron wijkt door zijn visie op enkele essentiële punten af van het schadebeginsel van filosoof John Stuart Mill. Mill stelt dat beperkingen op de vrije meningsuiting enkel gerechtvaardigd zijn wanneer een uitlating directe en daadwerkelijke schade toebrengt aan een individu. Waldron daarentegen, betoogt dat beperkingen op de vrije meningsuiting ook gerechtvaardigd kunnen zijn wanneer een uitlating niet direct schadelijk is voor een individu, maar wel structurele schade veroorzaakt op maatschappelijk niveau.¹¹⁸ Met structurele schade doelt Waldron op grensoverschrijdende uitingen die groepen systematisch marginaliseren of hun sociale status ondermijnen en waarbij er geen onmiddellijke, persoonlijke schade te zien is. Waldron verschuift daarmee de nadruk van de individuele schade, zoals Mill die definieert, naar een bredere maatschappelijke visie.¹¹⁹ Ook schadelijke gevolgen die verder reiken dan de directe impact op het individu mogen beperkt worden. In plaats van zich te concentreren op directe schade aan individuen, legt Waldron de focus op uitingen die de samenleving als geheel kunnen ontwrichten. Hiermee verschuift hij de discussie naar een breder kader waarin ook de langetermijngevolgen voor de sociale rechtvaardigheid bij het bepalen van de rechtvaardigheid van beperkingen op de vrije meningsuiting worden betrokken.

2.3 Deelconclusie

71. In het tweede hoofdstuk werd onderzocht wat het belang van de vrijheid van meningsuiting is en welke rechtvaardigingen er vanuit filosofisch oogpunt zijn om deze vrijheid in te perken.

Het hoofdstuk startte met een filosofische onderbouwing van het belang van de vrije meningsuiting. Meerdere filosofen schuiven in essentie drie motieven naar voor: de vrije meningsuiting is cruciaal voor een gezonde democratie, het proces van waarheidsvinding en het waarborgen van de individuele autonomie. Vervolgens werd aangetoond dat de vrijheid van meningsuiting niet op een onbeperkte wijze mag uitgeoefend worden en er dus in bepaalde situaties grenzen moeten worden verbonden aan die vrijheid. Een aantal filosofen halen daarvoor de volgende motieven aan: de inperking van de vrije meningsuiting is noodzakelijk voor de bescherming van de sociale orde, het voorkomen van schade en het waarborgen van de menselijke waardigheid. De inzichten uit dit hoofdstuk leggen het

¹¹⁶ J. WALDRON, *The Harm in Hate Speech*, Cambridge, Harvard University Press, 2012, 112-114.

¹¹⁷ Information Resources Management Association, *Human Rights and Ethics: Concepts, Methodologies, Tools and Applications*, Oxford, Oxford University Press, 2014, 1808-1809.

¹¹⁸ M. MAUSSEN, R. GRILLO, *Regulation of Speech in Multicultural Societies*, Amsterdam, Taylor & Francis, 2017, 94-96.

¹¹⁹ D. VAN MILL, *Free Speech and the State: An Unprinciples Approach*, New York, Palgrave Macmillan, 2017, 95-99.

normatief fundament voor het volgende hoofdstuk waarin het wettelijk kader van de (grenzen van) vrijheid van meningsuiting in kaart wordt gebracht.

HOOFDSTUK 3. WETTELIJK KADER

72. In dit hoofdstuk worden de brede juridische contouren voor het recht op vrije meningsuiting en de begrenzing ervan besproken. Daarbij wordt de nationale en de internationale regelgeving overlopen. Per bron wordt stilgestaan bij de juridische verankering van enerzijds het recht op vrije meningsuiting en anderzijds de begrenzing van dit recht. Waar mogelijk wordt de link naar het sociale mediaplatform Facebook gelegd.

73. Door de opmars de laatste decennia van sociale mediaplatformen heeft de vrijheid van meningsuiting er een dimensie bijgekregen. Meningsuitingen of waardeoordelen die verspreid worden via het internet genieten van de wettelijke bescherming van de vrijheid van meningsuiting.¹²⁰ De relevante regelgeving omtrent de vrije meningsuiting is toepasselijk op een sociaal mediaplatform zoals Facebook.¹²¹ De VN Mensenrechtenraad maakte in een resolutie van 2018 duidelijk dat er geen onderscheid mag worden gemaakt tussen offline en online rechten, m.a.w. dezelfde rechten gelden zowel in een offline als in een online context.¹²² Ook de beperkingen op de vrijheid van meningsuiting gelden zowel offline als online.¹²³ De Mensenrechtenraad verwoordde het als volgt: *'The same rights that people have offline must also be protected online, in particular freedom of expression, which is applicable regardless of frontiers and through any media of one's choice, in accordance with articles 19 of the Universal Declaration of Human Rights and the International Covenant on Civil and Political Rights.'*¹²⁴

74. De vrijheid van meningsuiting is in tal van nationale en internationale wetteksten terug te vinden. Op nationaal niveau wordt de vrijheid van meningsuiting gewaarborgd door artikel 19 van de Belgische Grondwet. Daarnaast zijn er ook enkele nationale wetten die een beperking van de vrije meningsuiting regelen, zoals het Belgische Strafwetboek (Sw.) dat onder andere voorziet in een strafbaarstelling van laster en eerroof (artikel 443 e.v. Sw.), persoonlijke belediging (art. 448 Sw.) en belaging (art. 442bis Sw.). De Wet van 13 juni 2005 betreffende elektronische communicatie (WEC) zal eveneens aan bod komen in dit hoofdstuk. Deze wet bevat een strafbaarstelling van het gebruik van een elektronisch(e) communicatienetwerk of -dienst of andere elektronische communicatiemiddelen waarbij overlast of schade wordt veroorzaakt aan een andere gebruiker (art. 145, §3 WEC). Verder zijn er nog enkele nationale wetten die voorzien in een beperking van de vrije meningsuiting, zoals de wet van 30 juli 1981 die specifieke straffen oplegt voor daden van racisme of xenofobie. Daarnaast is er ook nog de Antidiscriminatiwet (ADW) die straffen voorziet voor meningsuitingen die gekwalificeerd kunnen worden als discriminatie in de zin van deze wet. Deze twee wetten zullen niet verder worden besproken omdat dit ons te ver zou leiden binnen dit

¹²⁰ S. LAMBRECHT, 'Vrijheid van meningsuiting op internet', *NJW* 2017, afl. 369, 700.

¹²¹ P.-J. OMBELET, E. LIEVENS, D. STEVENS en P. VALCKE, 'Vrijheid van meningsuiting' in *Praktijkboek Recht & ICT*, Brugge, Vanden Broele, 2015, 37.

¹²² Resolutie over de bevordering, bescherming en het genot van mensenrechten op het internet van de Mensenrechtenraad van de Verenigde Naties (5 juli 2018), *UN Doc. A/HRC/RES/38/7* (2018); W. BENEDEK, M. KETTERMAN, *Freedom of expression and the internet*, Straatsburg, Council of Europe publishing, 2014, 18.

¹²³ W. BENEDEK, M. KETTERMANN, *Freedom of expression and the internet*, Straatsburg, Council of Europe publishing, 2014, 48.

¹²⁴ UNHRC, 'Resolution on the promotion, protection and enjoyment of human rights on the internet' A/HRC/32/L.20 (2016), <https://digitallibrary.un.org/record/845728?ln=en&v=pdf>.

onderzoek. Bovendien focussen deze wetten zich op een bescherming van discriminatie bij (de toegang tot) arbeidsbetrekkingen.

Op internationaal niveau spelen vooral het EVRM, het HGEU en het IVBPR een belangrijke rol.

3.1 Nationale wetgeving omtrent (de begrenzing van) vrijheid van meningsuiting

3.1.1 Belgische Grondwet

3.1.1.1 Duiding

75. Op nationaal niveau voorziet artikel 19 van de Belgische Grondwet¹²⁵ (Gw.) in een grondwettelijke waarborg voor de vrijheid van meningsuiting. Dit artikel vormt één van de belangrijkste pijlers binnen het Belgische constitutionele recht met betrekking tot de bescherming van fundamentele rechten en vrijheden. De tekst van artikel 19 van de Belgische Grondwet luidt als volgt: *"De vrijheid van erediens, de vrije openbare uitoefening ervan, alsmede de vrijheid om op elk gebied zijn mening te uiten, zijn gewaarborgd, behoudens bestraffing van de misdrijven die ter gelegenheid van het gebruikmaken van die vrijheden worden gepleegd."* Een nadere analyse van de bewoordingen uit dit wetsartikel toont aan dat de reikwijdte van deze vrijheid erg breed is.¹²⁶ De expliciete vermelding dat eenieder zijn mening 'op elk gebied' mag uiten, toont aan dat het recht niet beperkt is tot specifieke domeinen zoals politiek of religie, maar ook geldt voor elke vorm van meningsuiting.

76. In het verleden stelde het GwH dat artikel 19 Gw. inhoudt dat men *"in alle aangelegenheden en op elke wijze zijn mening op een vrije manier mag uiten of verspreiden"*.¹²⁷ Hieronder vallen meningsuitingen die zowel schriftelijk als mondeling worden verspreid, meningen die via gedrukte vorm of via kunst worden geuit of meningen die worden verspreid via mediaplatformen.¹²⁸ Op basis van de redenering van het Hof vallen meningen geuit op het sociale mediaplatform Facebook dus ook hieronder. Het Hof stelt hiermee dat de vrijheid van meningsuiting ook gewaarborgd is voor communicatie tussen gebruikers op sociale mediaplatformen.

77. Deze grondwetsbepaling is onmiskenbaar verweven met de waarde van individuele autonomie. Het recht om ideeën en opvattingen vrijelijk te uiten is een fundamenteel recht dat essentieel is voor de zelfontwikkeling van elk individu.¹²⁹ In een democratische samenleving is de volledige ontplooiing van de individuele autonomie slechts mogelijk wanneer er ruimte is voor kritische expressie en vrije communicatie. De mogelijkheid om te denken, te spreken en zich uit te drukken stelt individuen in staat om weloverwogen keuzes te maken, ideeën te delen en actief bij te dragen aan de collectieve besluitvorming. Artikel 19 van de Grondwet waarborgt deze vrijheid waardoor individuen hun autonomie kunnen uitoefenen en tegelijkertijd de samenleving als geheel kunnen vormgeven.

¹²⁵ Gecoördineerde Grondwet 17 februari 1994, BS 17 februari 1994.

¹²⁶ J. VELAERS, *De grondwet: een artikelgewijze commentaar deel 1: Het Federale België, het grondgebied, de grondrechten*, Brugge, die Keure, 2019, 349-350.

¹²⁷ GwH 27 maart 1996, nr. 24/96, overw. B.1.14.

¹²⁸ GwH 15 januari 2009, nr. 9/2009, overw. B.20.

¹²⁹ D. VOORHOF, *Vrijheid van meningsuiting, racisme en revisionisme*, Gent, Academia Press, 1995, 35-39.

3.1.1.2 Begrenzing van vrije meningsuiting in de Belgische Grondwet

78. De vrijheid van meningsuiting gewaarborgd door de Belgische Gw. is niet absoluut. Er zijn grenzen aan de uitoefening van deze vrijheid. Deze begrenzing is noodzakelijk voor het verhinderen van ongeoorloofde, schadeveroorzakende uitlatingen en om een geordende samenleving te bekomen.¹³⁰ Hierdoor zorgt de vrijheid van meningsuiting ervoor dat niet eender wie in gelijk welke omstandigheid zomaar bepaalde uitingen doet die schade zou veroorzaken aan een ander.¹³¹ Desalniettemin is het noodzakelijk in een samenleving dat afwijkende meningen ook geaccepteerd worden, zelfs wanneer deze de algehele bevolking van een samenleving zouden verontrusten. Dit draagt bij aan de goede werking van een open debat en komt de waarheidsvinding ten nut.¹³² Artikel 19 Gw. voorziet zelf in één beperking. De tekst van dit artikel stelt letterlijk dat: 'de vrijheid van meningsuiting gewaarborgd is, *behoudens bestraffing van de misdrijven die ter gelegenheid van het gebruikmaken van die vrijheden worden gepleegd*'. Deze formulering impliceert dat de vrijheid van meningsuiting in principe onbeperkt wordt gewaarborgd, maar dat beperkingen alleen kunnen optreden wanneer het gebruik van deze vrijheid resulteert in het begaan van een misdrijf.¹³³ Dit houdt in dat strafbare uitingen die discriminatie, haatzaaien, belediging, smaad, aanzetten tot geweld of andere strafbare feiten omvatten, niet onder de bescherming van artikel 19 vallen. In dergelijke gevallen kan de staat ingrijpen en beperkingen opleggen, zoals strafrechtelijke vervolging of andere juridische sancties.¹³⁴

Aangezien de vrije meningsuiting een fundamenteel grondrecht is, dienen beperkingen strikt te worden geïnterpreteerd.¹³⁵ Voor de vrijheid van meningsuiting uit artikel 19 Gw. geldt er een verbod op het nemen van preventieve maatregelen die de vrijheid van meningsuiting vooraf beperken.¹³⁶ Dit houdt in dat de overheid in beginsel niet het recht heeft om beperkende maatregelen voorafgaand aan de meningsuiting op te leggen. In de context van het sociale mediaplatform Facebook kan een nationale rechtbank bijvoorbeeld geen verbod opleggen voor het plaatsen van toekomstige grensoverschrijdende berichten. A contrario mag de overheid wel repressieve maatregelen nemen die de vrijheid van meningsuiting beperken. Dit houdt in dat de overheid maatregelen mag nemen die worden toegepast nadat een uiting heeft plaatsgevonden en die in strijd is met de wet. Repressieve maatregelen verschillen in die zin van preventieve maatregelen door het feit dat repressieve maatregelen pas ingrijpen wanneer er een overtreding van een wet plaatsvindt.¹³⁷ Een voorbeeld in de context van sociale mediaplatformen van een repressieve maatregel is een strafrechtelijke vervolging waarbij een persoon gestraft wordt nadat hij een mening heeft geuit op Facebook die in strijd is met de strafwet zoals smaad, laster, eerroof, enz.¹³⁸

¹³⁰ E. LIEVENS, P. VALCKE en D. STEVENS, 'Vrijheid van meningsuiting' in *Praktijkboek recht en internet*, Brugge, Vanden Broele, 2005, 20; P.-J. OMBELET, E. LIEVENS, D. STEVENS en P. VALCKE, "Vrijheid van meningsuiting" in *Praktijkboek Recht & ICT*, Brugge, Vanden Broele, 2015, 29.

¹³¹ Brussel 12 februari 2014, *Jb.Markt.* 2014, 533.

¹³² J.S. MILL, *On Liberty*, Oxford, Oxford University Press, 1859, 106-109.

¹³³ GwH 12 juli 1996, nr. 45/96.

¹³⁴ J. VELAERS, *De beperkingen van de vrijheid van meningsuiting*, Antwerpen, MAKLU Uitgevers, 1991, 836-838.

¹³⁵ Gent (7^e k.) 6 juni 2005, *NJW* 2005, afl. 129, 1242.

¹³⁶ GwH 6 oktober 2004, nr. 157/2004, B.75.

¹³⁷ J. VELAERS, *De beperkingen van de vrijheid van meningsuiting*, Antwerpen, MAKLU Uitgevers, 1991, 606-607.

¹³⁸ J. VELAERS, *De beperkingen van de vrijheid van meningsuiting*, Antwerpen, MAKLU Uitgevers, 1991, 139.

3.1.2 Belgisch Strafwetboek

3.1.2.1 Duiding

79. Naast artikel 19 Gw. vormt het Belgisch Strafwetboek (Sw.) een tweede bron van nationale wetgeving die de vrijheid van meningsuiting reguleert. Het Sw. Dateert van 8 juni 1867 en is sedertdien meerdere malen gewijzigd om in te spelen op de veranderingen in de maatschappij en daarbij ook het ontstaan van nieuwe vormen van criminaliteit. Het Sw. bevat bepalingen over drie soorten misdrijven namelijk (wettelijk bepaalde) misdaden, wanbedrijven en overtredingen en hun bestraffing ervan.¹³⁹ In onze context van misbruik van vrije meningsuiting op sociale mediaplatformen vinden wij in het Strafwetboek aanknopingspunten om dergelijk misbruik aan te pakken. Als poster op Facebook kan men zich bijvoorbeeld schuldig maken aan belaging¹⁴⁰, laster en eerroof¹⁴¹ en belediging¹⁴².

3.1.2.2 Begrenzing van vrije meningsuiting in het Belgisch Strafwetboek

80. Binnen het Belgische Strafwetboek zijn er enkele wetsbepalingen die voorzien in een repressieve begrenzing van de vrije meningsuiting die toepasbaar zijn op Facebook. Het gaat om de wetsartikelen 442bis tot en met 452 Sw., die vervat zitten onder Hoofdstuk VIII: 'Misdaden en wanbedrijven tegen personen'. De artikelen 442bis-452 Sw. bepalen de misdrijven die een aantasting inhouden van de morele integriteit van personen: belaging (art. 442bis Sw.), laster (art. 443, lid 1 Sw.), eerroof (art. 443, lid 1 Sw.) en persoonlijke belediging (art. 448 Sw.). Deze specifieke wetsartikelen uit het Belgische Strafwetboek kunnen uitingen op sociale mediaplatformen strafrechtelijk inperken wanneer ze de morele integriteit van individuen schaden. Hierna worden deze wetsartikelen overlopen en besproken.

81. De eerste strafwettelijke begrenzing voor de vrijheid van meningsuiting is belaging en is vervat in artikel 442bis van het Sw. Dit artikel definieert het misdrijf als het belagen van een persoon terwijl de dader wist of had moeten weten dat hij door zijn gedrag de rust van die bewuste persoon zou verstoren.¹⁴³ Het begrip belaging slaat op *'het lastigvallen van een persoon op een wijze die voor de betrokkene overlast meebrengt'*.¹⁴⁴

82. Onder de noemer van belaging valt ook elektronische belaging. In onze context van het sociale mediaplatform Facebook kan een poster die beledigende berichten verstuurt op het platform zich bijgevolg aan dit misdrijf schuldig maken. Zo oordeelde de correctionele rechtbank van Leuven dat *'het belagen van een bepaald persoon waardoor diens rust ernstig wordt verstoord, zoals het sturen van persoonlijke berichten met provocerende en beledigende inhoud via Facebook strafbaar is*

¹³⁹ Art. 1 Sw.

¹⁴⁰ Art. 442bis Sw.

¹⁴¹ Art. 443 Sw.

¹⁴² Art. 448 Sw.

¹⁴³ S. ROYER, C. CONINGS, *Cybercriminaliteit*, Antwerpen, Intersentia, 2004, 115-116.

¹⁴⁴ F. DERUYCK, A. DE NAUW, *Inleiding tot het bijzonder strafrecht*, Mechelen, Kluwer, 2020, 11.

volgens artikel 442bis Sw.¹⁴⁵ De rechter maakte hiermee duidelijk dat Facebook ook een medium is waarlangs strafbare boodschappen verspreid kunnen worden die daadwerkelijk tot een strafrechtelijke vervolging leiden.¹⁴⁶

83. Om zich schuldig te maken aan belaging, dienen er twee voorwaarden vervuld te zijn. Eerst en vooral dient er sprake te zijn van gedragingen die het privéleven van het slachtoffer aantasten. De tweede voorwaarde stelt de vervulling van een moreel element voorop.¹⁴⁷ Als moreel element is vereist dat de dader wist of behoorde te weten dat hij door zijn gedrag het privéleven van het slachtoffer ernstig zou aantasten.

84. Volgens het Grondwettelijk Hof en de parlementaire stukken van de wet vereist belaging dat er dus sprake is van gedragingen die het privéleven van het slachtoffer aantasten.¹⁴⁸ Dit vereist altijd een beoordeling in concreto door de feitenrechter, die rekening dient te houden met de gestelde handelingen en het effect hiervan op het slachtoffer.¹⁴⁹ De invulling van deze voorwaarde werd door Grondwettelijk Hof verduidelijkt.¹⁵⁰ Volgens het Grondwettelijk Hof veronderstelt deze voorwaarde dat het gaat om 'herhaalde gedragingen' die het privéleven van het slachtoffer aantasten. Dit zou in de context van Facebook betekenen dat het herhaaldelijk posten van grensoverschrijdende berichten een eerst stap is tot kwalificatie van belaging.

85. Als tweede voorwaarde is er vereist dat de dader wist of behoorde te weten dat hij door zijn gedrag het privéleven van die bewuste persoon ernstig zou aantasten. Ook deze voorwaarde dient in concreto door de feitenrechter te worden beoordeeld, rekening houdende met alle omstandigheden van de zaak.¹⁵¹

86. Naast het misdrijf van belaging vormt het misdrijf 'laster' conform artikel 443, lid 1 Sw. een tweede strafrechtelijke beperking van de vrije meningsuiting. Het eerste lid van dit artikel luidt als volgt: *'Hij die in de hierna aangeduide gevallen aan een persoon kwaadwillig een bepaald feit ten laste legt, dat zijn eer kan krenken of hem aan de openbare verachting kan blootstellen, en waarvan het wettelijk bewijs niet wordt geleverd, is schuldig aan laster, wanneer de wet het bewijs van het ten laste gelegde feit toelaat'.*

¹⁴⁵ Corr. Leuven (16^e k.) 8 november 2010, AM 2011, afl. 1, 115, noot J. CEULEERS.

¹⁴⁶ J. CEULEERS, "Belaging via Facebook is ernstig misdrijf", AM 2011, afl. 1, 115.

¹⁴⁷ G. SOMERS, L. NAUWELAERTS, 'Onrechtmatige handelingen op sociale netwerken: wie is nu eigenlijk aansprakelijk?' in P. VALCKE, P. VALGAEREN en E. LIEVENS (eds.), *Sociale media – Actuele juridische aspecten*, Antwerpen, Intersentia, 2013, (91) 118.

¹⁴⁸ GwH 5 mei 2009, nr. 76/2009, B.6.1 en B.6.2; Parl. St. Kamer, 1996-1997, nr. 1046/8, 3.

¹⁴⁹ G. SOMERS, L. NAUWELAERTS, 'Onrechtmatige handelingen op sociale netwerken: wie is nu eigenlijk aansprakelijk?' in P. VALCKE, P. VALGAEREN en E. LIEVENS (eds.), *Sociale media – Actuele juridische aspecten*, Antwerpen, Intersentia, 2013, (91) 103.

¹⁵⁰ GwH 5 mei 2009, nr. 76/2009; GwH 14 juni 2006, nr. 98/2006; GwH 10 mei 2006, nr. 71/2006.

¹⁵¹ G. SOMERS en L. NAUWELAERTS, 'Onrechtmatige handelingen op sociale netwerken: wie is nu eigenlijk aansprakelijk?' in P. VALCKE, P. VALGAEREN en E. LIEVENS (eds.), *Sociale media – Actuele juridische aspecten*, Antwerpen, Intersentia, 2013, (91) 119.

Artikel 444 Sw. voorziet in 'een van de aangeduide gevallen'. In de context van Facebook en sociale mediaplatformen is het derde lid van artikel 444 Sw. relevant aangezien het in een strafbaarstelling voorziet van uitingen die verspreid worden.¹⁵²

87. Als derde wettelijke beperking van de vrije meningsuiting staat 'eerroof' eveneens in artikel 443, lid 1 Sw. neergeschreven. Eerroof houdt in de context van sociale mediaplatformen in dat een poster aan een bepaalde persoon een bepaald feit ten laste legt en '*waarbij de wet het bewijs van het ten laste gelegde feit niet toelaat*'.¹⁵³ Deze begripsomschrijving toont aan dat het onderscheid tussen laster en eerroof klein is. De correctionele rechtbank in Brussel verhelderde het onderscheid tussen beide misdrijven. In dit arrest oordeelde de rechter dat laster enkel van eerroof verschilt op het punt van bewijsvoering: bij laster laat de wet het bewijs van het ten laste gelegde feit wel toe, daar waar dat bij eerroof niet het geval is.¹⁵⁴

88. Om van laster of eerroof te kunnen spreken, dient er voldaan te zijn aan vier voorwaarden. Deze vier voorwaarden zitten ook vervat in het wetsartikel 443 lid 1 van het Sw. Beide misdrijven delen gemeenschappelijke voorwaarden met elkaar die hierna in de context van Facebook worden geduïd. De eerste voorwaarde houdt in dat een grensoverschrijdend bericht op Facebook 'een bepaald feit' moet inhouden. Dit betekent dat de poster in zijn bericht op Facebook iets specifiek moet stellen.¹⁵⁵ Ten tweede moet dat bepaald feit 'ten laste worden gelegd' van een andere persoon.¹⁵⁶ Een poster op Facebook moet een andere gebruiker beschuldigen van een feit. De derde voorwaarde stelt dat de tenlastelegging ervoor moet zorgen dat 'de eer en de goede naam van een persoon gekrenkt wordt'.¹⁵⁷ Dit houdt in dat de poster van een bericht er met zijn bericht voor heeft gezorgd dat de andere persoon schade geleden heeft.¹⁵⁸ Als vierde en laatste voorwaarde moet deze krenking ontstaan door de 'openbaarheid' van de tenlastelegging. Dit wordt ook wel de 'openbaarheidsvereiste' genoemd. Deze voorwaarde verdient bijzondere aandacht, aangezien de vraag rijst in hoeverre sociale mediaplatformen die een 'community' vormen, voldoen aan deze 'openbaarheidsvereiste'. De rechtspraak en rechtsleer zijn het erover eens dat Facebook als sociaal mediaplatform in ieder geval voldoet aan de 'openbaarheidsvereiste'. Het feit dat verschillende personen een bericht kunnen lezen volstaat voor de rechtspraak en rechtsleer om te voldoen aan de 'openbaarheidsvereiste'.¹⁵⁹ Bijgevolg kunnen posters op Facebook die zich schuldig maken aan grensoverschrijdende meningen strafrechtelijk vervolgd worden voor laster en eerroof.

89. De vierde en laatste beperking uit het Sw. die een beperking oplegt aan de vrijheid van meningsuiting is 'belediging' conform artikel 448, lid 1 van het Sw. Het verschil tussen belediging enerzijds en laster en eerroof anderzijds situeert zich bij de vereiste van 'een bepaald feit'.¹⁶⁰ Er is

¹⁵² Art. 444, lid 3 Sw.

¹⁵³ Art. 443, lid 1 Sw.

¹⁵⁴ Rb. Kortrijk (7^e k.) 27 oktober 2009, AM 2010, afl. 2, 216.

¹⁵⁵ J. NUYTINCK, De strafrechtelijke bescherming van eer en goede naam in België, Leuven, Acco, 1972, 6-9.

¹⁵⁶ *Ibid*, 143.

¹⁵⁷ *Ibid*, 145.

¹⁵⁸ *Ibid*.

¹⁵⁹ Corr. Brussel 22 december 1999, AM 2000, 134; E. WAUTERS, 'Beledigingen op Facebook', Juristenkrant 2013, afl. 269, 16.

¹⁶⁰ I. DELBROUCK, *Belediging*, Antwerpen, Intersentia, 2024, 71.

sprake van het misdrijf 'belediging' wanneer het ten laste gelegde feit van een persoon aan het adres van een andere persoon niet voldoende duidelijk is. In de context van Facebook is een voorbeeld van belediging de situatie waarbij iemand een andere persoon 'een racist' noemt. Hiermee uit iemand zijn mening op een grensoverschrijdende wijze die een strafrechtelijke vervolging kan teweegbrengen voor het misdrijf 'belediging'.

3.1.3 Wet Elektronische Communicatie

90. De Belgische WEC¹⁶¹ biedt een wettelijk kader voor elektronische communicatiediensten en -netwerken, waaronder sociale mediaplatformen zoals Facebook. Aangezien Facebook fungeert als elektronisch communicatienetwerk¹⁶², valt het onder de reikwijdte van deze wet.

91. In het kader van de beperking van de vrijheid van meningsuiting op Facebook is de bepaling met betrekking tot elektronische belaging in artikel 145, §3, 2° uit de WEC relevant. Het Grondwettelijk Hof oordeelde in één van haar arresten dat de doelstelling van deze bepaling het beschermen van de vrije meningsuiting van gebruikers op sociale mediaplatformen inhoudt.¹⁶³ Deze bepaling stelt uitdrukkelijk dat: *'de persoon die een elektronisch communicatienetwerk of -dienst of andere elektronische communicatiemiddelen gebruikt om overlast te veroorzaken aan zijn correspondent of om schade te berokkenen, wordt gestraft met een geldboete van 500 tot 50.000 EUR'.*

92. Deze wetsbepaling bevat in twee voorwaarden om te kunnen spreken van (elektronische) belaging. De eerste voorwaarde is het 'veroorzaken van overlast' of het 'berokkenen van schade' aan een andere gebruiker. De tweede voorwaarde betreft een moreel element. Er moet sprake zijn van een bijzonder opzet, d.w.z. er moet de bedoeling zijn overlast te veroorzaken of schade te berokkenen.

3.2 Internationale wetgeving omtrent (de begrenzing van) vrijheid van meningsuiting

3.2.1 Artikel 10 EVRM

3.2.1.1 Duiding

93. Op Europees niveau stelt eerst en vooral artikel 10 EVRM¹⁶⁴ de vrijheid van meningsuiting voorop. Artikel 10 EVRM vormt het kernartikel van de vrije meningsuiting omdat dit het meest compleet artikel vormt omtrent de vrije meningsuiting.¹⁶⁵ Het EHRM oordeelde in haar arrest *Oberschlick v. Oostenrijk* dat artikel 10 EVRM een fundamenteel artikel voor een gezonde democratie is en daarnaast één van de basisvoorwaarden voor de vooruitgang en zelfontplooiing van ieder individu

¹⁶¹ Wet van 13 juni 2005 betreffende de elektronische communicatie, BS 20 juni 2005, https://etaamb.openjustice.be/nl/wet-van-13-juni-2005_n2005011238.html.

¹⁶² Art. 2, 3° Wet van 13 juni 2005 betreffende de elektronische communicatie, BS 20 juni 2005, https://etaamb.openjustice.be/nl/wet-van-13-juni-2005_n2005011238.html.

¹⁶³ GwH 22 december 2011, nr. 198/2011; Parl. St. Kamer, 2004-05, nr. 51-1425/001, 4.

¹⁶⁴ Art. 10 Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens, BS 3 september 1953.

¹⁶⁵ P.-J. OMBELET, E. LIEVENS, D. STEVENS en P. VALCKE (eds.), *Vrijheid van meningsuiting*, Brugge, Vanden Broele, 2015, 12.

vormt.¹⁶⁶ Het Hof erkent hiermee het belang van de individuele autonomie dat volgens haar aan de grondslag ligt voor het ontstaan van artikel 10 EVRM.

De wettekst van artikel 10 EVRM luidt als volgt:

Lid 1. *'Eenieder heeft recht op vrijheid van meningsuiting. Dit recht omvat de vrijheid een mening te koesteren en de vrijheid om inlichtingen of denkbeelden te ontvangen of door te geven, zonder inmenging van overheidswege en ongeacht grenzen. Dit artikel belet niet dat Staten radio-omroep-, bioscoop- of televisie-ondernemingen kunnen onderwerpen aan een systeem van vergunningen.'*¹⁶⁷

Lid 2. *'Daar de uitoefening van deze vrijheden plichten en verantwoordelijkheden met zich brengt, kan zij onderworpen worden aan bepaalde formaliteiten, voorwaarden, beperkingen of sancties, die bij de wet zijn voorzien en die in een democratische samenleving noodzakelijk zijn in het belang van de nationale veiligheid, territoriale integriteit of openbare veiligheid, het voorkomen van wanordelijkheden en strafbare feiten, de bescherming van de gezondheid of de goede zeden, de bescherming van de goede naam of de rechten van anderen, om de verspreiding van vertrouwelijke mededelingen te voorkomen of om het gezag en de onpartijdigheid van de rechterlijke macht te waarborgen.'*

94. Paragraaf 1 van artikel 10 EVRM bepaalt het materiële toepassingsgebied van de vrijheid van meningsuiting met name de vrijheid om, zonder inmenging, inlichtingen of denkbeelden te ontvangen of door te geven. Dit dient in ruime zin geïnterpreteerd te worden.¹⁶⁸ Een duidelijk voorbeeld om aan te tonen dat het toepassingsgebied erg breed is, is in de context van Facebook de 'vind-ik-leuk'-knop. Het EHRM oordeelde dat een 'vind-ik-leuk'-knop of 'like'-knop onder het toepassingsgebied van artikel 10 EVRM valt.¹⁶⁹ Deze 'vind-ik-leuk'-knop telt als een vorm van vrije meningsuiting.

95. Op formeel vlak betreft de vrijheid van meningsuiting niet enkel het uiten van effectieve meningen, denkbeelden of opinies, maar ook het delen van informatie, inlichtingen en gegevens zonder dat deze het uiten van een mening inhouden. Dit is ook relevant voor het sociale mediaplatform Facebook.

96. Verschillende arresten van het EHRM tonen aan dat de vrijheid van meningsuiting uit artikel 10 EVRM niet gelimiteerd is tot meningen op zichzelf, maar zich ook uitstrekt tot middelen of instrumenten die dienen voor de verspreiding¹⁷⁰ of het ontvangen¹⁷¹ van meningen. Deze arresten zijn belangrijk om te kwalificeren of sociale mediaplatformen zoals Facebook en de werking hiervan onder het toepassingsgebied vallen. De arresten van het EHRM bevestigen dat dit het geval is.

¹⁶⁶ EHRM 23 mei 1991, nr. 11662/85, Oberschlick/Oostenrijk, §57.

¹⁶⁷ Art. 10, lid 1 EVRM.

¹⁶⁸ RvS, Van Der Vinck e.a., nr. 80.282, 18 mei 1999, TBP 2000/4, 346; A. KUCZERAWY, *Intermediary Liability and Freedom of Expression in the EU: from Concepts to Safeguards*, Leuven, Intersentia, 2000, 48.

¹⁶⁹ EHRM 16 januari 1998, nr. 28851/95, Spencer/United Kingdom.

¹⁷⁰ EHRM 24 mei 1988, nr. 10737/84, Müller/Zwitserland, §33.

¹⁷¹ EHRM 16 december 2008, nr. 23883/06, Mustafa en Tarzibachi/Zweden, §41.

97. Op inhoudelijk vlak wordt geen enkele vorm van meningsuiting of informatie uitgesloten van de vrije meningsuiting conform artikel 10 EVRM. Het kan gaan om neutrale meningsuitingen of informatie, maar ook om meningsuitingen die kunnen kwetsen of verontrustende gevoelens kunnen opwekken. Het EHRM oordeelde in tal van arresten dat zelfs schokkende, verontrustende of kwetsende meningen onder de vrijheid van meningsuiting vallen.¹⁷² Het EHRM lijkt daarin aan te sluiten bij de zienswijze van Mill. Volgens hem mag een meningsuiting niet louter beperkt worden omdat een individu of groep deze als kwetsend, beledigend of moreel verwerpelijk ervaart.¹⁷³ Zoals eerder aangehaald hanteert Mill¹⁷⁴ het schadebeginsel als enige legitieme beperking van de vrije meningsuiting.

De arresten van het EHRM zijn ook in de context van Facebook relevant omdat zij verduidelijken dat schokkende, verontrustende of kwetsende meningen die door gebruiker op Facebook zouden worden gepost volgens het EHRM onder de vrije meningsuiting vallen en deze dus op zich niet aan beperkingen mogen onderworpen worden. Daartegenover staat dat Facebook dergelijke inhoud met toepassing van de communityrichtlijnen wellicht zal verwijderen.

98. Na het materiële toepassingsgebied te hebben besproken, rijst de vraag naar het personeel toepassingsgebied van art. 10 EVRM. Het betreft de vraag naar wie zich kan beroepen op de vrije meningsuiting uit het EVRM. In de context van Facebook kan iedere gebruiker van Facebook die zich op het grondgebied van een lidstaat van het EVRM bevindt, zich beroepen op artikel 10 EVRM.¹⁷⁵ Zowel de poster die zijn mening uit als degene aan wie de mening is gericht geniet van de bescherming uit artikel 10 EVRM.

3.2.1.2 Begrenzing van vrije meningsuiting in EVRM

99. Paragraaf 2 van artikel 10 EVRM benadrukt dat de vrijheid van meningsuiting geen absolute vrijheid is, maar onderhevig is aan beperkingen.¹⁷⁶ Staten die lid zijn van het EVRM hebben hierdoor de mogelijkheid om beperkingen op de vrijheid in te voeren, mits ze voldoen aan de drie cumulatieve¹⁷⁷ voorwaarden die in paragraaf twee van artikel 10 EVRM zijn neergeschreven. Deze voorwaarden zijn essentieel om willekeurige beperkingen te vermijden die de vrijheid op een ongerechtvaardigde of oneigenlijke wijze inperken. Het artikel zet in drie voorwaarden uiteen waaronder een beperking van de vrije meningsuiting gerechtvaardigd is. Het bepaalt dat (1) de beperking bij de wet voorzien moet zijn, (2) een legitiem doel dient te hebben en (3) noodzakelijk moet zijn in een democratische samenleving. In de context van het sociale mediaplatform Facebook betekent dit dat maatregelen die een staat neemt om de vrijheid van meningsuiting van gebruikers

¹⁷² EHRM 7 december 1976, nr. 5493/72, *Handyside/Verenigd Koninkrijk*, §49; EHRM 26 februari 2002, nr. 29271/95, *Dichand/Oostenrijk*, §37; EHRM 13 november 2003, nr. 39394/98, *Scharsach en News Verlagsgesellschaft mbH/Oostenrijk*, §30.

¹⁷³ M. BELL, *John Stuart Mill's Harm Principle and Free Speech: Expanding the Notion of Harm*, Washington, Cambridge University Press, 2021, 164-166.

¹⁷⁴ J.S. MILL, *On Liberty*, Oxford, Oxford University Press, 1859, 151-155.

¹⁷⁵ D. VOORHOOF, 'vrijheid van meningsuiting' in Y. HAECK, J. VANDE LANOTTE (eds), *Handboek EVRM*: deel 1: artikelsgewijze commentaar, Antwerpen, Intersentia, 2004, 913, nr. 87.

¹⁷⁶ J. VANDE LANOTTE en Y. HAECK, *Handboek EVRM, Deel 2 Artikelsgewijze commentaren*, Antwerpen, Intersentia, 2004, 863.

¹⁷⁷ *Gent* (7^e k.) 6 juni 2005, NJW 2005, afl.129, 1242; E. LIEVENS, P. VALCKE en D. STEVENS, 'Vrijheid van meningsuiting' in *Praktijkboek recht en internet*, Brugge, Vanden Broele, 2005, 21.

van Facebook te beperken alleen gerechtvaardigd zijn als ze aan deze cumulatieve voorwaarden voldoen.

100. De eerste voorwaarde om een beperking van de vrije meningsuiting i.c. op Facebook te kunnen rechtvaardigen, is dat de beperking 'bij wet voorzien' is.¹⁷⁸ De staat mag slechts een beperking opleggen aan die vrijheid wanneer die beperking steunt op een wettelijke basis in de vorm van een wet, decreet of ordonnantie. Het EHRM bracht in zijn arrest *Sunday Times*¹⁷⁹ meer duidelijkheid omtrent deze eerste voorwaarde. In deze zaak ging het om een publicatie van de Britse krant Sunday Times over een rechtszaak die nog aanhangig was. De Britse krant wilde een krantenartikel publiceren over de nog aanhangige rechtszaak van de thalomid-slachtoffers. Als reactie hierop verboden de Britse autoriteiten de krant om het artikel daarover te publiceren. Sunday Times vond dat deze beperking in strijd was met de vrijheid van meningsuiting en stelde om deze reden, na uitputting van de nationale rechtsmiddelen, een vordering in bij het EHRM. In het arrest stelde het Hof dat de beperking in strijd was met de vrijheid van meningsuiting omdat de beperking niet voldeed aan de voorwaarde dat de beperking 'bij wet voorzien' moest zijn.

101. De tweede voorwaarde die vereist is voor een lidstaat om een gerechtvaardigde beperking te kunnen invoeren op de vrije meningsuiting houdt in dat de beperking een 'legitiem doel' heeft. De lidstaten kunnen geen beperking op de vrije meningsuiting op Facebook opleggen zonder daarbij een (wettelijk voorzien) legitiem doel na te streven. Het tweede lid van artikel 10 EVRM voorziet in een limitatieve lijst van legitieme doelen die kunnen worden nagestreefd om een beperking in te voeren.¹⁸⁰ De wettekst schrijft de volgende legitieme doelen voor die ook in de context van Facebook toepasbaar kunnen zijn: '*in het belang van het voorkomen van wanordelijkheden en strafbare feiten of de bescherming van de goede naam of rechten van anderen.*' Een lidstaat kan dus een beperking opleggen in het belang van het respect voor de rechten van anderen. Aan deze voorwaarde zal vrijwel altijd voldaan zijn, aangezien deze legitimatiegronden erg ruim geïnterpreteerd worden.¹⁸¹

102. De derde en laatste voorwaarde om een beperking op de vrije meningsuiting i.c. op Facebook te rechtvaardigen is de 'noodzakelijkheidsvereiste'. Deze voorwaarde houdt in dat de beperking noodzakelijk moet zijn in een democratische samenleving.¹⁸² Het Grondwettelijk Hof oordeelde hierbij dat de rechter in elk specifiek geval zal moeten nagaan of de beperking noodzakelijk is en voldoet aan een evenredigheid met een wettige doelstelling die door de bepaling wordt nagestreefd.¹⁸³ Welke beperkingen aan de vrije meningsuiting als 'noodzakelijk' worden beschouwd is niet wettelijk bepaald en dient geval per geval worden beoordeeld. De rechtspraak van het EHRM verduidelijkt wel de vraag wanneer een beperking noodzakelijk is in een democratische samenleving. Volgens het Hof is hiervan sprake wanneer er een dringende sociale behoefte aanwezig is en de beperking proportioneel is met

¹⁷⁸ S. SMIS, C. JANSSENS, S. MIRGAUX en K. VAN LAETHEM, *Handboek Mensenrechten*, Intersentia, Antwerpen, 2017, 233.

¹⁷⁹ EHRM 26 april 1976, nr. 6538/74, *Sunday Times/Verenigd Koninkrijk*, §49.

¹⁸⁰ Gent 30 april 2015, NJW 2017, afl. 369, 700, noot S. LAMBRECHT.

¹⁸¹ E. LIEVENS, P. VALCKE en D. STEVENS, 'Vrijheid van meningsuiting' in *Praktijkboek recht en internet*, Brugge, Vanden Broele, 2005, 23.

¹⁸² J. VELAERS, *De beperkingen van de vrijheid van meningsuiting*, Antwerpen, MAKLU uitgevers, 1991, 325.

¹⁸³ GwH 6 oktober 2004, nr. 157/2004, overw. B.75.

het legitieme doel dat nagestreefd wordt.¹⁸⁴ Deze rechtspraak werd ook toegepast door de Belgische rechters.¹⁸⁵ Een dringende sociale behoefte in de context van Facebook kan het beschermen van gebruikers zijn door het verbieden van haatzaaiende of beledigende taal op het platform.

3.2.2 Artikel 11 HGEU

3.2.2.1 Duiding

103. Op Europees niveau wordt de vrijheid van meningsuiting ook gewaarborgd door artikel 11 HGEU¹⁸⁶. Deze wetsbepaling is in de eerste plaats gericht op de instellingen, organen en instanties van de Europese Unie.¹⁸⁷ In de tweede plaats is het gericht op de lidstaten, wanneer zij het Unierecht ten uitvoer brengen.¹⁸⁸ De wettekst van artikel 11 HGEU luidt als volgt:

Lid 1. *'Eenieder heeft recht op vrijheid van meningsuiting. Dit recht omvat de vrijheid een mening te hebben en de vrijheid kennis te nemen en te geven van informatie of ideeën, zonder inmenging van enig openbaar gezag en ongeacht grenzen.'*

Lid 2. *'De vrijheid en de pluriformiteit van de media worden geërbiedigd.'*

104. Paragraaf 1 bepaalt het materiële toepassingsgebied.¹⁸⁹ Het voorziet in het recht om op eender welk moment een mening te hebben en deze te koesteren. Het louter hebben van een mening zonder deze mening te uiten mag bijgevolg in geen enkel geval strafbaar gesteld worden.¹⁹⁰ Daarnaast beschermt het de uiting van een mening zonder inmenging door de lidstaten. Met toepassing van de evolutieve interpretatie vallen ook meningsuitingen op sociale mediaplatformen zoals Facebook onder het toepassingsgebied van deze bepaling.¹⁹¹

3.2.2.2 Begrenzing vrije meningsuiting voorzien in HGEU

105. Artikel 52 HGEU voorziet in de mogelijkheid voor EU-instellingen of EU-lidstaten om beperkingen op te leggen aan de vrije meningsuiting indien ze voldoen aan de wettelijk gestelde voorwaarden uit het eerste lid van artikel 52 HGEU.¹⁹²

Het artikel zet in drie voorwaarden uiteen waaronder een beperking van de vrije meningsuiting gerechtvaardigd is. Het bepaalt dat (1) de beperking bij de wet voorzien moet zijn, (2) noodzakelijk moet zijn en (3) moet beantwoorden aan een door de Europese Unie erkende doelstelling van algemeen belang of aan de eisen van de bescherming van de rechten en vrijheden van anderen. In

¹⁸⁴ EHRM 22 april 2013, nr. 48876/08, *Animal defenders international v. Verenigd Koninkrijk*, §100; EHRM 10 december 2007, nr. 69698/01, *Stoll v. Zwitserland*, §101.

¹⁸⁵ Rb. Brussel (14 e k.) 13 april 2010, AM 2010, nr. 5, 579; Rb. Brussel (77 e k.) 2 februari 2016, AM 2016, afl. 3, 279; Rb. Luik (4 ek.) 9 november 2016, AM 2016, afl. 4, 355.

¹⁸⁶ Handvest van de Grondrechten van de Europese Unie, BS 1 december 2009.

¹⁸⁷ Art. 51, lid 1 Handvest van de Grondrechten van de Europese Unie.

¹⁸⁸ *Ibid.*

¹⁸⁹ J. VANDE LANOTTE, *Handboek EVRM: Algemene beginselen*, Antwerpen, Intersentia, 2005, 773-776.

¹⁹⁰ J. VANDE LANOTTE, *Handboek EVRM: Algemene beginselen*, Antwerpen, Intersentia, 2005, 775-777.

¹⁹¹ E. WAUTERS, "Beledigingen op Facebook", *Juristenkrant* 2013, afl. 269, 16.

¹⁹² Art. 52, lid 1 HGEU.

de context van het sociale mediaplatform Facebook betekent dit dat maatregelen die een staat neemt om de vrijheid van meningsuiting van gebruikers van Facebook te beperken alleen gerechtvaardigd zijn als ze aan deze cumulatieve voorwaarden voldoen.

106. Ten eerste is een beperking op de vrije meningsuiting i.c. op Facebook slechts gerechtvaardigd indien de beperking 'bij de wet voorzien' is. Dit betekent dat EU-instellingen of EU-lidstaten een wettelijke basis moeten hebben voor het beperken van bepaalde uitingen op Facebook. Wetten die haatzaaien of laster verbieden moeten in overeenstemming zijn met de regels van het HGEU.

107. Daarnaast moet de beperking 'noodzakelijk' zijn. Een beperking op de vrije meningsuiting op Facebook is enkel gerechtvaardigd als er geen andere, minder ingrijpende manieren zijn om het beoogde doel te bereiken.¹⁹³ Bijvoorbeeld, als er andere maatregelen zijn die dezelfde bescherming bieden zonder de vrijheid van meningsuiting op het platform in te perken, dan moet de minder ingrijpende optie worden gekozen.

108. Tot slot moet de beperking 'beantwoorden aan een door de Europese Unie erkende doelstelling van algemeen belang of aan de eisen van de bescherming van de rechten en vrijheden van anderen'.¹⁹⁴ Bijvoorbeeld, een beperking op de vrije meningsuiting op Facebook moet een legitiem doel dienen dat het algemeen belang beoogt, zoals het waarborgen van de openbare orde, of de bescherming van de rechten van anderen.

3.2.3 Artikel 19 IVBPR

3.2.3.1 Duiding

109. Op internationaal niveau is de vrijheid van meningsuiting wettelijk verankerd in het IVBPR¹⁹⁵. De bedoeling van het IVBPR is te voorzien in een juridisch afdwingbaar verdrag met een effectief controlesysteem.¹⁹⁶ De vrijheid van meningsuiting staat neergeschreven in het eerste en tweede lid van artikel 19 IVBPR.¹⁹⁷ De beperkingen die kunnen worden opgelegd in het kader van vrije meningsuiting zijn vermeld in het derde lid van artikel 19 IVBPR.¹⁹⁸ De verdragsbepaling is overgenomen uit de UVRM, die voorzag in een niet-bindende bescherming van de vrijheid van meningsuiting.¹⁹⁹ Artikel 19 IVBPR luidt als volgt:

Lid 1. *'Een ieder heeft het recht zonder inmenging een mening te koesteren.'*

Lid 2. *'Een ieder heeft het recht op vrijheid van meningsuiting; dit recht omvat mede de vrijheid inlichtingen en denkbeelden van welke aard ook te vergaren, te ontvangen en door te geven,*

¹⁹³ K. LENAERTS, P. VAN NUFFEL, *Europees recht*, Antwerpen, Intersentia, 2007, 285-286.

¹⁹⁴ HvJ 16 juni 1998, C-53/96, Hermès International, §28.

¹⁹⁵ Internationaal verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten van 16 december 1966, BS 6 juli 1983.

¹⁹⁶ S. SMITS, C. JANSSENS, S. MIRGAUX en K. VAN LAETHEM, *Handboek Mensenrechten*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 104.

¹⁹⁷ Art. 19, lid 1 en 2 IVBPR.

¹⁹⁸ Art. 19, lid 3 IVBPR.

¹⁹⁹ Art. 19 UVRM.

ongeacht grenzen, hetzij mondeling, hetzij in geschreven of gedrukte vorm, in de vorm van kunst, of met behulp van andere media naar zijn keuze.'

Lid 3. *'Aan de uitoefening van de in het tweede lid van dit artikel bedoelde rechten zijn bijzondere plichten en verantwoordelijkheden verbonden. Deze kunnen derhalve aan bepaalde beperkingen worden gebonden, doch alleen beperkingen die bij de wet worden voorzien en nodig zijn:*

(a) in het belang van de rechten of de goede naam van anderen;

(b) in het belang van de nationale veiligheid of ter bescherming van de openbare orde, de volksgezondheid of de goede zeden.'

110. Lid 1 en 2 van artikel 19 IVBPR bepalen het materieel toepassingsgebied.

Lid 1 voorziet in het recht om op eender welk moment of om eender welke reden van mening te veranderen.²⁰⁰ Hierdoor mag geen enkele gebruiker onderworpen worden aan een beperking van dit mensenrecht. Het louter hebben van een mening zonder deze mening te uiten mag bijgevolg in geen enkel geval strafbaar gesteld worden.²⁰¹

Lid 2 van artikel 19 IVBPR beschermt de vrijheid om zonder beperking door de lidstaten ideeën en informatie te zoeken, te ontvangen, te verspreiden. Het waarborgt zowel mondelinge als schriftelijke meningsuitingen, als ook vormen van artistieke expressie. Met toepassing van de evolutieve interpretatie vallen ook meningsuitingen op sociale mediaplatformen onder het toepassingsgebied van deze bepaling.²⁰²

111. Na het materiële toepassingsgebied te hebben geanalyseerd, rijst de vraag wie op de vrije meningsuiting uit het IVBPR beroep kan doen (personeel toepassingsgebied) en hoe de rechthebbenden hierop beroep kunnen doen (derdenwerking). Het IVBPR voorziet in een bescherming van alle individuen die zich bevinden op het grondgebied van een staat die partij is bij het verdrag waardoor iedere gebruiker van Facebook, die zich op het grondgebied van een partij bevindt, beroep kan doen op artikel 19 IVBPR.

112. De vrije meningsuiting uit artikel 19 IVBPR is juridisch bindend. Doordat het IVBPR-verdrag door België op 21 april 1983 geratificeerd werd, heeft de bescherming van de vrije meningsuiting uit het IVBPR directe werking in de Belgische waardoor gebruikers van Facebook zich op deze bepaling kunnen beroepen.²⁰³

²⁰⁰ United Nations Human Rights Committee, *General Comment No. 34 on Article 19*, 2011, <https://fra.europa.eu/en/law-reference/human-rights-committee-general-comment-no-34-2011-article-19-freedoms-opinion-and#:~:text=Paragraph%20of%20article%2019,a%20person%20so%20freely%20chooses>.

²⁰¹ *Ibid.*

²⁰² E. WAUTERS, "Beledigingen op Facebook", *Juristenkrant* 2013, afl. 269, 16.

²⁰³ Cass. 25 september 2003, *Arr.Cass.* 2003/9, 1733, concl. G. BRESSELEERS.

3.2.3.2 Begrenzing vrije meningsuiting voorzien in IVBPR

113. Lid 3 van artikel 19 IVBPR toont aan dat de vrijheid van meningsuiting niet absoluut is. De begrenzing ervan in dit artikel is gelijklopend met de begrenzing in artikel 10 EVRM en geldt mutatis mutandis ook voor Facebook.

Ook volgens artikel 19 IVBPR geldt dat staten een beperking kunnen opleggen aan de vrije meningsuiting, mits de drie voorwaarden voor een gerechtvaardigde beperking in acht worden genomen. Zo moet de beperking 'bij wet voorzien' zijn. Een voorbeeld hiervan is de strafrechtelijke beperking van laster. Ten tweede moet de beperking op de vrije meningsuiting een 'legitiem doel' hebben. Tot slot moet de beperking voldoen aan de 'noodzakelijkheidsvereiste'. Het enige verschil met de begrenzing van artikel 10 EVRM situeert zich bij de tweede voorwaarde, nl. de voorwaarde dat de beperking een 'legitiem doel' moet hebben. Bij het EVRM is de limitatieve lijst van legitieme doelen veel uitgebreider dan de limitatieve lijst uit artikel 19 IVBPR.²⁰⁴ De lijst van het IVBPR stelt enkel volgende limitatieve legitieme doelen voorop: in het belang van de rechten of de goede naam van anderen of in het belang van de bescherming van de openbare orde.²⁰⁵ Hierdoor kunnen door lidstaten enkel deze rechtvaardigingsgronden ingeroepen worden om een gerechtvaardigde beperking op de vrije meningsuiting in te voeren.

3.3 Deelconclusie

114. Het derde hoofdstuk bracht het nationale en internationale wettelijke kader omtrent de vrijheid van meningsuiting alsook de beperkingen erop in kaart. Deze zijn toepasselijk in de context van het sociale mediaplatform Facebook waarbij een gebruiker wordt geconfronteerd met een grensoverschrijdende meningsuiting.

De vrije meningsuiting is een fundamenteel en universeel mensenrecht. De inperking ervan dient daarom expliciet te worden gerechtvaardigd. Teruggrijpend naar het vorige hoofdstuk gebeurt dat vanuit filosofische oogpunt door de noodzakelijkheid van sociale regulering, het voorkomen van het toebrengen van schade aan anderen alsook het beschermen van de menselijke waardigheid. Die waarden en normen bleken verankerd in het wettelijke kader. Zo komen de menselijke waardigheid en het schade-element (individueel en maatschappelijk) herhaaldelijk expliciet terug zowel in het nationale als in het internationale kader. Ter illustratie kan eveneens verwezen worden naar het EHRM dat in tal van arresten oordeelde dat zelfs schokkende, verontrustende of kwetsende meningen onder de vrijheid van meningsuiting vallen hetgeen aansluit bij de zienswijze van Mill die stelt dat een meningsuiting niet louter beperkt mag worden omdat een individu of groep deze als kwetsend, beledigend of moreel verwerpelijk ervaart.

²⁰⁴ Art. 10, lid 3 EVRM.

²⁰⁵ Art. 19, lid 2 IVBPR.

HOOFDSTUK 4. HANDHAVINGSMECHANISMEN EN HUN EFFECTIVITEIT

115. Uit de vorige hoofdstukken blijkt dat de vrije van meningsuiting i.c. op Facebook kan worden beperkt. In voorliggend hoofdstuk wordt nagegaan hoe beperkingen op de vrije meningsuiting kunnen worden gehandhaafd en in welke mate deze handhavingsmechanismen effectief zijn.

116. Er kan een onderscheid worden gemaakt tussen twee types handhavingsmechanismen met name de juridische en niet-juridische. Beiden onderscheiden zich van elkaar vanuit hun aard, oorsprong, toepassingsgebied en afdwingbaarheid.²⁰⁶ Juridische handhavingsmechanismen zijn formeel van aard en verankerd in het recht, met name in regelgeving. Ze kunnen worden toegepast wanneer er een overtreding is van een wet of een bindende regel. Deze mechanismen zijn erop gericht om wettelijk bindende regels en wetten te handhaven. Ze handhaven aldus niet de niet-juridisch bindende regels zoals de communityrichtlijnen van Facebook. Juridische handhavingsmechanismen hebben een juridische afdwingbaarheid. Dit betekent dat er formele juridische gevolgen kunnen intreden bij het niet-naleven van juridisch bindende regels en wetten.

Niet-juridische handhavingsmechanismen zijn informeel van aard en zijn niet verankerd in het recht. Ze spelen wanneer er een overtreding is van niet-juridisch bindende regels zoals de communityrichtlijnen van Facebook. Deze mechanismen zien toe op het respecteren van niet-juridisch bindende regels. Niet-juridische handhavingsmechanismen hebben aldus geen juridische afdwingbaarheid. Dit betekent dat ze geen formele juridische gevolgen kunnen koppelen aan de niet-naleving.

117. Dit hoofdstuk is opgebouwd rond beide types handhavingsmechanismen waarbij de link wordt gelegd naar de context van het sociale mediaplatform Facebook.

Het eerste deel geeft een overzicht van de verschillende juridische handhavingsmechanismen. Daarbij wordt de volgorde gerespecteerd van het nationale en internationale wettelijk kader dat werd geschetst in hoofdstuk twee. Op nationaal niveau zijn er de nationale strafrechter en burgerlijke rechter die de nationale wetbepalingen handhaven. Op internationaal niveau wordt geanalyseerd welke handhavingsmechanismen er spelen om de naleving van de wettelijke verdragsbepalingen van het EVRM, HGEU en IVBPR te garanderen.

Het tweede deel geeft een overzicht van de niet-juridische handhavingsmechanismen. In de context van het sociale mediaplatform Facebook worden meerdere relevante actoren op vlak van handhaving besproken (gebruiker, groepsbeheerder, Facebook, Artificiële Intelligentie en beoordelingsteams). Elk deel wordt afgesloten met een evaluatie van de doeltreffendheid van de handhavingsmechanismen.

²⁰⁶ L. FULLER, *The Morality of Law*, Yale, Yale University Press, 1964, 271-278.

4.1 Juridische handhavingsmechanismen

4.1.1 Nationaal niveau

118. Wanneer er sprake is van het misbruiken van het recht op vrije meningsuiting, biedt de Belgische rechtsorde de mogelijkheid om een juridische procedure te starten bij de nationale rechter.²⁰⁷ Een gebruiker van Facebook kan hiervan gebruik maken. De rechter vervult een cruciale rol in het handhaven van de wet en de bescherming van de grondrechten binnen het rechtstelsel. De rechter is een onafhankelijk orgaan hetgeen essentieel is voor het vertrouwen in een eerlijke en onpartijdige rechtspraak.²⁰⁸ Een belangrijk aspect van de rechterlijke rol zal het vinden zijn van een zorgvuldige balans tussen enerzijds het waarborgen van de vrije meningsuiting en anderzijds de bescherming van andere rechten, zoals bijvoorbeeld het recht op eer en goede naam.²⁰⁹ Op Facebook komen deze belangen geregeld met elkaar in conflict. Een slachtoffer van een grensoverschrijdende meningsuiting op Facebook kan beroep doen op verschillende types rechters met name de burgerlijke rechter, de strafrechter of beiden samen²¹⁰, afhankelijk van de aard en ernst van de beweerde schending.²¹¹

4.1.1.1 Burgerlijke rechter

119. Het slachtoffer van een grensoverschrijdende meningsuiting op Facebook kan kiezen voor een procedure voor de burgerlijke rechter. In deze procedure gaat het altijd om geschillen tussen individuen, private partijen of bedrijven. Het slachtoffer op Facebook kan een procedure aanhangig maken tegen een andere gebruiker van Facebook. De burgerlijke procedure vormt een instrument om een grensoverschrijdende meningsuiting achteraf te beperken.²¹² De burgerlijke procedure heeft een symbolisch doel: met een burgerlijke procedure probeert men de maatschappelijke normen naar voren te brengen door een schadevergoeding toe te kennen bij het overschrijden van deze normen.²¹³ Bij deze procedure wordt schade veroorzaakt door een grensoverschrijdende meningsuiting doorgaans vergoed door het betalen van een geldelijke schadevergoeding.²¹⁴

120. Om herstel van de schade te bekomen dient de rechter de poster op Facebook te veroordelen tot burgerrechtelijke aansprakelijkheid voor zijn grensoverschrijdende meningsuiting. Om een poster tot burgerrechtelijke aansprakelijkheid te veroordelen, moet de poster zich schuldig maken aan de algemene aansprakelijkheidsregel uit artikel 6.5 NBW. Er is geen specifieke wettelijke regeling omtrent de burgerrechtelijke aansprakelijkheid voor grensoverschrijdende meningsuitingen op

²⁰⁷ S. LAMBRECHT, *Vrijheid van meningsuiting op internet*, NJW 2017, afl. 369, 700.

²⁰⁸ Art. 151 Gw.

²⁰⁹ C. COORS, *Opinion or defamation? Limits of free speech in online customer reviews in the digital era*, Communications Law 2015, Vol. 20(3), 72.

²¹⁰ Art. 4 VT Sv.

²¹¹ Bvb. Corr. Brussel 22 december 1999, AM 2000, 134; Corr. Leuven (16 ek.) 8 november 2010, AM 2011, afl. 1, 115, noot J. CEULEERS.

²¹² Dit vormt een repressieve maatregel die toegelaten is volgens art. 19 Gw.

²¹³ H. BOCKEN, I. BOONE, M. KRUIHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2014, 203.

²¹⁴ K. DUERINCKX, *Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, MAKLU Uitgevers, 2012, 64-66.

sociale mediaplatformen en om die reden zal de rechter terug vallen op de algemene aansprakelijkheidsregel van artikel 6.5 NBW. Het wetsartikel luidt als volgt:

Art. 6.5 NBW: *'Eenieder is aansprakelijk voor de schade die hij door zijn fout aan een ander veroorzaakt.'*

121. Deze aansprakelijkheidsregeling van artikel 6.5 NBW vereist drie constitutieve bestanddelen waaraan cumulatief²¹⁵ dient voldaan te zijn opdat een burgerrechtelijke aansprakelijkheid wordt uitgesproken: (1) er moet sprake zijn van een fout, (2) het slachtoffer moet schade hebben geleden en (3) er moet een oorzakelijk verband bestaan tussen de fout en de schade.²¹⁶ In de volgende alinea's worden deze drie voorwaarden in de context van grensoverschrijdende meningsuitingen op Facebook verder toegelicht.

122. De eerste vereiste voor de aansprakelijkheid overeenkomstig artikel 6.5 NBW is dat er sprake moet zijn van een fout. Om te spreken van een fout in hoofde van de poster op Facebook, dienen er twee elementen vervuld te zijn.²¹⁷ Als eerste is een onrechtmatige daad vereist, ook wel het objectief element genoemd. Dit houdt in dat de poster door zijn bericht(en) ofwel een specifieke rechtsnorm heeft overtreden, ofwel de algemene zorgvuldigheidsnorm heeft geschonden.

In de context van Facebook zijn de artikelen 443 Sw. (laster en eerroof) en 448 Sw. (belediging) voorbeelden van specifieke rechtsnormen die kunnen geschonden zijn. Hoewel het een schending betreft van een strafrechtelijke rechtsnorm, brengt dit volgens het Hof van Cassatie ook een burgerrechtelijke fout met zich mee.²¹⁸

De poster kan ook de algemene zorgvuldigheidsnorm hebben geschonden. De algemene zorgvuldigheidsnorm houdt de zorgvuldigheid in om een andere gebruiker op Facebook niet te schaden. Hierbij wordt er in concreto een vergelijking gemaakt tussen het gedrag van de poster enerzijds en het veronderstelde gedrag van een normaal, vooruitziend en zorgvuldig persoon anderzijds.²¹⁹ Deze optie zal minder frequent voorkomen, aangezien het uiten van een grensoverschrijdende mening in de meeste gevallen een schending zal zijn van een specifieke rechtsnorm.

Om te spreken van een fout is er naast de onrechtmatige daad tevens vereist dat de poster op Facebook schuldbequaam is en de handeling hem toerekenbaar is, ook wel het subjectief element genoemd. Schuldbequaamheid houdt in dat de poster bewust moet zijn van de draagwijdte en de

²¹⁵ B. WEYTS, T. VANSWEEVELT, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 121.

²¹⁶ Art. 6.5 NBW; B. WEYTS, T. VANSWEEVELT, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 121.

²¹⁷ P. DE TAVERNIER, *De buitencontractuele aansprakelijkheid voor schade*, Antwerpen, Intersentia, 2006, 32.

²¹⁸ Cass. 19 februari 1988, Arr.Cass. 1987-88, 795.

²¹⁹ Rb. Luik (4 e k.) 9 november 2016, AM 2016, afl. 4, 355.

gevolgen van zijn bericht op Facebook.²²⁰ Toerekeningsvatbaarheid betekent dat de poster handelde uit vrije wil.²²¹ Het subjectief element zal geen struikelblok vormen voor de rechter in het kader van grensoverschrijdende meningen op Facebook, aangezien schuldbekwaamheid de regel vormt en enkel kinderen of geestesgestoorden niet schuldbekwaam kunnen worden verklaard en dus enkel zij uitzondering op de regel vormen.²²²

123. De tweede vereiste voor de aansprakelijkheid overeenkomstig artikel 6.5 NBW is het lijden van schade door het slachtoffer van het geposte bericht op Facebook. De poster van een grensoverschrijdend bericht die geen schade veroorzaakt aan een andere persoon, kan nooit burgerrechtelijke aansprakelijkheid oplopen, zelfs al schendt het bericht overduidelijk de grenzen van de vrije meningsuiting.²²³ Schade houdt het negatieve resultaat in van de vergelijking tussen de toestand waarin het slachtoffer zich bevindt na de fout van de poster en de toestand waarin het slachtoffer zich had bevonden indien de poster het bericht niet had gepost.²²⁴

124. De derde en laatste vereiste voor de aansprakelijkheid overeenkomstig artikel 6.5 NBW is het oorzakelijk verband tussen de fout en de schade. Er is aan deze voorwaarde voldaan van zodra de fout een afdoende belangrijke factor was bij het tot stand komen van de schade.²²⁵ Naar Belgisch recht passen we hiervoor de equivalentie toe. Dit houdt in dat de rechter in concreto moet beoordelen of in de context van het sociale mediaplatform Facebook het grensoverschrijdende bericht een noodzakelijke voorwaarde is voor de schade die het slachtoffer geleden heeft, m.a.w. dat de schade zou niet tot stand zijn gekomen bij het slachtoffer als het grensoverschrijdend bericht niet gepost werd door de poster.²²⁶

4.1.1.2 Strafrechter

125. Naast een burgerrechtelijke procedure kan een slachtoffer van een grensoverschrijdend bericht op Facebook ook een strafrechtelijke procedure voeren bij de nationale strafrechter. Indien de inhoud van een bericht in strijd is met een specifieke wetsbepaling uit het Belgische Sw., zoals belaging (art. 442Bis Sw.), kan de strafrechter zich over de zaak buigen.²²⁷ Concreet verloopt zo'n procedure binnen een opsporingsonderzoek. Zo'n onderzoek verloopt als volgt. Indien er naar aanleiding van een meningsuiting op Facebook een uiting is die een strafrechtelijke wetsbepaling schendt, zal de politie

²²⁰ H. VANDENBERGHE, *Schuldbekwaamheid en toerekenbaarheid* in M. VAN QUICKENBORNE en H. VANDENBERGHE, *Overzicht van rechtspraak. Aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad. 2000-2008*, TPR 2010, afl. 4, (2107) 2107.

²²¹ B. WEYTS en T. VANSWEEVELT, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 299-300.

²²² P. DE TAVERNIER, *De buitencontractuele aansprakelijkheid voor schade veroorzaakt door minderjarigen*, Antwerpen, Intersentia, 2006, 77-78.

²²³ E. VERJANS, *Buitencontractuele aansprakelijkheid voor schending van persoonlijkheidsrechten*, RW 20132014, afl. 14, (522) 530.

²²⁴ B., WEYTS, T. VANSWEEVELT, *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 633.

²²⁵ H. BOCKEN, I. BOONE, M. KRUIJTHOF, *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2014, 64.

²²⁶ Rb. Brussel (77 ek.) 2 februari 2016, AM 2016, afl. 3, 279.

²²⁷ C. VAN DEN WYNGAERT, S. VANDROMME, P. TRAEST, *Strafrecht en Strafprocesrecht*, Antwerpen, Gompel & Svacina, 2022, 729-732.

een proces-verbaal opmaken.²²⁸ Hierna gaat dit proces-verbaal naar het Openbaar Ministerie. Het Openbaar Ministerie kan beslissen om dit proces-verbaal wel of niet te vervolgen. Bij een beslissing om te vervolgen, zal de zaak via een rechtstreekse dagvaarding bij één van de strafrechtelijke rechtbanken terechtkomen. Bij een beslissing om niet te vervolgen, bijvoorbeeld omdat de meningsuiting klaarblijkelijk geen strafrechtelijke bepaling heeft geschonden, dan wordt het proces-verbaal geseponeerd waardoor er geen verder vervolg aan wordt gegeven. In dergelijke gevallen treedt het strafrecht op ter bestraffing van gedragingen die als maatschappelijk schadelijk worden beschouwd. De strafrechter, die zetelt binnen een politierechtbank of correctionele rechtbank, heeft als taak toe te zien op de naleving van de strafrechtelijke normen en kan sancties opleggen aan posters op Facebook die één van de strafrechtelijke begrenzings overtreeden.

126. De strafrechter kan afhankelijk van de aard van het misdrijf ofwel een werkstraf dan wel een gevangenisstraf of een opsluiting uitspreken. Op Facebook kan een poster zich door zijn uiting o.a. schuldig maken aan belaging, laster en eerroof of belediging.²²⁹ Indien een poster zich aan één van de strafrechtelijke begrenzings schuldig maakt, riskeert hij hiermee in het slechtste geval een gevangenisstraf.²³⁰

4.1.2 Internationaal niveau

4.1.2.1 EHRM: toezicht op verdragsbepalingen van EVRM

127. Het EHRM ziet toe op de naleving van de verdragsbepalingen uit het EVRM.²³¹ Titel II van het EVRM voorziet in een aparte titel over het EHRM waarin de bevoegdheden van het Hof zijn opgenomen.²³²

128. Het Hof is bevoegd voor individuele klachten met betrekking tot de rechten die vervat zitten in het EVRM.²³³ De vrije meningsuiting is één van de rechten vervat in het EVRM. Het EVRM heeft evenwel enkel een indirecte horizontale werking.²³⁴ Dit impliceert dat een slachtoffer van een grensoverschrijdende meningsuiting op Facebook zich op basis van artikel 10 EVRM²³⁵ niet rechtstreeks zal kunnen richten tegen een andere gebruiker van Facebook. Een klacht bij het EHRM kan enkel worden gericht tegen een lidstaat (indirecte werking) en dit wanneer deze lidstaat verantwoordelijk kan worden gehouden voor de schending die wordt ingeroepen.²³⁶ Bovendien dienen eerst alle nationale rechtsmiddelen te zijn uitgeput. Dit individueel klachtrecht biedt aldus geen soelaas voor gebruikers van Facebook onderling.

²²⁸ R. VERSTRAETEN, *Handboek Strafvordering*, Antwerpen, MAKLU Uitgevers, 2007, 253-256.

²²⁹ Art. 442bis Sw – art. 448 Sw.

²³⁰ Art. 25 Sw.

²³¹ Art. 19 EVRM.

²³² Art. 19-51 EVRM.

²³³ Art. 32 EVRM.

²³⁴ E. CLAES, A. VANDAELE, 'L'effet direct des traités internationaux. Une analyse en droit positif et en théorie du droit axée sur les droits de l'homme', B.T.I.R. 2001, 411-491.

²³⁵ Art. 34 EVRM.

²³⁶ P. VAN DIJK, F. VAN HOOF, A. VAN RIJN, L. ZWAAK, *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, Antwerpen, Intersentia, 2018, 27.

4.1.2.2 Mensenrechtencomité van de VN: toezicht op verdragsbepalingen van IVBPR

129. Artikel 28 van het IVBPR verdrag voorziet in een Mensenrechtencomité dat opgericht is met als doelstelling de naleving van de verdragsbepalingen te bewaken.²³⁷ Eén van de voornaamste taken van het Mensenrechtencomité is het behandelen van individuele klachten over mogelijke schendingen van één van de verdragsbepalingen van het IVBPR.

130. Het Eerste facultatieve protocol horende bij het IVBPR voorziet in een individueel klachtrecht voor het Mensenrechtencomité van de VN.²³⁸ België is lid bij dit protocol en dus is een individueel klachtrecht mogelijk. Naar analogie met het EHRM dient hieraan onmiddellijk te worden toegevoegd dat de bepalingen van het IVBPR slechts indirecte horizontale werking hebben. Concreet houdt dit dus in dat een individu een klacht enkel kan indienen tegen een staat en dit wanneer die staat tekortgekomen is in de bescherming van IVBPR-recht. Dit individueel klachtrecht biedt dus geen soelaas in de context van het sociale mediaplatform Facebook ingeval een slachtoffer van een grensoverschrijdende meningsuiting wil ageren tegen de poster ervan.

4.1.2.3 EHJ: toezicht op verdragsbepalingen van HGEU

131. Het EHJ vervult een essentiële rol in de handhaving van de begrenzing van de vrije meningsuiting voorzien in artikel 11 en artikel 52 HGEU.²³⁹ Het Hof ziet erop toe dat zowel EU-instellingen als lidstaten de verdragsbepalingen naleven wanneer zij het EU-recht toepassen. Dit gebeurt enerzijds via prejudiciële beslissingen²⁴⁰, waarbij nationale rechters het Hof uitdrukkelijk kunnen verzoeken om uitleg over de toepassing van artikel 11 en 52 van het Handvest te vragen. Anderzijds gebeurt dit via inbreukprocedures²⁴¹, waarbij de Europese Commissie een lidstaat voor het Hof kan dagen indien deze in strijd handelt met artikel 11 en artikel 52 HGEU. Deze handhavingsmechanismen bieden geen soelaas in de context van het sociale mediaplatform Facebook ingeval een slachtoffer van een grensoverschrijdende meningsuiting wil ageren tegen de poster ervan.

²³⁷ Art. 28 IVBPR; G. VERMEULEN, E. DE BUSSEER, *Aspecten van Europees formeel strafrecht*, Antwerpen, MAKLU Uitgevers, 2002, 404.

²³⁸ Art. 2 Facultatief Protocol behorend bij het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten.

²³⁹ Art. 19 Verdrag betreffende de Europese Unie (VEU).

²⁴⁰ Art. 267 Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie (VWEU).

²⁴¹ Art. 258, lid 2 VWEU.

4.1.3 Effectiviteit juridische handhavingsmechanismen

132. De effectiviteit van de juridische handhavingsmechanismen wordt hier geëvalueerd vanuit het perspectief van de individuele gebruiker die feitelijk wordt geconfronteerd met een grensoverschrijdende meningsuiting van een andere gebruiker op Facebook waartegen hij ageert.

133. In de nationale context heeft de individuele gebruiker rechtstoegang tot de burgerlijke rechter en de strafrechter. In het geval hij zich wendt tot de strafrechter verloopt dit in het kader van een opsporingsprocedure waarop hier niet verder wordt ingegaan. Ingeval hij zich wendt tot de burgerlijke rechter zal hij zich tegen een andere Facebook-gebruiker (poster) kunnen beroepen op artikel 6.5 NBW en het bewijs dienen te leveren dat in de feiten de drie constitutionele elementen (fout, schade en oorzakelijk verband) zijn vervuld.

Aangezien er wordt geraakt wordt aan het fundamenteel grondrecht van vrije meningsuiting en de inperking ervan, heeft de rechter een belangrijke rol in enerzijds het respecteren van het wettelijke kader (art. 6.5 NBW) en anderzijds de bescherming van de grondrechten binnen het rechtsstelsel. Vanuit zijn opleiding heeft hij daarvoor de vereiste juridische kennis en is hij dus heel goed geplaatst om die rol op te nemen. Een belangrijk aspect van de rechterlijke rol zal het vinden zijn van een zorgvuldige balans tussen het waarborgen van de vrije meningsuiting en de bescherming van andere rechten, zoals bijvoorbeeld het recht op eer en goede naam. Indien de rechter afweegt dat aan de vereiste elementen cf. art. 6.5 NBW voldaan is, kan hij in een met redenen omklede uitspraak een repressieve maatregel treffen ten opzichte van de poster en een schadevergoeding opleggen.

134. Op basis van mijn onderzoek werd evenwel nauwelijks rechtspraak gevonden. Daaruit lijkt te kunnen worden afgeleid dat Facebook-gebruikers zelden de stap naar de rechter zetten en mogelijk eerder terugvallen op de regulering van Facebook zelf.

135. Aanvullend op het voorgaande, zijn er nog enkele bijkomende reflecties mee te geven. De rechtsgang verloopt tussen individuele gebruikers i.c. de poster en de gebruiker die er zich het slachtoffer van voelt. Daartegenover staat dat de grensoverschrijdende meningsuiting openbaar en dus (wereldwijd) zichtbaar werd gemaakt op het sociale mediaplatform Facebook. Dit beïnvloedt de wijze waarop de gebruiker de schade ervaart. De gerechtelijke procedure vereist bovendien een wettelijk bepaald verloop en dito doorlooptijd die onaangepast is aan de hedendaagse, snelle digitale omgeving van sociale mediaplatformen. De door de rechter eventueel aan de poster opgelegde materiële schadevergoeding is voorts eerder symbolisch en onvoldoende om de geleden schade of de aantasting van de menselijke waardigheid te vergoeden. Er werd immers geraakt aan maatschappelijke waarden en normen, het universele mensenrecht van vrije meningsuiting en de inperking ervan. Meer passende sanctionering dient te worden overwogen waarbij een publieke verontschuldiging van de poster een eerste stap zou kunnen zijn naar herstel van de aangerichte schade of van de menselijke waardigheid.

136. In de internationale context heeft de individuele gebruiker op Facebook geen toegang tot de internationale gerechtshoven om andere gebruikers rechtstreeks te dagvaarden voor de geleden schade. De internationale context biedt op dat vlak geen enkel soelaas.

4.2 Niet-juridische handhavingsmechanismen

4.2.1 Gebruiker

137. De communityrichtlijnen van Facebook beschrijven wat wel en niet is toegelaten op Facebook en hoe misbruik kan worden gerapporteerd. Een individuele gebruiker kan gebruik maken van de rapporteringsfunctie met vermelding van de specifieke reden van de rapportering.²⁴² Die reden zou bijvoorbeeld 'pesten en intimidatie' of 'haatdragend taalgebruik' kunnen zijn. Op die manier zet de gebruiker de handhaving in gang.

4.2.2 Groepsbeheerder

138. In een besloten groep binnen Facebook is er een specifieke handhaversrol voor de groepsbeheerder. Hij wordt in die rol ondersteund vanuit Facebook met richtlijnen en tips over onder meer het beheren van leden en inhoud alsook het handhaven van de besloten groep. De groepsbeheerder houdt toezicht op de specifieke regels binnen de besloten Facebook-groep²⁴³ die hij beheert. Die specifieke regels kunnen meer op maat zijn van de besloten groep. Verder kan hij proactief en reactief optreden in de groep. In het laatste geval beoordeelt hij gerapporteerde berichten door individuele gebruikers binnen de besloten groep. De groepsbeheerder krijgt een melding in zijn groep te zien wanneer iemand een bericht aan hem rapporteert. Met deze functie kunnen groepsleden of andere beheerders berichten markeren die de groepsbeheerder om welke reden dan ook moet controleren (bijvoorbeeld wegens ongepaste of beledigende content).²⁴⁴

139. Een groepsbeheerder beschikt als handhaver over meerdere mogelijkheden om in te grijpen. Hij kan een gerapporteerd bericht behouden of verwijderen, de poster voor bepaalde tijd schorsen of de poster als lid van de groep verwijderen of blokkeren.²⁴⁵ Het minst verregaand is het verwijderen van grensoverschrijdende berichten.²⁴⁶ De beheerder dient daarbij wel de redenen aan te geven waarom hij het bericht heeft verwijderd. Ingrijpender is de schorsing van de poster. De groepsbeheerder beschikt over de mogelijkheid om een poster van wie meerdere berichten zijn verwijderd in de afgelopen 24 uur, te schorsen.²⁴⁷ Door een schorsing kan een poster tijdelijk geen berichten of opmerkingen posten, reacties plaatsen of deelnemen aan interactieve berichten in de groep. Het meest ingrijpend is mogelijkheid van de groepsbeheerder om een persoon uit de groep te verwijderen of te blokkeren.²⁴⁸

²⁴² C. BOLLINGER, R. STONE, *The Free Speech Century*, Oxford, Oxford University Press, 2019, 268-269.

²⁴³ https://www.facebook.com/help/1686671141596230/?helpref=hc_fnav.

²⁴⁴ *Ibid.*

²⁴⁵ https://www.facebook.com/help/223053947861592?helpref=faq_content&locale=nl_NL.

²⁴⁶ https://www.facebook.com/help/901139650778514/?helpref=related_articles&locale=nl_NL

²⁴⁷ <https://www.facebook.com/help/418065968237061>.

²⁴⁸ *Ibid.*

4.2.3 Facebook zelf

140. Facebook reguleert permanent de content op het platform.²⁴⁹ Enerzijds detecteert en verwijdt Facebook pro-actief grensoverschrijdende inhoud alvorens een gebruiker dit heeft gerapporteerd. Volgens een recent transparantierapport van februari 2025 van moederbedrijf Meta detecteerde Facebook proactief 96% van alle grensoverschrijdende berichten.²⁵⁰ Deze proactieve handhaving vindt vaak plaats nog voordat iemand de beledigende inhoud heeft gezien.²⁵¹ Anderzijds beoordeelt Facebook rapporteringen van gebruikers.²⁵² De handhavingsrol die Facebook hierin opneemt is reactief en gebaseerd op de eigen, algemene communityrichtlijnen die zijn terug te vinden op Facebook. Facebook zet voor zijn handhavingsrol twee interne controlemechanismen in met name AI-technologie en menselijke beoordelingsteams.

4.2.3.1 Handhaving door AI-technologie

141. AI-technologie is het meest gebruikte controlemechanisme binnen Facebook dat zowel proactief als reactief optreedt.²⁵³ Facebook is transparant over de inzet van technologie en licht toe hoe technologie schendingen detecteert, hoe handhavingstechnologie werkt en hoe moederbedrijf Meta technologie traint. In de meeste gevallen detecteert AI-technologie automatisch grensoverschrijdende uitingen die in strijd zijn met de communityrichtlijnen nog voor deze worden gerapporteerd door een individuele gebruiker. Dit gebeurt op basis van tekst- en beeldherkenningstechnologieën die direct kunnen zoeken naar grensoverschrijdende meningsuitingen.²⁵⁴

142. In andere gevallen ondersteunt AI-technologie de beoordeling van gerapporteerde berichten van individuele gebruikers.²⁵⁵ Wanneer individuele gebruikers grensoverschrijdende berichten rapporteren, helpt AI-technologie bij de snelle beoordeling van deze berichten door deze te analyseren en vergelijken met eerdere geposte berichten die als een overtreding werden beoordeeld. AI-technologie kan bij het beoordelen van deze berichten beslissen om het bericht te verwijderen, dan wel voor te leggen aan menselijke beoordelingsteams.²⁵⁶ Dat laatste geval gebeurt bij complexe berichten waar extra context en nuance voor vereist is.

4.2.3.2 Beoordelingsteams

143. In de minderheid van de gevallen is het niet zo eenduidig vast te stellen of een gepost bericht daadwerkelijk een schending vormt van de communityrichtlijnen en bijgevolg een misbruik van de

²⁴⁹ <https://transparency.meta.com/nl-nl/enforcement/detecting-violations/technology-detects-violations/>.

²⁵⁰ <https://transparency.meta.com/reports/community-standards-enforcement/>.

²⁵¹ <https://transparency.meta.com/nl-nl/enforcement/detecting-violations/how-review-teams-work/>.

²⁵² G. MILLS, *A Contractual Approach To Social Media Governance*, Oxford, Oxford University Press, 2023, 605-606.

²⁵³ <https://transparency.meta.com/nl-nl/enforcement/detecting-violations/technology-detects-violations/>; J. DE BRUYNE, N. BOUTECA, *Artificiële intelligentie en maatschappij*, Antwerpen, Gompel & Svacina, 2022, 33-34.

²⁵⁴ <https://transparency.meta.com/nl-nl/enforcement/detecting-violations/how-enforcement-technology-works/>.

²⁵⁵ <https://transparency.meta.com/nl-nl/enforcement/detecting-violations/how-enforcement-technology-works/>.

²⁵⁶ <https://transparency.meta.com/nl-nl/enforcement/detecting-violations/how-review-teams-work/>.

vrije meningsuiting is. In dergelijke situaties wordt er beroep gedaan op beoordelingsteams. Facebook licht online de inzet van beoordelingsteams transparant toe.

Beoordelingsteams zijn voltijdse werknemers die inhoud beoordelen.²⁵⁷ Zij hebben verschillende achtergronden, weerspiegelen de diverse community van Facebook en hebben een verscheidenheid aan professionele ervaring: van veteranen tot juridisch specialisten tot handhavingsexperts op diverse beleidsgebieden zoals bijvoorbeeld haatdragend taalgebruik. Het gaat feitelijk om meer dan 15 000 beoordelaars die helpen met de taak om schadelijke inhoud op Facebook te verminderen. Ze zijn wereldwijd actief en beoordelen inhoud 24 per dag, 7 dagen per week. Aangezien de beoordelingsteams essentieel zijn in de handhaving moeten zij beschikken over taalvaardigheid en culturele competentie om hun werk goed uit te voeren. Het is immers essentieel dat beoordelaars culturen kennen en begrijpen om de context van een bericht te kennen en het beleid van Facebook nauwkeurig toe te passen. De beoordelingsteams worden getraind en ondersteund met tools om de juiste beslissingen te nemen.

144. Beoordelingsteams kunnen op drie manieren worden gevat. Een eerste manier is via een rapportering van een gebruiker. In dit geval komt de mogelijke grensoverschrijdende meningsuiting terecht bij één van de beoordelaars. Een tweede manier waarop beoordelingsteams worden ingeschakeld is via detectie van de AI-technologie die er naar doorverwijst omwille van de complexiteit van het bericht.²⁵⁸ In dit geval detecteert de AI-technologie nog steeds de mogelijke grensoverschrijdende inhoud, maar bekijken de beoordelaars de context waarin het bericht is gedeeld. Volgens moederbedrijf Meta ligt hierin hét grote voordeel²⁵⁹ van beoordelingsteams ten opzicht van AI. Daar waar AI-technologie (nog) te kort schiet, kunnen beoordelaars wel rekening houden met de context. Tenslotte is er de zelfstandige detectie door menselijke beoordelaars, waarbij berichten die niet door AI-technologie zijn gedetecteerd alsnog door het moderatieteam worden opgespoord en beoordeeld.

4.2.3.3 Sanctionering

145. Facebook kan bij misbruik van de vrije meningsuiting op hun platform ingrijpen.²⁶⁰ Er zijn verschillende sancties mogelijk. De meest voor de hand liggende sanctie die Facebook in het overgrote deel van de gevallen gebruikt, is het verwijderen van het bericht.²⁶¹ Dit moet ervoor zorgen dat de grensoverschrijdende meningsuiting niet meer zichtbaar is voor andere gebruikers op het platform en moet voorkomen dat er verdere schade door verspreiding van het bericht wordt veroorzaakt.²⁶² Naast het louter verwijderen van de inhoud voorziet het platform in een getrappt systeem van sanctionering waarbij de sanctionering toeneemt naarmate het aantal overtredingen.²⁶³

²⁵⁷ <https://transparency.meta.com/nl-nl/enforcement/detecting-violations/technology-detects-violations/>.

²⁵⁸ <https://transparency.meta.com/nl-nl/policies/improving/prioritizing-content-review/>.

²⁵⁹ <https://transparency.meta.com/nl-nl/enforcement/detecting-violations/how-review-teams-work/>.

²⁶⁰ A. KOLTAY, *New Media and Freedom of Expression: Rethinking the constitutional foundations of the public sphere*, Cambridge, Bloomsbury Publishing, 2021, 194-195.

²⁶¹ <https://transparency.meta.com/nl-nl/enforcement/taking-action/taking-down-violating-content/>.

²⁶² A. KOLTAY, *New Media and Freedom of Expression: Rethinking the constitutional foundations of the public sphere*, Cambridge, Bloomsbury Publishing, 2021, 199-200.

²⁶³ <https://transparency.meta.com/nl-nl/enforcement/taking-action/restricting-accounts/>.

146. Bij het schuldig maken aan één niet toegestane meningsuiting op Facebook volgt een waarschuwing. Dit past in het tweedekansbeleid dat het platform hanteert.²⁶⁴ Aangezien het de eerste overtreding gaat, wordt hiertegen mild opgetreden. Wanneer een gebruiker zich herhaaldelijk schuldig maakt aan niet toegestane meningsuitingen op Facebook, treedt een getrapt systeem²⁶⁵ van sanctionering door Facebook in werking:

- 2 tot 6 overtredingen: je wordt tijdelijk beperkt voor sommige functies, zoals berichten in groepen plaatsen
- 7 overtredingen: je wordt 1 dag beperkt voor het maken van inhoud, waaronder berichten plaatsen, opmerkingen plaatsen, een pagina maken en meer.
- 8 overtredingen: je wordt 3 dagen beperkt voor het maken van inhoud.
- 9 overtredingen: je wordt 7 dagen beperkt voor het maken van inhoud.
- 10 of meer overtredingen: je wordt 30 dagen beperkt voor het maken van inhoud.

Facebook kan dus overgaan tot tijdelijke of zelfs definitieve schorsing van het account van de poster.²⁶⁶

4.2.4 Effectiviteit niet-juridische handhavingsmechanismen

147. Op Facebook bewaken en handhaven meerdere actoren samen de content in de beslotenheid van het sociale mediaplatform met name de individuele gebruikers, groepsbeheerders, AI-technologie en beoordelingsteams. Dit is op zich een positief gegeven omdat deze werkwijze in het kader van de vrije meningsuiting de individuele autonomie stimuleert en de democratie voedt. Tegelijk draagt deze werkwijze van regulering van content bij tot het voorkomen van schade en het garanderen van menselijke waardigheid. Dit past in de maatschappelijke invulling van het recht op vrije meningsuiting en de gerechtvaardigde beperking ervan zoals die in hoofdstuk 2 werd beschreven.

148. De communityrichtlijnen vormen de standaard voor de regulering van de content in de beslotenheid van Facebook. Omdat het sociale mediaplatform niet openbaar maakt waarom bepaalde content wordt verwijderd, worden deze standaarden of minstens de toepassing ervan geregeld in vraag gesteld en als subjectief en arbitrair gepercipieerd. Dit is in duidelijke tegenstelling tot de handhavingsrol die is toegewezen aan rechters en die met redenen omklede vonnissen maken die openbaar worden gemaakt.

149. Bij de interne controlemechanismen die Facebook inzet zijn eveneens kanttekeningen te formuleren. De inzet van AI-technologie is niet onfeilbaar.²⁶⁷ AI-technologie is tot op heden niet in staat om complexe, context-afhankelijke meningsuitingen te handhaven. Dit kan resulteren in zowel overmatige censuur als in het missen van grensoverschrijdende uitingen. Zo heeft AI-technologie bijvoorbeeld moeite met het aanbrengen van nuance in een uiting of het contextualiseren van een

²⁶⁴ *Ibid.*

²⁶⁵ *Ibid.*

²⁶⁶ <https://transparency.meta.com/nl-nl/enforcement/taking-action/disabling-accounts/>.

²⁶⁷ <https://transparency.meta.com/nl-nl/enforcement/detecting-violations/investing-in-technology/>.

uiting in een bredere culturele context.²⁶⁸ Wat de inzet van menselijke beoordelingsteams betreft, is nog maar de vraag of zij over dezelfde juridische deskundigheid beschikken als rechters. Volgens Meta beschikken hun menselijke beoordelaars over de 'juiste' expertise om complexe meningsuitingen te beoordelen, maar geeft tegelijk zelf aan dat het detecteren en verwijderen van haatdragend taalgebruik een erg moeilijke opdracht is omdat nuances sterk verschillen tussen verschillende culturen, talen en regio's.²⁶⁹

150. Tenslotte nog dit: de regulering van content op Facebook kan op eigen initiatief zijn conform de communityrichtlijnen, dan wel opgelegd zijn zoals bijvoorbeeld het verplicht verwijderen van illegale content op basis van Europese regelgeving. In beide gevallen kan een ethisch probleem ontstaan rond het recht op vrije meningsuiting ingeval Facebook uit (overdreven) voorzorg of om een aansprakelijkheidsrisico te vermijden, content ten onrechte verwijderd. Hierdoor verhindert het platform immers de volle werking van een fundamenteel en universeel mensenrecht zoals dat in de maatschappij leeft en ook nationaal en internationaal wettelijk verankerd is. Zoals reeds besproken in hoofdstuk 2 is het van belang dat er een evenwicht wordt gevonden tussen de vrije meningsuiting enerzijds en het respecteren van gerechtvaardigde inperkingen ervan in functie van het creëren van sociale orde, een gezonde democratie, het voorkomen van schade en het garanderen van de menselijke waardigheid.

4.3 Deelconclusie

151. In hoofdstuk 4 werd onderzocht hoe de (inperking van de) vrije meningsuiting wordt gehandhaafd en in welke mate de handhavingsmechanismen effectief zijn. Zowel de juridische als de niet-juridische handhavingsmechanismen werden onder de loep genomen waarbij maximaal de link werd gelegd naar de context van het sociale mediaplatform Facebook.

Wat de juridische handhavingsmechanismen betreft is de conclusie tweeledig vanuit het perspectief van de individuele gebruiker die slachtoffer is van een grensoverschrijdende meningsuiting van een andere gebruiker op Facebook. Enerzijds wordt de toegang tot de nationale rechter eerder beperkt gebruikt en zijn er een aantal beschouwingen te geven bij de rechtsgang. Anderzijds bieden de internationale handhavingsmechanismen geen soelaas aangezien de individuele Facebook-gebruiker geen toegang heeft tot de internationale gerechtshoven om een andere gebruiker rechtstreeks te dagvaarden.

Wat de niet-juridische handhavingsmechanismen betreft, is het op Facebook als positief te vermelden dat verschillende actoren samen de content bewaken en handhaven in de beslotenheid van het sociale mediaplatform. Daartegenover staan evenwel een aantal ernstige bezorgdheden omtrent de communityrichtlijnen en de inzet van AI en beoordelingsteams op Facebook. Tenslotte werd gewezen op een mogelijk ethisch probleem rond het recht op vrije meningsuiting door eigen regulering van content door Facebook.

²⁶⁸ P. TAINA, A. ANETTE, *Artificial Intelligence and the Media*, Londen, Helsinki, Edward Elgar Publishing, 2022, 124; <https://www.theverge.com/2019/2/27/18242724/facebook-moderation-ai-artificial-intelligence-platforms>;

²⁶⁹ <https://transparency.meta.com/nl-nl/enforcement/detecting-violations/challenge-of-detecting-hate-speech>.

In het volgende hoofdstuk zal een voorzichtige aanzet van enkele aanbevelingen worden geformuleerd die in het verlengde liggen van de vaststellingen uit dit hoofdstuk.

HOOFDSTUK 5. AANBEVELINGEN

152. Ter afsluiting doe ik hierna enkele verbeteruggesties onder de vorm van aanbevelingen. Daarbij wordt eerst gekozen voor een aanbeveling die versterkend kan werken voor een positieve bevinding uit mijn onderzoek. Aanvullend volgt nog een tweede aanbeveling die een antwoord kan bieden op enkele aandachtspunten en bekommernissen die naar boven kwamen bij het onderzoek naar de effectiviteit van de bestaande handhavingsmechanismen. De focus ligt in beide aanbevelingen op het sociale mediaplatform Facebook dat content reguleert, zij het op eigen initiatief dan wel opgelegd vanuit bestaande Europese en Belgische wetgeving. Er is bovendien bewust gekozen voor bescheiden aanbevelingen waarvan de uitrol evenwel een maximaal resultaat kan opleveren in de ambitie om vrije meningsuiting en de inperking ervan te vrijwaren op het sociale mediaplatform Facebook.

5.1 Aanbeveling 1: Sensibiliseer en versterk alle Facebook-actoren in hun handhavingsrol

153. Op Facebook bewaken en handhaven meerdere actoren samen de content in de beslotenheid van het sociale mediaplatform met name de individuele gebruikers, groepsbeheerders, AI-technologie en beoordelingsteams. Dit is op zich een positief gegeven omdat deze werkwijze in het kader van de vrije meningsuiting de individuele autonomie stimuleert en de democratie voedt. Tegelijk draagt deze werkwijze van gezamenlijke regulering van content bij tot het voorkomen van schade en het garanderen van menselijke waardigheid.

154. Geïnspireerd door Habermas lijkt het aangewezen om in de eerste plaats meer verantwoordelijkheid bij de gebruikers op Facebook te leggen bij de regulering van de content. Zo dragen zij immers ook hun steentje bij tot de maatschappelijke vormgeving van vrije meningsuiting en de gerechtvaardigde inperking ervan. Wie zijn mening uit, moet dat doen met rationele argumentatie en met respect voor andere gebruikers. Het minimaliseren van deconstructieve communicatie is essentieel om, zoals Habermas betoogt, een goedwerkende democratie te creëren. In het digitale tijdperk waarin we leven met sociale mediaplatformen zoals Facebook is daarom van groot belang dat gebruikers zich bewust zijn van de invloed en gevolgen van hun meningsuitingen op het platform. Daarom bepleit ik om de mogelijkheden van sensibilisering en educatie te verkennen. Daarnaast zie ik ook heil in het verkennen van meer interactie en samenwerking tussen de verschillende actoren die op Facebook elk vanuit hun eigen invalshoek zij het als individuele gebruiker, groepsbeheerder, lid van een beoordelingsteam in combinatie met AI-technologie bijdragen tot hetzelfde doel met name het bewaken en handhaven van de content op het sociale mediaplatform. Hoe deze samenwerking eruit kan zien is stof voor verder onderzoek.

5.2 Aanbeveling 2: Streef naar meer transparantie over beleid en werking van Facebook

155. Facebook heeft op dit moment openbare communityrichtlijnen maar intern beschikt het over veel meer gedetailleerde regels op basis waarvan het al dan niet beslist bepaalde content te verwijderen, die niet worden vrijgegeven. Facebook zet twee controlemechanismen in om op basis van de communityrichtlijnen content te reguleren waarbij AI-technologie veruit het meest wordt ingezet. Er is al veel gezegd en geschreven over achterliggende algoritmen die content kunnen manipuleren. Hoe dan ook is er een uitgesproken nood aan transparantie om het vertrouwen te hebben en te behouden in de werking van deze technologie. Facebook kan met name meer actief inzetten op transparantie over de inzet van deze technologie, over hoe technologie schendingen detecteert, hoe handhavingstechnologie werkt en hoe moederbedrijf Meta die technologie traint. Een gelijkaardige transparantie lijkt aangewezen omtrent de inzet van beoordelingsteams. Aangezien deze teams essentieel zijn in de handhaving moeten zij beschikken over taalvaardigheid en culturele competentie om hun werk goed uit te voeren. Het is immers essentieel dat beoordelaars culturen kennen en begrijpen om de context van een bericht te kennen en het beleid van Facebook nauwkeurig toe te passen. De beoordelingsteams worden getraind en ondersteund met tools om de juiste beslissingen te nemen. Het lijkt aanbevelingswaardig dat Facebook meer transparantie creëert over hoe dit alles gebeurt. Hoe de dialoog met Facebook hierover wordt aangegaan is eveneens stof voor verder onderzoek.

CONCLUSIE

Het doel van dit onderzoek was om een antwoord te formuleren op de volgende centrale onderzoeksvraag: *“Welke grenzen zijn er aan het recht op vrije meningsuiting op het sociale mediaplatform Facebook en hoe effectief zijn de handhavingsmechanismen hiervoor?”*. Vooreerst bleek uit het onderzoek dat de grenzen van de vrije meningsuiting worden gevormd door maatschappelijke normen, soft law grenzen en wettelijke grenzen. De maatschappelijke normen en soft law grenzen vormen de niet-juridische grenzen aan het recht op vrije meningsuiting. De wettelijke grenzen vormen vanzelfsprekend de juridische grenzen aan de vrijheid. De maatschappelijke grenzen en de rechtvaardigingen om dergelijke grenzen op te leggen aan de vrijheid van meningsuiting werden vanuit filosofisch perspectief grondig onderzocht.

Voorts heeft deze masterscriptie gezocht naar de handhavingsmechanismen en de doeltreffendheid ervan. Zowel de juridische als de niet-juridische handhavingsmechanismen werden onderzocht.

Wat de juridische handhavingsmechanismen betreft, blijkt dat de individuele gebruiker op Facebook enkel rechtstoegang heeft tot de nationale rechter, zowel de burgerlijke als de strafrechter. De rechter zal op basis van zijn juridische expertise een zorgvuldige afweging maken en een balans zoeken tussen het waarborgen van de vrije meningsuiting en de bescherming van andere rechten. Dit zal resulteren in een met redenen omklede uitspraak die openbaar is. Op basis van mijn onderzoek werd evenwel nauwelijks rechtspraak gevonden. Daaruit lijkt te kunnen worden afgeleid dat Facebook-gebruikers zelden de stap naar de rechter zetten en mogelijks eerder terugvallen op niet-juridische handhavingsmechanismen die Facebook hanteert. Opmerkelijk hierin is dat verschillende actoren samen (gebruiker, groepsbeheerder, AI en beoordelingsteams ingezet door Facebook) de regulering van de content bewaken en handhaven. Daartegenover staan evenwel een aantal aandachtspunten en bezorgdheden omtrent de toepassing van de communityrichtlijnen, de inzet van AI en de beoordelingsteams op Facebook. Tenslotte werd gewezen om een mogelijk ethisch probleem rond het recht op vrije meningsuiting door de eigen regulering van content door Facebook.

Om de effectiviteit van de handhavingsmechanismen te verbeteren, worden in deze masterscriptie afsluitend twee aanbevelingen geformuleerd. In de eerste aanbeveling wordt gepleit voor het sensibiliseren en versterken van alle Facebook-actoren in hun handhavingsrol. In de tweede aanbeveling wordt gepleit voor meer transparantie door Facebook over haar beleid en werking.

BIBLIOGRAFIE

1. Wetgeving

1.1 Internationaal en Europees recht

Verdrag tot bescherming van de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden van 4 november 1950, *BS* 19 augustus 1955.

Internationaal verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten van 19 december 1966, *BS* 6 juli 1983.

Internationaal verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten van 19 december 1966, *BS* 6 juli 1983.

Verdrag betreffende de Europese Unie van 7 februari 1992, *BS* 30 oktober 1993.

Facultatief Protocol behorend bij het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten van 16 december 1966, *BS* 23 maart 1976.

Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie, *Pb.C.* 306, 17 december 2007.

Handvest van de grondrechten van de Europese Unie, *Pb.L.* 26 oktober 2012.

1.2 Belgisch recht

Burgerlijk Wetboek van 21 maart 1804, *BS* 3 september 1807.

Wetboek van Strafvordering van 19 november 1808, *BS* 9 december 1808.

Strafwetboek van 8 juni 1867, *BS* 15 oktober 1867.

Gecoördineerde Grondwet van 17 februari 1994, *BS* 17 februari 1994.

Wet van 23 maart 1995 tot bestraffing van het ontkennen, minimaliseren, rechtvaardigen of goedkeuren van de genocide die tijdens de tweede wereldoorlog door het Duitse nationaal-socialistische regime is gepleegd, *BS* 30 maart 1995.

Wet van 13 juni 2005 betreffende de elektronische communicatie, *BS* 20 juni 2005.

2. Rechtspraak

2.1 Europees Hof voor de Rechten van de Mens

EHRM 7 december 1976, nr. 5493/72, Handyside/Verenigd Koninkrijk.

EHRM 13 augustus 1981, nr. 7806/77, James en Webster/Verenigd Koninkrijk.

EHRM 26 maart 1985, nr. 8978/80, X en Y/Nederland.

EHRM 24 mei 1988, nr. 10737/84, Müller/Zwitserland.

EHRM 23 mei 1991, nr. 11662/85, Öberschlick/Oostenrijk.

EHRM 24 februari 1997, nr. 19983/92, De Haes en Gijssels/België.

EHRM 16 januari 1998, nr. 28851/95, Spencer/Verenigd Koninkrijk.

EHRM 23 september 1998, nr. 55/1997/939/1045, Lehideux en Isorni/Frankrijk.

EHRM 14 maart 2002, nr. 26229/95, Gaweda/Polen.

EHRM 16 december 2008, nr. 23883/06, Mustafa en Tarzibachi/Zweden.

EHRM 3 december 2009, nr. 15469/04, Aleksandr Krutov/Rusland.

EHRM 9 juni 2009, nr. 17095/03, Cihan Öztürk/Turkije.

EHRM 17 september 2009, nr. 13936/02, Manole/Moldavië.

EHRM 22 april 2013, nr. 48876/08, Animal Defenders International/Verenigd Koninkrijk.

EHRM 6 mei 2013, nr. 48898/98, Perna/Italië.

EHRM 16 januari 2014, nr. 13258/09, Lillo-Stenberg en Sæther/Noorwegen.

EHRM 16 juni 2015, nr. 64569/09, Delfi AS/Estland.

EHRM 15 oktober 2015, nr. 27510/08, Perinçek/Zwitserland.

2.2 Hof van Justitie van de Europese Unie

HvJ 16 juni 1998, nr. C-53/96, ECLI:EU:C:1998:292, Hermès International.

HvJ 4 juli 2023, nr. C-252/21, ECLI:EU:C:2023:537, Meta Platforms.

2.3 Grondwettelijk Hof

GwH 27 maart 1996, nr. 24/96.

GwH 12 juli 1996, nr. 45/96.

GwH 7 februari 2001, nr. 10/2001.

GwH 14 mei 2003, nr. 69/2003.

GwH 6 oktober 2004, nr. 157/2004.

GwH 15 januari 2009, nr. 9/2009.

GwH 5 mei 2009, nr. 76/2009.

GwH 3 december 2009, nr. 195/2009.

GwH 22 december 2011, nr. 198/2011.

GwH 28 oktober 2021, nr. 157/2021.

2.4 Hof van Cassatie

Cass. 13 september 1991, nr. 19910913.

Cass. 25 september 2003, Arr.Cass. 2003/9, 1733, concl. G. BRESSELEERS.

Cass. 27 april 2007, *NJW* 2007, 897; *AM* 2007/4, 377.

Cass. 23 mei 2011, nr. 20110523-1.

Cass. 29 oktober 2013, AR P.13.1270.N.

Cass. 3 oktober 2017, AR P.16.0789.N.

2.5 Raad van State

RvS 18 mei 1999, nr. 80.282.

RvS 7 augustus 2000, nr. 89.217.

2.6 Overige rechtspraak

Corr. Brussel 22 december 1999.

Corr. Leuven (16e k.) 8 november 2010.

Corr. Rb. Antwerpen (afd. Mechelen) 25 november 2021.

Rb. Luik (4 e k.) 9 november 2016.

3. Rechtsleer

3.1 Boekwerken

BALKIN, J. M., *Digital speech and democratic culture: a theory of freedom of expression for the information society*, Yale, Cambridge University Press, 55 p.

BELL, M., *John Stuart Mill's Harm Principle and Free Speech: Expanding the Notion of Harm*, Washington and Lee University School of Law, Cambridge, Cambridge University Press, 2021, 179 p.

BOCKEN, H., BOONE, I., KRUIJTHOF, M., *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2014, 283 p.

BOLLINGER, C., STONE, R., *The Free Speech Century*, Oxford, Oxford University Press, 2019, 376 p.

BONOTTI, M., SEGLOW, J., *Freedom of expression*, New York, Wiley, 2021, 122 p.

CAMPBELL, T., *The Legal Theory of Ethical Positivism*, Londen, Routledge, 2016, 312 p.

CELESTE, E., HELDT, A., KELLER, C., *Constitutionalising Social Media*, Harvard, Bloomsbury Publishing, 2022, 352 p.

CLAYTON, R., TOMLINSON, H., *Privacy and Freedom of expression*, New York, Oxford University Press, 2010, 271 p.

DE BRUYNE, B., BOUTECA, N., *Artificiële intelligentie en maatschappij*, Antwerpen, Gompel & Svacina, 2022, 337 p.

DERUYCK, F., DE NAUW, A., *Inleiding tot het bijzonder strafrecht*, Mechelen, Kluwer, 2020, 658 p.

DE TAVERNIER, P., *De buitencontractuele aansprakelijkheid voor schade veroorzaakt door minderjarigen*, Antwerpen, Intersentia, 2006, 670 p.

DUERINCKX, K., *Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, MAKLU Uitgevers, 2012, 171 p.

DWORKIN, R., *Freedom's Law: The Moral Reading of the American Constitution*, Oxford, Oxford University Press, 1996, 260 p.

FISH, S., *There's No Such Thing as Free Speech*, Oxford, Oxford University Press, 1994, 119 p.

FULLER, L., *The Morality of Law*, Yale, Yale University Press, 1964, 279 p.

GEBICKA, A., HEINEMANN, A., *Social Media & Competition Law*, Amsterdam, Kluwer, 2014, 172 p.

GREENAWALT, K., *Free Speech Justifications*, Cambridge, Cambridge University Press, 1989, 191 p.

HABERMAS, J., *The Structural Transformation of the Public Sphere*, Cambridge, The MIT Press, 1989, 452 p.

HABERMAS, J., *Political communication in media society*, Frankfurt, International Communication Association, 2006, 426 p.

KESTEMONT, L., SCHOUKENS, P., *Rechtswetenschappelijk schrijven*, Leuven, Acco, 2020, 144 p.

KOLTAY, A., *New Media and Freedom of Expression: Rethinking the constitutional foundations of the public sphere*, Harvard, Bloomsbury Publishing, 2021, 280 p.

KUCZERAWY, A., *Intermediary Liability and Freedom of Expression in the EU: from Concepts to Safeguards*, Cambridge, Intersentia, 2000, 426 p.

LEITER, B., *Waldron on the Regulation of Hate Speech*, Chicago, Oxford University Press, 2012, 117 p.

LENAERTS, K., VAN NUFFEL, P., *Europees recht*, Antwerpen, Intersentia, 2007, 809 p.

LIEVENS, E., VALCKE, P. en STEVENS, D., *Vrijheid van meningsuiting*, Brugge, Vanden Broele, 2005, 117 p.

LOCKE, J., *An Essay Concerning Human Understanding*, Pennsylvania, Oxford University Press, 1999, 717 p.

MANGAN, D., GILLES, L., *The Legal Challenges of Social Media*, Edward Elgar Publishing, 2017, 352 p.

MILL, J. S., *On Liberty*, Oxford, Oxford University Press, 1859, 109 p.

MILLS, G., *A Contractual Approach To Social Media Governance*, Yale, Oxford University Press, 2023, 618 p.

OMBELET, P., LIEVENS, E., STEVENS, D. en VALCKE, P., *Vrijheid van meningsuiting*, Brugge, Vanden Broele, 2015, 117 p.

POLLMANN, T., *De letteren als wetenschappen: een inleiding*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 1999, 208 p.

RIMANQUE, K., *De grondwet toegelicht, gewikt en gewogen*, Antwerpen, Intersentia, 2005, 433 p.

ROYER, S., CONINGS, C., *Cybercriminaliteit*, Antwerpen, Intersentia, 2004, 205 p.

SADURSKI, W., *Freedom of Speech and Its Limits*, Dordrecht, Kluwer, 1999, 231 p.

SMIS, S., JANSSENS, C., MIRGAUX, S., en VAN LAETHEM, K., *Handboek Mensenrechten*, Antwerpen, Intersentia, 2017, 660 p.

STONE, A., SCHAUER, F., *The Oxford Handbook of Freedom of Speech*, Oxford, Oxford University Press, 2021, 584 p.

TAINA, P., ANETTE, A., *Artificial Intelligence and the Media: Reconsidering Rights*, Yale, Edward Elgar Publishing, 2022, 320 p.

VANDE LANOTTE, J., *Handboek EVRM: Algemene beginselen*, Antwerpen, Intersentia, 2005, 790 p.

VAN DEN WYNGAERT, C., VANDROMME, S., TRAEST, P., *Strafrecht en Strafprocesrecht*, gent, Gompel & Svacina, 2022, 742 p.

VANDER BEKEN, T., *Handboek Strafrecht*, Antwerpen, Gompel & Svacina, 2022, 456 p.

VAN DIJK, P., VAN HOOFF, F., A. VAN RIJN, A., *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, Antwerpen, Intersentia, 2018, 1230 p.

VAN MILL, D., *Free Speech and the State: An Unprinciples Approach*, Oxford, Palgrave Macmillan, 235 p.

VELAERS, J., *De beperkingen van de vrijheid van meningsuiting*, Antwerpen, MAKLU Uitgevers, 1991, 969 p.

VELAERS, J., *De grondwet: een artikelgewijze commentaar deel 1: Het federale België, het grondgebied, de grondrechten*, Brugge, die Keure, 2019, 366 p.

VERMEULEN, G., DE BUSSER, E., *Aspecten van Europees formeel strafrecht*, Antwerpen, MAKLU Uitgevers, 2002, 467 p.

VERSTRAETEN, R., *Handboek Strafvordering*, Leuven, Acco, 2007, 1315 p.

VOORHOF, D., VANDE LANOTTE, J., GOEDERTIER, D., HAECK, Y. en GOOSSENS, J., *Belgisch Publiekrecht*, Brugge, Die Keure, 2015, 1631 p.

VOORHOF, D., *Vrijheid van meningsuiting, racisme en revisionisme*, Gent, Academia Press, 1995, 962 p.

WAGNER, K., *Burgerlijk procesrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen, MAKLU Uitgevers, 2014, 1043 p.

WALDRON, J., *The Harm in Hate Speech*, Harvard, Harvard University Press, 2012, 179 p.

WALDRON, J., *Free Speech Apart From Law*, New York, Oxford University Press, 2022, 104 p.

WALDRON, J., *The Dignity of A Human Lifetime*, New York, Oxford University Press, 2024, 233 p.

WEYTS, B., VANSWEEVELT, T., *Handboek Buitencontractueel Aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 935 p.

WESSLER, H., *Habermas and the media*, Oxford, Polity Press, 2018, 200 p.

WHITTEN, S., *A Republican Theory of Free Speech*, Oxford, Oxford University Press, 2021, 257 p.

WYNN-WILLIAMS, S., *Careless People*, New York, Macmillan Press, 2025, 400 p.

3.2 Tijdschriften

CEULEERS, J., "Belaging via Facebook is ernstig misdrijf", AM 2011, afl. 1, 115.

CLAES, E., VANDAELE, A., "L'effet direct des traités internationaux. Une analyse en droit positif et en théorie du droit axée sur les droits de l'homme", B.T.I.R. 2001, 411-491.

COORS, C., "Opinion or defamation? Limits of free speech in online customer reviews in the digital era", Communications Law 2015, Vol. 20(3), 72.

WAUTERS, E., "Beledigingen op Facebook", Juristenkrant 2013, afl. 269, 16.

3.3 Websites

<https://www.facebook.com/terms/> (laatste consultatie op 15 april 2025).

<https://www.ecchr.eu/en/glossary/hard-law-soft-law/> (laatste consultatie op 15 april 2025).

<https://transparency.meta.com/nl-nl/policies/community-standards/> (laatste consultatie op 10 april 2025).

<https://transparency.meta.com/nl-nl/policies/community-standards/coordinating-harm-publicizing-crime/> (laatste consultatie op 1 mei 2025).

<https://transparency.meta.com/nl-nl/policies/community-standards/violence-incitement/> (laatste consultatie op 1 mei 2025).

<https://transparency.meta.com/nl-nl/policies/community-standards/bullying-harassment/> (laatste consultatie op 6 april 2025).

<https://transparency.meta.com/nl-nl/policies/community-standards/hate-speech/> (laatste consultatie op 8 april 2025).

<https://transparency.meta.com/nl-nl/enforcement/detecting-violations/> (laatste consultatie op 11 april 2025).

<https://transparency.meta.com/nl-nl/enforcement/detecting-violations/how-enforcement-technology-works/> (laatste consultatie op 9 april 2025).

<https://transparency.meta.com/nl-nl/enforcement/detecting-violations/how-review-teams-work/> (laatste consultatie op 14 april 2025).

<https://transparency.meta.com/nl-nl/policies/improving/prioritizing-content-review/> (laatste consultatie op 2 april 2025).

<https://transparency.meta.com/nl-nl/enforcement/taking-action/taking-down-violating-content/> (laatste consultatie op 28 april 2025).

<https://transparency.meta.com/nl-nl/enforcement/detecting-violations/investing-in-technology/> (laatste consultatie op 24 april 2025).